

PR. GHEORGHE HENȚIA

O CĂLĂTORIE ÎN AMERICA

Pr. Gheorghe Hentia

„

O călătorie în America

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Nicolae Bocșan

Pr. Prof. univ. dr. Ioan-Vasile Leb

ISBN 978-973-595-756-8

© 2014 Editorii volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul editorilor, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

Director: Codruța Săcelelean

Str. Hasdeu nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel./fax: (+40)-264-597.401

E-mail: editura@edituraubbcluj.ro

<http://www.edituraubbcluj.ro>

Pr. Gheorghe Henția

O călătorie în America

**Ediție, note și studiu introductiv
de Gabriel-Viorel Gârdan și Daniel Aron Alic**

**Presa Universitară Clujeană
2014**

**Volum publicat
cu sprijinul Universității Babeș-Bolyai,
Grantul GTC_34040/2013,
Diaspora ortodoxă. Identitate confesională
și conștiință etnică,
director de proiect:
pr. conf. univ. dr. Gabriel-Viorel Gârdan**

Gheorghe Henția, istoricul unei călătorii în America de Nord

Pentru cei preocupați de studiul fenomenului emigației românilor peste Ocean și, în special, pentru cei interesați de dimensiunea religioasă a acestei realități istorice, numele preotului Gheorghe Henția¹ nu este necunoscut. Liviu Stan (sub pseudonimul Ioan Casian)², Aurel Jivi³, Mircea Păcurariu⁴ și Gabriel-Viorel Gârdan⁵

¹ Numele preotului Gheorghe Henția ni s-a păstrat în mai multe variante. În *Protocolul preoților hirotoniți pe anii 1884-1974*, litera H, numărul 16 păstrat în Arhiva Arhiepiscopiei Sibiului, apare cu numele de George Hința. Ulterior, în documentele oficiale ale Mitropoliei de la Sibiu, precum și în Şematismele Arhiepiscopiei Sibiului numele folosit este de Gheorghe (uneori George) Hențea. În protocoalele parohilor pe care le-a păstorit, preotul a semnat Gheorghe Henția, nume pe care l-am folosit și noi în prezenta lucrare. Același nume, Gheorghe Henția, apare și pe monumentul funerar al preotului, monument aflat în cimitirul Parohiei Ghelari, Episcopia Devei și Hunedoarei, județul Hunedoara.

² I. Casian, *Românii în America și viața lor religioasă*, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXVIII, 1950, nr. 11-12, pp. 588-602.

³ Pr. Prof. Dr. Aurel Jivi, *Începuturile vieții bisericesti la românii ortodocși din America*, în *Revista Teologică*, VI (serie nouă), 1996, nr. 3-4, pp. 282-294.

⁴ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Aspecte din istoria vieții bisericesti a românilor din Statele Unite și Canada*, în volumul *Autocefalie, Patriarhie, Slujire Sfântă*, București, 1995, pp. 301-331.

⁵ Gabriel-Viorel Gârdan, *Episcopia Ortodoxă Română din America – parte a Ortodoxiei Americane*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007.

il identifică drept unul dintre cei mai vrednici preoți ai Bisericii din Ardeal, primul preot ortodox român misionar în America de Nord, cel care a izbutit să atragă atenția autorității bisericești de la Sibiu asupra nevoilor pastorale și a necesităților misionare legate de emigrantii români și a dat imboldul necesar inițiativei românilor din America de a-și forma parohii.

Niciunul dintre autorii menționați nu a reușit să identifice în Arhiva Arhiepiscopiei Sibiului documente care să ofere informații suplimentare despre o presupusă misiune sau călătorie pe cont propriu în America a preotului Gheorghe Henția.

Gabriel-Viorel Gârdan, cel care a publicat un prim volum de documente identificate în Arhiva Arhiepiscopiei Sibiului⁶, prin care inaugurează editarea corpusului documentar menit să restituie istoria grupului de români emigrați în Statele Unite ale Americii, în special componenta sa religioasă, nu publică date suplimentare cu privire la acest preot. De fapt, în niciun document din cele publicate până acum nu apare menționat nici numele lui Henția și nici nu este semnalată prezența sa în America. Numele său nu a fost identificat nici în paginile ziarului America, publicat în

---

⁶ Gabriel-Viorel Gârdan, *Românii Ortodocși din America. Documente. Vol. I*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010.

Cleveland începând cu luna septembrie a anului 1906⁷ și nici în alte ziare românești din Canada sau Statele Unite ale Americii.

Autorii menționați, având ca reper informația furnizată inițial de Liviu Stan și în lipsa oricăror alte repere cronologice, au fixat în mod eronat ca an de început al călătoriei sale în America anul 1902. Faptul este cu atât mai surprinzător cu cât Henția apare în şematismele Arhiepiscopiei Sibiului⁸ ca preot paroh în Lelese, protopopiatul Hunedoara, între anii 1903 – 1919.

Care a fost sursa de informare a lui Liviu Stan cu privire la călătoria în America a preotului Gheorghe Henția? Liviu Stan (1910-1973), descendent al unei vechi familii preoțești care și-a legat numele de localitatea Socet din Ținutul Pădurenilor, Hunedoara, l-a cunoscut personal pe preotul Gheorghe Henția. Tatăl său, preotul Ioan Stan, a păstorit parohia Socet situată în comuna vecină parohiei Lelese și în timpul călătoriei în America l-a suplinit pe preotul Henția la parohie. Cunoștea, aşadar, din familie povestea preotului călător, fără însă să aibă fixate clar reperele cronologice și fără să mai verifice, în anul 1950

---

⁷ Ziarul *America* apare de atunci neîntrerupt până astăzi, fiind al doilea ziar de limbă română în longevitatea apariției, după *Telegraful român*.

⁸ *Şematismul bisericiei ortodoxe-orientale române din Ungaria și Transilvania pe anul 1903*, în *Calendariu pe anul comun de la Christos 1903*, Sibiu, 1903, p. 72.

când a scris despre viața religioasă a românilor ortodocși din America, amintirile din anii copilăriei.

Cine a fost preotul Gheorghe Henția? Istoriografia, cu excepția datelor invocate deja, nu conține prea multe informații despre el⁹, iar documentele vremii sunt destul de sărace. Potrivit datelor înscrise în *Protocolul preoților hirotoniți (1884-1974)*¹⁰ acesta s-a născut în 15/27 august 1876 în Sebeșel, Comitatul Sibiu. A absolvit clasele primare, 6 clase gimnaziale, apoi cursurile clericale de la Sibiu. După terminarea studiilor (1899) a fost, potrivit îndătinatei tradiții șaguniene, trei ani și jumătate învățător. La 20 aprilie 1902 a fost hirotonit diacon de către mitropolitul Ioan Mețianu, iar hirotonia întru preot a avut loc la 21 aprilie 1902. I-a fost încredințată spre păstorire Parohia Lelese din Ținutul Pădurenilor, comitatul Hunedoara. În șematismele Arhiepiscopiei de la Sibiu, Gheorghe Henția este menționat ca paroh în Lelese între anii 1903 – 1920, iar în perioada anilor 1920 – 1939, ca preot în Ghelari.

⁹ În studii publicate recent este menționat de Daniel Alic, *Parohia Ortodoxă Română Ghelari*, în Pr. dr. Florin Dobrei (coord.), *Parohiile hunedorene – istorie și actualitate*, Editura Reîntregirea a Arhiepiscopiei Alba Iuliei, Alba Iulia și Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2014, pp. 123-136 și de Cătălin Ungureanu, *Parohia Ortodoxă Română Lelese*, Pr. dr. Florin Dobrei (coord.), *Parohiile hunedorene – istorie și actualitate*, pp. 137-156.

¹⁰ Arhiva Arhiepiscopiei Sibiului (AAS), *Protocolul preoților hirotoniți pe anii 1884-1974*, litera H, numărul 16.

Între anii 1928-1933, ca paroh în Ghelari, a administrat și fosta sa parohie din Lelese¹¹.

Datele despre anul în care s-a transferat de la parohia Lelese la parohia Ghelari sunt confuze. Semantismele îl menționează ca paroh la Ghelari abia în anul 1921. Pisania din altarul bisericii din Lelese indică faptul că a păstorit între anii 1903-1919. Registrele matricole ale cununațiilor de la parohia Ghelari îi menționează numele încă din 1918 când, cel mai probabil, suplinea această parohie rămasă vacantă.

Dintre documentele pe care le-am avut la îndemână cele mai semnificative date, din punct de vedere cronologic, despre activitatea pastorală a preotului Gheorghe Henția ne oferă registrele matricole ale cununațiilor păstrate în arhivele parohiei Lelese și a primăriei din Ghelari. Cătălin Ungureanu¹² remarcă faptul că prima cununie oficială de Gheorghe Henția în parohia Lelese este înregistrată fără dată, iar următoarea este consemnată la 2/15 februarie 1903¹³. Pentru toate cununiile oficiale până la data de 11/24 iunie 1910 apare

¹¹ Vezi *Calendarele Arhiepiscopiei Ortodoxe Romane a Sibiului pe anii 1902-1939*.

¹² Cătălin Ungureanu, *Parohia Ortodoxă Română Lelese*, Pr. dr. Florin Dobrei (coord.), *Parohiile hunedorene – istorie și actualitate*, pp. 146-149.

¹³ Arhiva Parohiei Lelese (APL), *Protocolul Cununațiilor*, anul 1903, nr. 1, p. 14 și nr. 2, p. 14.

numele lui Gheorghe Henția. La data de 26 decembrie 1910 este înregistrată o nouă cununie oficiată de această dată de preotul Iosif Suciu care semnează în calitate de administrator parohial¹⁴, dovedă a faptului că la acea dată preotul Gheorghe Henția era plecat deja în călătoria peste Ocean. În anul 1911 nu este înregistrată nicio cununie. Un număr de 7 cununii apar oficiale, în lunile ianuarie și februarie ale anului 1912, de către preotul Ioan Stan de la parohia Socet, care semnează tot ca paroh administrator. Următoarea, la data de 12/25 noiembrie 1912, apare semnată de părintele Gheorghe Henția, care semnează ca paroh¹⁵, deci la această dată, după o absență de aproape doi ani, își reluase activitatea în parohie. Ultima cununie ca paroh, înainte de a pleca la Ghelari, a fost oficiată în 8 iunie 1919¹⁶. În parohia Ghelari a păstorit până în luna martie a anului 1939 când a trecut la cele veșnice.

Dintre cele mai însemnate realizări ale preotului Gheorghe Henția în Parohia Lelese amintim înzestrarea bisericii cu un clopot în anul 1908 și cu cărțile de cult necesare desfășurării serviciilor religioase: *Ceaslovul Mare* (București, 1896), *Ceaslov* (București, 1908), *Catavasier* (București, 1907), *Cazanie* (București, 1898), *Octoih Mare* (București, 1901), *Triod* (București, 1897), *Didahiile lui*

---

¹⁴ APL, *Protocolul Cununațiilor*, anul 1910, nr. 3, p. 19; nr. 4, p. 19.

¹⁵ APL, *Protocolul Cununațiilor*, 1912, nr. 1-8, pp. 20-21.

¹⁶ APL, *Protocolul Cununațiilor*, 1919, nr. 5, pp. 26.

Ilie Miniat (București, 1897) și cele 12 Minee tipărite la București între anii 1908-1910. Majoritatea acestor cărți au fost donate de locotenentul-farmacist Z. G. Henția, originar din București, probabil o rudă a preotului¹⁷.

Pentru că era considerat un reprezentant de seamă al întregii zone, preotul Gheorghe Henția, alături de Alic Ioan I. Nică (1875-1947), plugar în Ghelari și Ioan Lăscuș Cicea (1872-1926), plugar în Cerbăl, a fost delegatul Pădurenilor la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918¹⁸.

La scurt timp după Marea Unire, Gheorghe Henția a trecut ca paroh în localitatea Ghelari¹⁹, în locul preotului Victor Păcurariu, obligat de ghelăreni să părăsească parohia pe motiv că a susținut autoritățile austro-ungare²⁰. Aici a păstorit din anul 1919 până la moarte, în anul 1939²¹. La Ghelari, o străveche localitate minieră cu un nivel cultural ridicat pentru acele vremuri, preotul Henția și-a arătat adevărata măsură. A rămas în conștiința ghelărenilor ca un preot cărturar, cunoscător a șase limbi: română, maghiara, germană, franceza, engleză și italiana. A fost și un animator cultural de excepție. A întemeiat la Ghelari cor bărbătesc,

¹⁷ Cătălin Ungureanu, *Parohia Ortodoxă Română Lelese*, pp. 148-149.

¹⁸ Victor řuiaga, *Hunedorenii la Marea Unire*, Deva, 1993, p. 58.

¹⁹ Date suplimentare despre Parohia Ghelari găsim la Daniel Alic, *Parohia Ortodoxă Română Ghelari*, pp. 123-136.

²⁰ Arhiva Primăriei Comunei Ghelari (APCG), *Registrul cununařilor*, f. 1-3.

²¹ APCG, *Registrul cununařilor*, f. 3-34.

cor de copii și fanfară. În lipsa unui conducător pentru fanfara minelor din Ghelari, a instruit el însuși pe tinerii ghelăreni în tainele instrumentelor muzicale. Șeful minelor din Ghelari l-a surprins pe preot în sala de instrucție a fanfarei explicând fiecarui muzicant tehnica de folosire a fiecarui tip de instrument muzical. Pentru că era destul de greu să instruiești oameni care nu cunosc bine semnele muzicale preotul a fost îndemnat să meargă la mitropolia din Sibiu și să aducă un șef de fanfară, care urma să fie plătit din fondurile minei. În acest fel a ajuns conducător al fanfarei din Ghelari Iohan Huntter, pensionar, fost căpitan în armata austro-ungară și șef al unei fanfare militare la un regiment din Viena²².

Corul bărbătesc a fost instruit de același preot, Gheorghe Hentia. În efervescența anilor de după Marea Unire, acesta a reușit să adune sub deviza „*Tăț rumâni să fim una*“ mai mulți muncitori și intelectuali într-o formație corală ce avea ca repertoriu pe lângă cântările bisericești și melodii patriotice de mare răsunet românesc²³.

Corul de copii înființat la inițiativa aceluiași preot dădea răspunsurile la Sfânta Liturghie și era condus de învățătorul din sat, Constantin Zamfir²⁴.

---

²² Ion Malea, *Oameni din lumea satului meu*, manuscris dactilografiat, pp. 93-94.

²³ Ioan Popa, *Amintiri din Tara Fierului*, manuscris dactilografiat, p. 541.

²⁴ Informație primită în luna decembrie a anului 2013 de la Mircea Alic din Ghelari (născut în 11.12. 1924).

Pe plan gospodăresc, în perioada păstoririi la Ghelari preotul Henția a construit o casă parohială, iar în anul 1932 a reparat în mod capital edificiul bisericii cu hramul *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil*, biserică ridicată în anul 1770²⁵.

Despre familia sa avem foarte puține date. Se pare că a avut un frate preot. Vasile Henția este menționat ca paroh în localitatea Ruda din Ținutul Pădurenilor în anii 1903-1904, pentru ca între anii 1905-1915 să fie menționat ca preot paroh la Serăcsău, în protopopiatul Alba-Iulia. Preotul Gheorghe Henția a fost căsătorit și a avut cinci copii²⁶, trei fete și doi băieți²⁷. Cel puțin unul dintre băieții preotului a studiat în perioada anterioară Unirii în România²⁸.

Puținii contemporani care mai sunt în viață și-l amintesc pe preotul Gheorghe Henția ca fiind un om de statură mijlocie, cu barbă rară și cu un chip suferind. În

²⁵ Florin Dobrei, *Bisericile ortodoxe hunedorene*, Editura Eftimie Murgu, Reșița, 2011, p. 189.

²⁶ Patru dintre ei s-au născut înainte de anul 1910. În relatările despre călătoria sa în America, Gheorghe Hențea menționează o întâlnire dintre el și ministrul canadian al cultelor și instrucțunii publice în timpul vizitei în Canada în care discută despre o posibilă emigrare peste Ocean și despre oportunitățile de studiu pentru cei patru copii ai săi. Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 43.

²⁷ Informație primită în luna decembrie a anului 2013 de la Maria Toma (născută în 12.12. 1926) și de la Gheorghe Toma (născut în 15.05.1921) din Ghelari.

²⁸ Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 45.

ultima parte a vieții a avut mari probleme cardiace care nu-i permiteau eforturi mari.

Preotul Gheorghe Henția a decedat în 13 martie 1939²⁹ și a fost înmormântat în cimitirul comunei Ghelari.

După cum am remarcat deja aspectul care a atras atenția istoricilor asupra personalității preotului Gheorghe Henția l-a reprezentat călătoria sa în America. Chiar dacă importanța acesteia a fost supralicitată ca urmare a situației cronologice greșite și a plasării acestei călătorii în perioada anterioară angajării Arhiepiscopiei Sibiului într-o acțiune misionară orientată spre românii ortodocși din America³⁰,

---

²⁹ AAS, *Protocolul preoților hirotoniți pe anii 1884-1974*, litera H, numărul 16.

³⁰ Analize detaliate ale fenomenului emigraționist și ale etapelor organizării vieții bisericesti a românilor emigrați în America de Nord am prezentat în următoarele lucrări: Gabriel-Viorel Gârdan, *Episcopia Ortodoxă Română din America – parte a Ortodoxiei Americane*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007; Gabriel-Viorel Gârdan, *Români Ortodocși din America. Documente. Vol. I*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010, Gabriel-Viorel Gârdan, *Parohia „Sfânta Maria” din Cleveland, prima parohie ortodoxă română din Statele Unite ale Americii*, în Sorin Mitu, Rudolf Gräf, Ana Sima, Ion Cârja (coord.), *Biserică, societate, identitate. In Honorem Nicolae Bocșan*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, pp. 191-197; Gabriel-Viorel Gârdan, *Lupta romanilor-americani pentru unitatea națională*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Orthodoxa*, anul XLIX, 2004, nr. 1-2, pp. 231-238; Gabriel-Viorel Gârdan, *The Petition of the Romanian Orthodox Episcopate in United States of North America to President Woodrow Wilson*, în *Transylvanian Review*, vol. XIX, nr. 3, (Autumn 2010), pp. 108-121 și

descoperirea manuscrisului preotului Gheorghe Henția și valorificarea lui istoriografică aduc elemente noi, asupra cărora merită să stăruim.

O primă problemă pe care trebuie să o avem în vedere cu privire la călătoria lui Gheorghe Henția în America o reprezintă durata acestui voaj. Concluzia preliminară enunțată într-un paragraf anterior este că preotul a fost plecat din țară vreme de aproape doi ani. Există indicii care să ne ajute să definim mai precis această perioadă? Chiar dacă sunt puține și disparate, există astfel de elemente. Registrul matricol al cununațiilor din Parohia Lelese ne oferă limitele extreme ale călătoriei: pleacă din țară nu mai devreme de 11/24 iunie 1910 și revine nu mai târziu de 12/25 noiembrie 1912. Prima pagină a manuscrisului *O călătorie în America* conține o mențiune precisă cu privire la data plecării din Lelese: 3 noiembrie 1910³¹. Data revenirii în parohie nu este însă consemnată nicăieri. În textul documentului sunt inserate referiri de ordin temporar cu privire la durata călătoriei între punctele intermediare (Viena, Berlin, Hamburg, Philadelphia, Chicago, St. Paul, Dysart) sau cu privire la numărul de zile petrecute de călător în aceste puncte din

---

Gabriel-Viorel Gârdan, Marius Eppel, *The Romanian Emigration to the United States up Until the First World War. Revisiting Opportunities and Vulnerabilities*, în *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, vol. 11, nr. 32, (Summer 2012), pp. 256-287.

³¹ Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 1.

rațiuni legate de economia mijloacelor de transport, însă însumarea acestor zile nu ne-ar aduce nici un element nou cu privire la perioada în care Gheorghe Henția a călătorit peste Ocean. Cel mult, ne-ar putea ajuta să stabilim cât a durat efectiv până a ajuns din Ținutul Pădurenilor în preeria canadiană. Mai există un singur element vrednic de avut în vedere și anume mențiunea autorului că a stat în Canada un an³², dublată de precizarea că s-a reîntors din Canada în 1911*. Dar, cât a stat, la întoarcere, în Statele Unite?!

Care au fost motivele călătoriei? Lectura documentului ne relevă două categorii de resorturi motivaționale: interne și externe. Cele externe sunt scrisorile primite de la cunoșcuții săi care se aflau în Canada și „peisajele duioase” din ele³³. Evident prin „peisaj” autorul nu înțelege nici imagini din natură și nici reproduceri artistice ale unor astfel de priveliști, ci descrierea realităților spirituale cu care se confruntau emigranții rupți din atmosfera de comuniune a bisericilor parohiale de acasă.

Experiența majorității emigranților români din Canada a fost diferită de cea a celor care au emigrat în Statele Unite în două feluri. Mai întâi, cei mai mulți erau

---

³² Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 55.

* Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 40.

³³ Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 1.

țărani, fermieri, care s-au aşezat împreună cu familiile lor³⁴, începând cu anul 1890³⁵, în provinciile preeriei canadiene: Saskatchewan, Manitoba și Alberta. Aici au primit de la autoritățile canadiene, dornice să populeze aceste ținuturi, teren cu titlul gratuit sau la un preț simbolic³⁶. În noile condiții ei și-au păstrat și continuat ocupațiile de acasă: cultivarea pământului și creșterea vitelor. În al doilea rând, emigrația română în Canada a continuat și după ce, în anii 1921-1924, autoritățile Statelor Unite au luat unele măsuri care îngrădeau intrarea pe teritoriul american, astfel că, dacă în 1914 existau în Canada aproximativ 8.301 români, numărul lor a ajuns în 1921 la 29.056³⁷ și el a continuat să crească.

³⁴ Pentru date suplimentare despre primii emigranți români din Canada vezi *The Life of Early Canadian Settlers*, în *Romanian American Heritage Center Information Bulletin (R.A.H.C.I.B.)*, IV, 1986, nr. 1, p. 3; *The Saga of Canadian Immigrants*, în *R.A.H.C.I.B.*, IV, 1986, nr. 1, pp. 4-5; *Portraits of Canadian pioneers*, în *R.A.H.C.I.B.*, IV, 1986, nr. 1, pp. 5-7.

³⁵ Există diferențe în ceea ce privește stabilirea anului în care au ajuns primii emigranți români în Canada. Unii autori optează pentru anul 1894 în timp ce alții pentru 1890. Arhim. Martinian Ivanovici, *Privire asupra evanghelizării în Canada*, în Calendarul-almanah *Solia*, 1985, p. 278.

³⁶ Emigranții români au obținut în schimbul unei taxe de 10 dolari loturi individuale de circa 80 de hectare situate la mai mulți km de calea ferată, în zone puțin populate. Pentru detalii vezi Toma, Radu, *Românii din cele două Americi: o experiență etnică și istorică*, Editura Globus, București, 1998, pp. 55-56.

³⁷ Gerald J. Bobango, *The Romanian Orthodox Episcopate of America: The first half century 1929-1979*, Published by The Romanian-American Heritage Center, Jackson, Michigan, 1979, p. 12.

Românii nu s-au aşezat numai în zona rurală, agricolă, ci, chiar dacă într-un număr incomparabil mai mic, și în zonele urbane, industriale (Hamilton, Toronto, Montreal și Windsor).

Modul de viață din întinsa preerie și lipsa oricărei biserici (emigranții din orașe aveau posibilitatea să frecventeze bisericile altor confesiuni) explică probabil de ce aici, în Canada, nevoile spirituale au fost mai acut resimțite și, ca urmare a acestui fapt, organizarea bisericească a prins viață mai repede decât în Statele Unite³⁸.

Chiar dacă, din păcate, nu s-au păstrat scrisorile primite din Canada de Gheorghe Henția, relatari similare ne ajută să reconstituim peisajele care l-au înduioșat: „am auzit multe povești despre America de la diferiți bărbați din satul meu care au fost în America și s-au întors. Am auzit despre aventurile lor și am dorit să particip și eu la astfel de aventuri. Am venit nu numai ca să câștig bani, ci ca să trimit bani acasă la părinții mei și să economisesc suficient pentru a mă putea întoarce. [...] puține lucruri știam despre ce fel de viață mă așteaptă. [...] Limba a fost o barieră. Uneori dacă ești singur și nu te poți face înțeles trebuie să folosești pantomima. Pentru a obține o pernă, trebuie să-ți pui haina pe podea să te așezi și să-ți pui haina

---

³⁸ Prezentarea detaliată a avatarurilor organizării bisericești a românilor ortodocși din Canada la Gabriel-Viorel Gârdan, *Episcopia Ortodoxă Română din America*, pp. 117-123.

pe podesa și apoi să-ți pui capul pe ea. Pentru a obține o pătură, trebuie să te prefaci că te acoperi. Până am învățat limba viața a fost foarte frustrantă. [...] Duminica ne adunam în jurul unei mese mari, îngenuncheam și cântam cântări religioase. Oricine avea o carte de rugăciune citea din ea și atunci toți ne alăturam în rugăciune”³⁹.

Gheorghe Henția nu își ascunde resorturile motivaționale interne. Însuflareea produsă de relatările epistolare ale experiențelor emigranților și „dorul neconenit de a vedea țări străine” dublate de gândul că Dumnezeu nu îl va părăsi în această întreprindere⁴⁰ s-au pliat perfect pe motivațiile externe. La acestea se adaugă și calitățile indisutabile ale preotului: spirit pătrunzător, observator fin, explorator îndrăzneț, dornic să-și îmbogățească mereu cunoștințele.

Un element asupra căruia există consens printre cei care au făcut referire la activitatea preotului Gheorghe Henția în America este acela cu privire la faptul că el a întreprins această călătorie fără să aibă un mandat misionar din partea Consistoriului arhidiecezan. Se pare că, deși nu a avut girul scris al autorității bisericești de la Sibiu, preotul Gheorghe Henția a plecat cu știința acestora, mai ales că el nu a fost suspendat din activitate pe perioada

---

³⁹ John Nastea sr, *The story of my life*, în R.A.H.C.I.B., II, 1984, nr. 3, pp. 2-3.

⁴⁰ Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 1.

călătoriei. În toată această perioadă a fost menționat în řematismul eparhial ca paroh la Lelese, iar la întoarcere și-a reluat activitatea în parohie cu multă dăruire și fără niciun fel de opreliști. Mai mult, considerăm că autoritățile bisericești au avut cunoștință despre activitatea sa, cel puțin, în Canada. Lămuritoare în acest sens este o mențiune la fila 53 referitoare la o corespondență purtată din Canada între părintele Henția și Consistoriul Arhidiecezan de la Sibiu referitoare la validitatea unor slusbe de cununie și înmormântare oficiale de un preot caterisit⁴¹.

Experiența călătoriei peste „apa cea mare” și amintirile locurilor și ale oamenilor le-a consemnat în scris Gheorghe Henția după ce a revenit în țară; într-un registru mare, cu coperte cartonate, pe 106 file. Povestea se întrerupe brusc, fără ca autorul să încheie istorisirea sau să-și noteze concluziile. Nu știm, clar, care au fost intențiile autorului și nici dacă ele au rămas aceleași de la începutul până la finalul prematur al scrierii. Inițial, intenția a fost să scrie o scrisoare⁴². Cui i-a fost adresată? O altă întrebare care pare fără răspuns. Destinatarul era unul real. Acesta îi cunoștea mama lui Henția⁴³, nu trecuse niciodată Oceanul și nu călătorise pe mare pentru că nu cunoștea decât din auzite „răul de apă”⁴⁴. Pentru cine să scrie toate aceste lucruri?

---

⁴¹ Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 53.

⁴² Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 6.

⁴³ Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 1

⁴⁴ Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 6.

Mai multe formule de adresare la persoana a II-a singular sugerează o persoană apropiată căreia autorul dorește să-i împărtășească, într-un mod explicit, realitățile descoperite și trăite în America. Poate fi locotenentul-farmacist Z. G. Henția din București? Îi era rudă, deci îi cunoștea mama; putea fi interesat de realitățile pe care le trăise părintele Gheorghe în călătoria sa și, poate, îl încurajase sau chiar sprijinise financiar pentru a putea călători⁴⁵. În lipsa unor dovezi certe, oricât de ademenitoare ar fi, acestea rămân doar supozitii.

Am menționat deja că manuscrisul, cel puțin în forma păstrată, este scris după revenirea în țară. Comparația cu unele scrieri autobiografice ale preoților luminați pe care le-am consultat de-a lungul vremii, cel mai adesea rămase în manuscris, ne determină să presupunem că textul este versiunea reluată, extinsă și aprofundată, a unor însemnări din timpul călătoriei sau poate chiar inserarea unor fragmente din scrisori anterioare scrise în timpul călătoriei. În ciuda caracterului evident memorialistic și a formei epistolare, textul nu este un jurnal. Elementele de ordin grafic din manuscris, adaosurile și adnotările ulterioare, ne arată clar că a fost scris sau rescris în etape, în funcție de disponibilitatea autorului.

---

⁴⁵ Dacă avem în vedere numărul cărților donate pe seama parohiei, Z.G. Henția poate fi considerat cel mai important donator al parohiei Lelese și un susținător devotat al activității pastoral misionare a preotului Gheorghe Henția.

Există în text și câteva ancore cronologice care ne permit să încadrăm temporar momentul redactării acestui document. În text se regăsesc informații despre economia americană și date statistice aferente anilor 1912⁴⁶. Apoi este menționată o pastorală⁴⁷, emisă cu câțiva ani mai devreme de către Episcopul Caransebeșului, Miron Cristea (1910-1919) în care preoții erau îndemnați să muncească la câmp⁴⁸. Autorul deplângе soarta prizonierilor români din Siberia⁴⁹. Până la urmă, cea mai importantă mențiune referitoare la perioada în care a fost redactat manuscrisul rămâne cea de pe prima filă unde autorul pomenește pe „regretatul” său frate, Vasile. Dacă acceptăm ipoteza că acesta poate fi identificat cu preotul Vasile Henția, care după cum am văzut, a păstorit parohia Serăcsău, din protopopiatul Alba-Iulia, până în anul 1915, atunci ajungem la concluzia că textul a fost scris după moartea acestuia, respectiv după anul 1915. O altă remarcă referitoare la

---

⁴⁶ Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 55.

⁴⁷ P.S. Lucian Mic, Episcopul Caransebeșului, *Episcopul Miron Cristea (1910-1919). Pastorale, ordine, circulare și corespondență administrativă*, Editura Diecezană, Caransebeș, 2007.

⁴⁸ Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 45.

⁴⁹ Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 49. Despre astfel de situații poate fi vorba numai în perioada 1914-1920. Detalii despre acest subiect la Cornel Țucă, *Prizonierii români din armata austro-ungară internați în Rusia: problema repatrierii*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2011.

diferența de fus orar ne întărește convingerea că textul a fost scris după revenirea în țară⁵⁰.

Lectura textului scris de Gheorghe Henția dă naștere la următoarea întrebare: care este sursa informațiilor, unele foarte complexe, tehnice și statistice chiar, pe care le împărtășește autorul? Din punctul nostru de vedere există patru zone din care se hrănește informațional documentul: observațiile personale ale autorului, conversațiile din timpul călătoriei, schimburile epistolare și publicații consultate în America sau procurate în timpul călătoriei.

Interlocutorii preotului Henția, surse de informare, nu sunt numai credincioșii simplii, fermierii pentru care slujește vreme de un an în Canada sau muncitorii cu care se întâlnеște la Chicago sau în alte orașe din Statele Unite. Lor li se adaugă și persoane bine poziționați social: profesori, antreprenori, ingineri, politicieni (un senator și un ministru), conductori de tren, căpitanul vaporului cu care călătoresc peste Ocean, ș.a. Dialogul cu aceștia are meritul de a influența viziunea pe care Henția și-o formează și o împărtășește cu privire la societatea americană de la începutul celei de a doua decadențe a veacului al XX-lea.

Ca urmare a acestui fapt textul reflectă mai mult fața civilizață, oportunitățile, progresul, deschiderea, perspectivele și prosperitatea societății nord americane, legile scrise și nescrise ale acesteia, adoptarea, respectarea

---

⁵⁰ Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 4.

și aplicarea lor, stilul de viață al americanului mai înstărit. Mai puțin sunt reflectate neajunsurile vieții de emigrant. Desigur, la nivel experiențial, se regăsesc sentimentele copleșitoare ale despărțirii de cei dragi, ale nesiguranței, singurătății, dorului și griji față de cei rămași acasă, ale preocupării pentru insuficiența resurselor financiare sau a frustrării generate de incapacitatea de a te face înțeles și de a înțelege pe cei cu care intri în contact, oscilația între lumi și civilizații.

Dintre aspectele negative din comunitățile de români emigranți cele mai stridente sunt cele referitoare la „isprăvile” călugărilor care au ajuns în Canada⁵¹, la viciile românilor (în special predilecția pentru consumul de alcool), la impactul negativ al cârciumelor asupra „economiei” vieții emigrantilor și tensiunile dintre cârciumari și preoți⁵².

Surprinde lipsa informațiilor despre viața bisericăscă, despre eforturile de închegare a primelor parohii și de edificare a primelor biserici, despre preoții din Statele Unite, despre organizațiile sociale și culturale ale românilor de peste Ocean.

În schimb, autorul alocă spații semnificative prezentării condițiilor de călătorie cu trenul atât în Europa cât și peste Ocean, a călătoriei cu vaporul, ale condițiilor

---

⁵¹ Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 51-55.

⁵² Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, f. 61-66.

meteorologice din Canada, ale facilităților fiscale sau ale particularităților economico-sociale ale vieții în preeria canadiană. Sunt descrise relațiile inter-umane ce se dezvoltă în aceste condiții și, pe alocuri așteptările străinilor față de noi și modul lor de a se raporta la emigranții nou veniți. Cu referire la Statele Unite, autorul manifestă un adevărat entuziasm atunci când descrie clădirile, străzile, infrastructura de transport, parcurile, structurile sociale – cluburile, bibliotecile, sistemul de învățământ, mentalitatea, atitudinea și comportamentul funcționarului public, cabinetele medicale sau cele de avocatură, farmaciile, prăvăliile, librăriile, restaurantele și cărciumele, stațiile de pompieri, turnătoriile, abatoarele, tehniciile de construcție a locuințelor, obiceiurile culinare, stiluri de viață și chiar umorul american și formele sale de manifestare.

Toate aceste elemente recomandă publicarea acestui manuscris și înscrierea lucrării preotului Gheorghe Henția între lucrările de referință despre America și emigranții români peste Ocean datând din a doua decadă a secolului al XX-lea⁵³, iar pentru autorul ei justifică aprecierea

---

⁵³ Dintre lucrările cu care manuscrisul preotului Gheorghe Henția poate fi comparată ca întindere, structură și nivel de informare menționăm: Iancu Roman, *Românul în străinătate*, New York, 1910; Ioan Podea, *Români din America*, Sibiu, 1912; Ion Iosif Șchiopu, *Români din America. O călătorie de studii în Statele Unite*, Sibiu, 1913 sau Aurel Bungărdean, *Spicuiri și amintiri din pribegiea vieții mele americane din Statele Unite ale Americii de Nord de la 1914-1919*, East Chicago,

istoriografiei potrivit căreia a fost unul dintre preoții luminați ai Bisericii din Transilvania.

Pr. conf. univ. dr. Gabriel-Viorel Gârdan

Pr. lect. univ. dr. Daniel Aron Alic

1919. Ulterior, au mai fost publicate fragmente de mărturii datând din primele decade ale emigației românilor în America de Nord. Multe dintre acestea se păstrează în Arhiva Centrului de Studii și Documentare „Valerian Trifa” de la Vatra Românească, Grass Lake, Jakson, Michigan și au fost publicate în Buletinul Informativ al acestei instituții.

Notă asupra ediției

Manuscrisul preotului Gheorghe Henția, *O călătorie în America*, pe care îl încredințăm tiparului a fost descoperit în Arhiva Parohiei Ghelari, Hunedoara.

Având în vedere valoarea deosebită din punct de vedere documentar a informațiilor și experiențelor pe care autorul le consemnează în această lucrare și numărul relativ mic al mărturii păstrate și editate despre primele experiențe ale românilor în teritoriile nord americane, am decis să publicăm textul însotit de un studiu introductiv și de note explicative.

La transcrierea manuscrisului am folosit normele uzuale de transcriere, având grijă să facilităm lectorului contemporan înțelegerea textului. În același timp, am fost preocupat de păstrarea melodicității și a particularităților lingvistice specifice începutului de secol XX. Am păstrat în text, în forma inițială, denumiri de localități, cuvinte și expresii în limba engleză. Acolo unde s-au impus explicații, am uzat de notele de subsol pentru a introduce elemente care să permită o mai bună înțelegere a informației furnizate de autor. Am menționat în text între // și fila din manuscris pentru a avea o imagine cât mai acurată a documentului. Am intervenit, pe alocuri,

la nivelul ortografiei, în vederea acordării acesteia cu normele actuale.

Exprimăm mulțumirile noastre pentru sprijinul finanțier acordat de Universitatea Babeș-Bolyai prin grantul pentru tineri cercetători, GTC_34040/2013, *Diaspora ortodoxă. Identitate confesională și conștiință etnică*, director de proiect pr. conf. univ. dr. Gabriel-Viorel Gârdan.

Mulțumiri aducem și persoanelor care ne-au furnizat mărturii despre preotul Gheorghe Henția și familia sa.

Autorii

O călătorie în America

/1/ Multele scrisori de la unii creștini din Dysart (Sask[atchewan]), Canada, primite în cursul anilor 1909, 1910, peisajele duioase din ele, au delăturat în fine orice ezitare a mea, decizându-mă a face drumul cel lung.

Prevăzut cu toate celea ce le țineam de necesare și, mai presus de toate, având o bună doză de însuflețire și împins necontenit de dorul de a vedea țări străine, în ziua de 3 noiembrie] 1910, am pornit la drum.

Nu știu cum s-a făcut însă că însuflețirea cea mare a mea a început să scadă cu distanța de drum ce o făceam. Până la Hunedoara venise cu mine și un bătrân care mâna caii. Deja în sat ne ieșiră „cu gol” două femei, ceea ce a făcut pe bietul bătrân a le arunca niște înjurături, spunându-mi că „ăsta nu-i semn bun, părinte!”, iar când, înainte de a ajunge în comuna Gov[ăjdia]⁵⁴, ne mai tăie drumul și un iepure, bătrânu lîși ieși aproape cu totul din fire. „Păr[inte] las-o dracului Americă, că astă-s toate semne rele. Mai bine să ne întoarcem acasă, că nu vei păti-o bine”. Eu surâdeam și-l asiguram că toate cele arătate sunt lucruri de nimic, că eu am plecat cu gândul la D[umne]zeu care nu mă va părăsi. Nimic nu l-a putut liniști însă și pe drumul

---

⁵⁴ Sat în comuna Ghelari, jud. Hunedoara. (n.n.)

până la Hunedoara de zeci de ori mai blăstămase pe femei și pe iepure, îndemnându-mă să mă reîntorc acasă.

Ajuns în Hunedoara, am avut să suport o scenă destul de duioasă, anume bătrâna mea mamă, pe care de altcum o cunoșteai și tu și de la care-mi luasem rămas bun, nu s-a putut reține de a nu mă mai vedea odată, ci, cunoscând ziua plecării mele, a venit însotită de regretatul frate al meu, Vasile, în Hunedoara, de unde împreună am călătorit până la Piski⁵⁵. Până aici se stăpânișe sărmana, ba, după ce s-a convins că am destule cărți de rugăciuni la mine, mă încuraja chiar, arătându-se tot veselă.

/2/ După ce însă s-a urcat în trenul ce duce spre Vinț, iar eu m-am retras pe peron, o văd coborându-se, plângând cu hohote, veni spre mine și mă îmbrățișă. Eu încercai să o liniștesc, însă vorba mi se opri în gât, aşa încât puțin a fost până a nu mă lăsa învins de slăbiciune. „Să te mai îmbrățișez odată, dragul mamei, căci eu știu că nu voi mai da față cu tine, fiind bătrână și bolnavă”. Îți poți închipui emoția provocată de scena aceasta, care a avut ca urmare o continuă deprimare, care a ținut aproape 2 zile. Pe drum spre B[uda]pesta încercam să alung din memorie scena aceasta, citind, dar ochii nu-mi puteau sta la carte, ci încontinuu vedea pe mama slăbită cum era.

---

⁵⁵ Simeria, oraș în jud. Hunedoara. (n.n.)

Ajuns în B[uda]pesta alt necaz. Bagajul meu sosise cu acceleratul înaintea mea acolo. Căutându-l cu un magazioner pentru a-l expedia cu alt bilet direct la Hamburg, nu dau nicăieri de el. Ce se întâmplase? Lada mea din lemn fusese maltratată întru atât încât țăndări s-a ales din ea. O legaseră cu atâtea sfuri încât abia se mai putea observa scândura vopsită cu negru. În repetate rânduri magazionerul îmi spuse că aceasta trebuie să fie, după ce consuna cu numărul biletului ce-l aveam, dar eu protestam, până ce, după o cercetare minuțioasă, găsii și adresa. Am recunoscut-o deci de a mea și fără să mai am poftă de a face undeva reclame pentru despăgubire, am expediat-o mai departe. Ea a făcut drumul și până la Hamburg cu acceleratul, iar eu am luat-o mai domol cu trenul personal, care de altcum m-a făcut de mi-am urât zilele, schimbând mai des, cu 2 greamantane grele și alte pachete în mâna și așteptând în alte gări câte 3-9 ore.

Din B[uda]pesta la Viena drumul a fost mai plăcut având ca tovarăși niște germani din România. În Viena am rămas o zi, putând în timpul acesta admira foarte multe lucruri. Edificii /3/ mărețe, biserici superbe, precum e „*Stefanskirche*”⁵⁶ - o adevărată minune, palatul imperial, diferite alte instituții, apoi grădina zoologică, și.a..

---

⁵⁶ Stephansdom este biserică catedrală a Arhiepiscopiei romano-catolice din Viena, important monument al artei gotice. (n.n.)

Din Viena am luat drumul prin Boemia, trecând prin punctul Bodenbach⁵⁷, frontiera Germaniei. Nu voi uita niciodată impresia cea bună, ce mi-au făcut-o conducătorii trenului austriac, e atâta deosebire între aceştia și ai noștri! Văzându-mă străin, îmi explicau totul, ceea ce puteam vedea de pe tren și ceea ce era demn de știut și aceasta fără ca să o cer eu. O tratare fină cu pasagerii, o cultură mai înaltă, sunt lucrurile care îi deosebesc de ai noștri. De altcum, oriunde vei merge, pretutindeni vei simți această deosebire. Trenurile austriece sunt mai comode, mai curate și mai elegante decât ale noastre. La punctul Bodenbach am fost asaltat în adevăratul înțeles al cuvântului de câțiva detectivi germani. Fiind îmbrăcat în reverendă eram suspect. Au urmat întrebările ca ploaia: unde călătoresc? De unde vin? Ce treabă am în Canada? Ce hârtii duc cu mine? Dacă pașaportul e autentic? Dacă nu vin din Rusia? căci portul seamănă cu cel al preoților de acolo. La arătarea pașaportului se mai liniștiră, cu deosebire după ce veni unul care pricepusese limba franceză. În timpul acesta se adunaseră în jurul meu o mulțime de curioși, iar eu eram într-o poziție nu tocmai plăcută. În fine, după multe alte cercetări s-au convins, că au de-a face cu un om de omenie și mi-au dat drumul, cerându-și mai întâi scuzele în mod foarte afabil. Șeful lor îmi povestiri apoi că scurt timp înainte au prins aci pe doi criminaliști ruși,

---

⁵⁷ Localitate în Landul Renania-Palatinat, Germania. (n.n.)

care îmbrăcaseră haină preoțească și cu pașapoarte din Turcia voiau să treacă în Germania. Acesta a fost motivul suspectării lor față de mine.

Drumul prin Germania a fost cât se poate de plăcut. M-a frapat cu deosebire multimea castelelor, care de care mai mareț, de pe malul Elbei, apoi orașele cele frumoase și cu deosebire gradul de cultură al poporului german. Ajungând în Dresden, am întrerupt călătoria pentru câteva ore, aşa încât și aci am putut admira multe lucruri.

/4/ La Berlin am fost nevoit să iau de la *Südbahnhof*⁵⁸ la *Nordbahnhof*⁵⁹ o trăsură parcurgând o distanță considerabilă. După o petrecere de o jumătate de zi în această capitală măreată, am luat trenul spre Hamburg. Sosind aci dimineața la orele 6, în care timp era încă întuneric beznă, ca pe aici la orele 5, am întrebat după un hotel. Mi s-a și arătat unul în imediata apropiere a gării. Îți poți închipui surprinderea mea, văzându-mă înconjurat de portari și servitori elegant îmbrăcați, care îmi oferiră serviciile în localul acela luxos. Eu, bietul, care umblasem numai pe la hoteluri din orașe de provincie și și aci oculeam un hotel mai luxos, când m-am văzut în astfel de localitate, devenisem perplex, temându-mi biata pungă. Si când m-am văzut ridicat de lift (elevator) m-a mai prins și un fel de groază. În fine, m-am văzut așezat în o odaie din

---

⁵⁸ Gara de sud. (n.n.)

⁵⁹ Gara de nord. (n.n.)

etajul al IV-lea care avea ferestre de cătră stradă. Fiind mort de oboseală, în urma multor nopți nedormite, mă aşezam în pat pentru ca să atipesc câtuși de puțin înainte de a merge la agentura societății de vapoare. Dar în zadar mi-a fost încercarea, căci după 6½ a început un urlet înfiorător pentru un laic. Anume, sutele de vapoare din port, care transportă mărfuri și pasageri din un loc în altul, își începuseră circulația și după cum era vaporul de mare, aşa signalul lui suna, unul mai profund, altul mai înalt. Era pentru mine lucrul acesta un adevărat infern, mai adăugând că sufla și un vânt puternic care biciuia valurile. De somn n-a mai fost vorba. Nu știu cum se făcu de începuse să mă stăpânească o deprimare groaznică, încetul cu încetul începeam să regret plecarea mea și mereu mi se arăta bătrânul cu cuvintele admoniatoare ale lui: „Dă-o dracului Americă, că nu-s semne bune și ai să pătești rău!”. Către 10 ore stam în cumpănă, să mai mă duc la agentură ori să mă informez de timpul plecării trenului.

/5/ Știindu-mi însă cele 100 de cor[oane] arvună pentru biletul vaporului în mâna agentului, m-am decis a-l vizita pentru a reclama această sumă. Parte mare din drumul spre *Ferdinandstrasse* ducea pe lângă apă, aşa încât avui ocaziune a privi de aproape vapoarele și mersul lor, dar aceasta a contribuit și mai mult la descurajarea mea. Destăinuindu-i agentului Kosch, un ungur germanizat și om foarte de treabă, intențiunea mea, n-a făcut nici o

obiecțiune, spunându-mi că fără nici o detragere îmi va număra banii, dar că ar fi păcat să plec fără să cunosc cel puțin Hamburg-ul. Telephonează soției sale ca să dea pe la oficiu, iar până la sosirea ei am început o conversație despre stările din Ungaria. M-a surprins că el, ca ungur de origine și care de altcum cunoștea bine lucrurile de la noi, vorbea fără nici o înflăcărare de patria sa natală, ba osândeia nenumărate lucruri de aici, încheindu-și părerile cu cuvintele: D[umnezeu]zeu mi-a dăruit fericirea de a fi venit în Germania și pentru ca fericirea să fie completă, mi-a designat de soție pe o germană (fiica unui *okonomierat*) care poate fi ca model de blândețe și ca mamă pentru copiii noștri, lipsită de pretențiuni exagerate și de alte deșertăciuni, tuturor unguroaicelor. Sosind soția domniei sale, după ce m-a prezentat, m-a invitat să iau masa cu dânsii la hotel. După masă doamna Kosch a avut afabilitatea de a mă conduce prin o mare parte a orașului, explicându-mi însemnatatea diferitelor aşezăminte. Mai spre seară am vizitat portul, unde erau staționate vapoarele cele mari, care treceau Oceanul. După cină împreună cu domnul Kosch și alte rude de a dumneilor am cercetat opera – cea mai mare satisfacție pentru mine după atâtea oboseli. Am mai auzit cântăreți și am mai cercetat diferite teatre, însă pe lângă acelea am auzit și văzut acolo, toate cele experiente până aci mi se păreau numai ca niște lucruri primitive. Ziua următoare, după dejun, /6/ am cercetat,

tot cu acompaniamentul doamnei Kosch, o altă parte a orașului, dând și pe la grădina zoologică, unde am stat 1½ oră. Ca să-ți descriu toate câte le-am văzut aci, precum și în celealte orașe din Austria și Germania, ar însemna ca să lungesc prea mult această scrisoare. Îți spun numai că am rămas încântat de tot ceea ce văzusem, iar hotărârea mea de ieri, ca adeca să o iau înapoi spre casă, a rămas nulă. La prânz am și comunicat domnului Kosch, că totuși m-am decis ca să plec spre America și anume cu un vapor care pleacă mai curând. Domnia sa îmi spuse că are să plece unul mâine, însă e un vapor mai vechi și nu are celeritate mare, aşa încât voi trebui să fac pe apă cu 2 zile mai mult decât cu vaporul accelerat. Mă sfătuia să rămân încă 6 zile, când va pleca un vapor foarte bun. Eu însă persistam să plec cu cel de mâine. După amiază și în ziua următoare, înainte de masă, am continuat plimbările prin oraș și ca să mă deprind câtuși de puțin cu mersul vaporului ne-am urcat pe un vaporaș care făcea cursă din o parte a orașului până lângă portul cu vapoarele mari. Vei fi auzit și tu de răul de pe apă, în ce chip se manifesteză. Vaporașele acestea se leagănă și scutură mult mai tare decât vapoarele mari, iar eu, nedeprins peste tot cu legănatul acesta, cât pe aci să mă fac de rușine înaintea pasagerilor, între care era mulțime de dame, bineînțeles toți deprinși cu apa. M-am stăpânit cât am putut și când m-am văzut debarcat, mulțumeam lui D[umne]zeu, că m-a scăpat de

necaz. Doamna Kosch însă și o rudă a dumnisale observară situația mea și mă încurajau, spunându-mi că pe vaporul cel mare o să fie mult mai bine.

/7/ Ziua următoare, o zi caldă cu puțin vânt tot cald, pe la ora 5 d[upă]-a[miază], era fixat termenul plecării vaporului „*Prinz Oskar*”. Domnul Kosch mai insistase odată ca să nu plec cu vaporul acesta, căci sunt presemne de tempestăți. Și de astă dată insistența domniei sale a fost infructuoasă. De pe la $3\frac{1}{2}$ ne-am urcat în automobil spre a merge în port. Ne-am abătut pe la hotelul unde mi era bagajul și după ce am plătit 24 mărci, pentru că au dormit geamantanele mele în odaie, căci eu fusesem oaspele domnului Kosch, avusesem însă imprudență de a nu aduce cu mine și geamantanele, am mai fost nevoieit a da și bacșis 7 mărci servitorilor și portarilor. Ajungând în port m-am despărțit de domnul Kosch, mulțumindu-i călduros pentru afabilitatea manifestată față de mine. (Observ că în tot timpul petrecerii mele în Hamb[urg] familia Kosch n-a permis ca să spesez de la mine nici un ban). Având loc pe timpul acesta refluxul apei, vapoarele cele mari nu se pot apropiă de țărmure, ci pasagerii sunt transportați cu vaporașe mai mici o distanță bunăsoară unde e staționat vaporul cel mare. Astfel, deci și pasagerii vap[orului] „*Prinz Oskar*” am fost transportați în felul acesta. În cabina destinată mie, mai era un pasager, un băiat ras pe întreaga față și cu părul lung, părea a fi artist.

Observând de pe veșmintele mele că sunt preot, se arătă foarte prevenitor, mi se prezintă ca diacon de conf[esiune] ortod[ox]-cat[olică] și cu toate că ne puteam întelege mai mult numai prin semne și cu ajutorul latinei, căci eu nu știam aproape nimic englez este, iar el foarte puțin nemț este, am putut afla că vine din Paris, unde a fost sfîntit de diacon, că e polonez, născut în America, și că are să mai studieze la universitate, nefiind satisfăcut numai cu studiile de până acum.

/8/ Ne-am împrietenit foarte curând. Pe când stam la cină, între 6-7 ore, vaporul mergea cu o celeritate considerabilă, însă fără a se legăna, încât eu nici nu ștusem că ne-am depărtat binișor de port, până ce vecinul meu îmi atrăsese atențunea asupra milioanelor de lumini electrice, ce păreau a fugi de noi. După cină, fiind obosită, ne-am culcat; eu ca mai în vîrstă în patul din jos, iar diaconul Zawistowski în cel deasupra mea. Curând am și adormit. Pe la ora 12 din noapte însă mă trezisem în urma unei zguduituri și pe urmă părea că cineva mă ridică cu iuțeală de întreaga latură dreaptă pentru a mă da jos din pat. În momentul acela aud o izbitură și apoi vaiete. Sucesc în grabă lumina electrică și văd pe bietul diacon pe jos, văitându-se. Eu încerc să mă scol, dar când dau să mă ridic în pat, ceva pare că mă împingează să cad în creștet. Mă prinsesem însă de niște rudițe de nichel, care sunt întărite de perete la fiecare pat și, în fine, m-am lăsat iarăși jos,

tot ținându-mă de acele rudițe. Ce se întâmplase? Ieșisem din canal și intrând în Ocean, care era stăpânit de un vifor sălbatic, vaporul a fost izbit de niște valuri aşa de tare încât i se rupse cărma. În smucitura aceea, diaconul căzu jos din pat, lovindu-se cu coastele de masă. El, care umblase mult pe apă, era acum cuprins de o frică mare, căci spunea, că niciodată nu a mai pătit astfel și că să ne așteptăm la o catastrofă. Îți poți închipui starea disperată în care am ajuns. De repetate ori auzeam admonierile bătrânlui din Lelese⁶⁰. Ajunsesem să blestem ceasul plecării mele; mă gândeam la copii și familie /9/ însă ajutor nu puteam aștepta de la nimeni decât de la Tatăl cel ceresc. Și atunci am înțeles mai bine ca totdeauna pentru ce ne rugăm noi: „pentru cei ce sunt pe ape și călătoresc” și dacă cândva am făcut rugăciuni cu un adevărat devotament, apoi atunci într-adevăr că le-am făcut. Întreaga noapte aceea, precum și ziua și noaptea următoare, am stat în pat. Am încercat în diferite rânduri să mă îmbrac, dar însă era imposibil să sed pe scaunul prins de podea cu șuruburi. Geamantanele noastre alergau prin cabină ca ieșite din minți. Când erau sub pat, când cu o iuțeală mare în partea opusă. Jocul acesta s-a repetat până ce le-am legat de pat cu curele. Dimineața la orele 6 auzisem sunând pe corridor clopoțelul pentru sculare, iar la 7 pentru dejun. După cum am aflat,

⁶⁰ Sat în jud. Hunedoara și reședința parohiei păstorită de autor. (n.n.)

nici un pasager n-a luat în ziua aceea parte la masă. Eu mai avusesem ceva provizii de acasă, însă n-aveam nici o poftă de mâncare. Pentru ca totuși stomacul să nu fie cu totul deșertat, luam din geamantan câte un măr, întindeam diaconului altul, apoi luam sticla cu un cognac fin, înghițeam odată și o dam și diaconului spre a face și el asemenea. Asta o repetam de câte ori vedeam că ni se urcă noduri în gât și ceva încearcă cu o forță brutală a sparge zidul spre a scapa. Diaconul meu o pățise mult mai rău decât mine. Eu, afară de groaza de moarte care mă stăpânea, pot spune că nu am pățit nici un al rău.

A treia zi dimineața continuă, ca cu 36 ore înapoi și a continuat aproape 14 zile cu mici și slabe îintreruperi. Cu toate acestea, în ziua aceasta, îmi reculeg puterile, mă așez pe scaun, mă țin cu o mâna de spatele scaunului, iar cu cealaltă mă îmbrac și la 7 ore merg la dejun. Găsesc aici pe căpitanul și pe medicul la /10/ a căror masă⁶¹ eram împărțit și eu și care mă întâmpinară cu surâsuri, întrebându-mă că pentru ce pierd ocazia de a gusta mâncărurile fine ce se servesc umblând pustiu? – (aluzie la absența mea de ieri). Mi-au spus în urmă, că într-adevăr vaporul a ajuns într-o situație critică, că puțin a trebuit până a nu se da alarma, fiind luntrile de salvare lăsate deja jos; dar putându-se așeza cu iuțeală mare șurubul ce aveau

⁶¹ Preoții sunt învredniciți de o considerație mare pe vapor. Li se face loc la o masă de frunte.

în rezervă la locul celui nimicit, pericolul deocamdată e delăturat. Dintre pasagerii de pe cl. II, la masă mai erau afară de mine încă doi, un danez, care călătorise mult pe apă și un german, care servise 5 ani la marină; ceilalți toți zăceau bolnavi. În ziua a IV[-a] se sculase și diaconul meu și de aci înapoi se tot înmulțea numărul celor ce veniseră la masă, complet însă n-a fost decât în ziua a 15[-a], când se așezase furtuna. Cu noi călătorise și o doamnă din B[uda]pesta cu un băiat. Se vede că ea auzise din alții că un remediu bun contra răului de pe apă ar fi usturoiul și în consecință întrebuiuță din el o cantitate considerabilă, umplând întreg corridorul de mirosul lui neplăcut. Servitorii, care îngrijau de curătenie, au anunțat lucrul acesta căpitanului, iar acesta trimise pe un sublocotenent pentru ca să confiște usturoiul. Doamna respectivă se opunea din toate puterile, vociferând sub pretext că ea are să moară, dacă nu întrebuiuțează acest remediu, că comanda vap[orului] nu e în drept a lua cu forța ceea ce e proprietatea pasagerilor, și a. În zadar subloc[otenentul] îi explicase în mod complesant că nici un fel de alimente nu e permis pasagerilor a duce cu ei pe vapor, primind ei aci hrană gustoasă și îmbelșugată, că, dacă cineva se îmbolnăvește, este medic și sunt medicamente, deci omul nu are voie să întrebuiuțeze alte lucruri ca și usturoiul, care pe lângă că nu aduce /11/ nici un folos, strică numai aerul cu mirosul lui, încât molestează pe ceilalți pasageri, și a.,

căci doamna nu vrea cu nici un preț să predea usturoiul până ce a fost confiscat cu forța. Cât ne-a fost mirarea când am văzut cam 40-50 căpățâni. Aceasta nu mai avea aparență de a servi ca „leac”, ci se părea că doamna resp[ectivă] ar fi voit să facă negoț cu el. Faptul acesta a provocat mult haz la masă, de unde bineînțeles doamna cu pricina lipsea.

Căpitanul mă întrebase dacă în Ungaria nu avem farmacii și medici? Si acum mai întrebui întăram lucruri băbești? Usturoiul, de altcum, și l-a reprimt domna când trebui să debarcăm. Ce a pătit atunci servitorul care i-l adusese, nu mai spun. Să fi auzit blestemele curat ungurești, înjurături cocișești încât bietul servitor nu știa ce să facă. Îi spuse că e proprietatea ei și deci a venit să i-l predea. Ea însă îi spuse că acum și-l poate băga căpitanul în ochi, căci ea nu mai are nevoie de el. Până ce a fost bolnavă n-au voit să-l lase ca să-l întrebuițeze, ceea ce a fost motivul că a trebuit să zacă aproape 14 zile.

Te vei mai întreba, cum puteam noi umbla prin vapor, dacă se legăna aşa grozav. Apoi să vezi că omul și fără să voiască devine gimnastic bun, ba, adeseori, și un acrobat mai mic. Pe coridoare mergeam ținându-ne de ruzile ce erau pe de lături; când însă mergeam în sala de lectură și muzică sau în cafenea, trebuia să ne sprijinim în picioare, dar cu toate figurile hazlii ce le făceam, nu erau rare cazurile că ne vedeam lungiți pe pământ, râme, când

pe spate sau pe pântece ca pe gheăță. Eu nu mi-am spart capul niciodată, cucuie însă dobândisem câteva. Omul însă se deprinde cu toate realele, aşa și /12/ eu învățasem cu timpul a-mi ținea echilibrul și numai arareori când vaporul se lăsa cu repezelă neobișnuită pe o parte încât lua apă, numai atunci mai dam câte o căzută, făcând mai înainte câteva salturi și gesticulând larg cu mâinile prin aer. Încolo, cum am zis, mă obișnuisem și cu neajunsurile acestea. Cât privește întreținerea pe acel vapor, pot afirma că era splendidă. Ți-am spus că vaporul era mai vechi și în consecință se ștersese cabina I. Mie mi s-a designat o astfel de cabină și anume cam la mijlocul vaporului, unde nu se simțea aşa tare legănatul, ca în alte părți. Mâncarea se servea în următorul mod: dimineața la 7 – dejunul, când îți puteai alege 4-5 feluri de mâncări. În loc de băuturi alcoolice puteai să-ți ceri cafea cu lapte, cacao sau ciocolată. La 11 ore veneau chelnerii cu o tavă pe cari erau aşezate fingii cu supă limpede și covrigi micuți. Ne căutau pretutindenea: în sala de lectură, de muzică sau în cafenea, oferindu-ne supa. La 1 oră, prânzul cu 6-7 plese. Dacă un fel de mâncare îți plăcea mai mult, puteai să o repetezi. La 4 ore cafea cu lapte, cacao sau ciocolată. Cina la 6 ore, iarăși cu 4-5 feluri. La 10 ore seara, dacă nu eram culcați, ni se aducea fel și fel de mezeluri fine. Mâncarea și serviciul bun supliniseră cu din belșug necazurile ce le înduram în urma furtunei. Patru zile luntrile de salvare

au fost ținute tot gata pentru o eventuală nenorocire, a cincea zi însă le-am aşezat la loc. Cablul care era aşezat deasupra cafenelii lucra fără întrerupere /13/ ziua şi noaptea. După a zecea zi de voiaj, pe când mă aşteptam să sosim, întrebai pe căpitanul că mai este oare mult până a sosi la mal? Domnia sa, în tonul său glumeşti, îmi răspunse: „O, suntem mult mai aproape de fundul mării decât de malul ei”. Apoi adause că pentru ce sunt impacient? Nu am ce-mi trebuie pe vapor? Nu sunt destul de bine servit? Când mi-am arătat mulţumirea pentru toate acestea, mi-a declarat că de abia ieri trecusem de jumătatea drumului. Vaporul însă de aici înainte mergea ceva mai bine şi deci în ziua a şaisprezecea am ajuns în portul de la Philadelphia. Aici, înainte de debarcare, venise doi medici americani ca să ne viziteze, cu deosebire ochii. Acei la cari găsiseră ceva defect au fost returnaţi în Germania; nu li s-a dat voie să debarce.

Văzându-mă ajuns pe pământ tare, am mulţumit din adâncul inimei lui D[umne]zeu, scăpându-mă de pierirea pe care mai că „o văzusem cu ochii”. În port, totul mi s-a părut străin. Odată limba, din care credeam că cunosc şi eu ceva, dar mă convinsem, că nu ştiu absolut nimic, auzind cum se pronunţă, apoi oamenii mai voinici, mai bine hrăniţi, cu mişcări mai elegante, lipsiţi de nervozitate, care e atât de caracteristică în Europa. Singurul hamal, pe care-l văzusem în port, un negru uriaş, într-o uniformă

luxoasă, cu dinții îmbrăcați în aur și în mănuși curate, crezând că voi fi o persoană deosebită, văzându-mă în reverenzi, a venit direct la mine, oferindu-mi serviciul său. Eu, care nu-l înțelegeam ce vorbea, credeam că e un funcționar înalt și poate îmi cere ceva legitimații

/14/ Scot repede pașaportul și i-l predau. El însă mi-l restituî zâmbind și arătă spre bagaj. La acestea îi făcui semn ca să se îngrijească de transportarea lui, iar diaconul îi indicase stațiunea de unde aveam să pornim spre Chicago, spunându-i că numai a II-a zi, la 5 d[upă] a[miază], vom porni cu cutare tren. Până la terminul acesta, însotitorul meu m-a plimbat prin oraș. Edificiile uriașe m-au impresionat mai întâi, case cu 10-15 etaje nu sunt rari; sunt însă multe cu 20-25, ba chiar cu 30 de etaje. Îți poti închipui ce înălțime poate avea o astfel de casă, care în intern e de tot igienic aranjată; înălțimea fiecarei odăi e de 4 m. Socotește deci de 30 x 4m + tavanul și padimentul. Voi reveni de altcum la descrierea astor fel de case. Circulația colosală de pe străzi, pe trotuare, tramvaie, automobile de lux și de povări, trăsuri de lux și de povară, trenuri electrice, etc. E un veșnic furnicar, dar unul foarte zgomotos. A doua zi la orele 5 d[upă] a[miază], ne-am urcat pe trenul societății B&O (*Baltimore and Ohio*). Trebuie să-ți spun la locul acesta că în America n-ai să faci distanțe kilometrice din oraș la gară, ci pretutindeni gările sunt în internal orașului. În orașe mari, fiind multe linii,

drumurile de fier sunt ridicate sus, și în alt loc la înălțimi considerabile. Așa era și trenul nostru. Am fost nevoiți să urcăm multe scări în gară până a ajunge la tren. Se înseraseră de-a binelea. Ne aşezasem într-un cupeu elegant, cum nu mi-l puteam închipui. În America, unde extremele se ating așa des și variat, și unde pe lângă energia fără odihnă există o tendință exprimată după comoditate, s-a avut de la început în vedere la construcția trenurilor, ca să se ofere publicului un confort corespunzător transporturilor. Împrejurarea că toate liniile ferate, trenurile din America sunt mari întreprinderi acționare, fundate de particulari, cari fiecare caută să emuleze parte prin taxe de călătorie mai mici, parte prin transportare mai repede și iară parte un confort mai mare în aranjamentul cupeurilor, vine publicului foarte bine, pentru că sub presia concurenței singuraticele societăți sunt împinse direct într-acolo, a oferi pasagerilor lor încontinuu ceva mai bun, și publicul nu ieșe rău la cale în urma acestei emulații a magnaților drumurilor de fier.

Trenurile americane deviază în exterior de ale noastre înapoi de toate în forma și aranjamentul cupeurilor largi, lungi și fără despărțiminte. Cupeuri cu despărțituri nu există nicăieri în America. Avantajul acestor cupeuri e pe lângă alte comodități și că dau posibilitatea unei ventilații mai bune și că ofer călătorului o ocrotire mai mare a persoanei sale. Trenurile americane nu au clase

deosebite, cel puțin normal nu, căci în realitate au toate trenurile accelerate, afară de cupeurile comune, cari sunt la fel întocmite, și altele, „*Parlors cars*”, cari sunt aranjate în felul unui salon cu mese și fotoliuri comode și pentru ale căror întrebuințare e a se da un adaos de taxă deosebit. În părțile din est, unde liniile ferate traversează adesea prin scene agricole mărete, mai sunt afară de acestea în uz și așa numitele „*Observations cars*”, cari fac posibilă observarea regiunilor, parte prin ferestrele lor gigantice, parte din platforma cea foarte spațioasă care e prevăzută cu scaune.

Cupeurile de salon se aseamănă de fapt cu un salon larg, unde pasagerul, sezând pe perinele acelea moi, poate ceti și conversa comod. O întocmire însă care merită îndeosebi imitată e apa de băut care nu lipsește de la nici un cupeu, care prin ajutorul gheței, e susținută totdeauna în stare proaspătă.

Pe lângă acestea apoi mai e și o sală pentru scaldă și un salon de frizat. Ba, ei au mers și mai departe: s-au îngrijit și de un stenograf și scriitor cu mașina, care pregătește corespondența urgentă.

Tot la acest loc îți spun că în întreagă America drumurile de fier nu sunt ale statului, ci ale anumitor societăți. E deci o concurență mare /15/ vrând fiecare societate să exceleze prin întocmiri comode, luxoase, curătenie exemplară și serviciu bun, pentru ca în felul

acesta să atragă călătorii. Să-ți descriu deci un astfel de cupeu. E un fel de sală lungă, înaltă, având la mijloc loc liber, iar pe părți câte 25 rânduri, cu câte 2 fotolii elegante, îmbrăcate cu plus foarte fin. Încap deci în un astfel de cupeu 100 persoane. Sunt și cupeuri pentru 80 persoane. Prin mijlocul acestei săli sunt multe lampe electrice mai mari, iar la unele cupeuri sunt și pe de laturi lampe mai mici, aşa încât depinde de voia călătorilor dacă vreau să se folosească de o lumină mare spre a ceti noaptea, dacă nu pot dormi. Fotoliile din cupeul nostru se puteau folosi și ca pat. Aveau un spate înalt, iar la picioare (era) un stelagiu. Dacă voiai să dormi n-aveai decât să prinzi de un mâner și apăsând de el spatele fotoliului se lăsa în jos iar la stelagiul de la picioare se ridică încât primiai o poziție verticală, putându-te mai bine odihni. Aceste cupeuri sunt mai rari, dar și celealte sunt neasemănăt mai comode decât ale noastre. La fiecare capăt aveau câte 2 toilette, una pentru dame, iar alta p[entru] bărbați. Acolo găseam pe lângă apă de spălat, săpun parfumat, dizolvat în sticle, ștergare mai multe, apoi oglinzile cele mari dădeau posibilitatea de a-ți aranja veșmintele după cerință. Lângă toiletta bărbaților era o sălită mică pentru fumat. Fiecare tren are restaurant unde poți mâncă foarte bine cu bani relativ puțini; apoi vagon de dormit. Pe fiecare tren sunt comercianți voiajori cu: cărți, reviste, țigări, țigarete, tabac, fel și fel de fructe, bomboane, prăjituri, apoi dimineața îți servesc cafea cu

lapte, o porție bună cu 5 cenți și iarăși o bună porție de sandwich (două felii pâine unse cu unt, la mijloc șuncă de porc), tot cu 5 cenți. Iei deci un dejun bun cu 10 cenți – o nimică toată în America. Ei te mai servesc și cu fel și fel de alte mezeluri peste zi, aşa încât unul cu punga mai subțire își poate găsi peste întreaga zi hrana la acești negustori.

/16/ Pornind din Philadelphia – după cum am amintit – seara, când milioane de lumini electrice străluceau în întuneric, trenul alerga cu o repezeală amețitoare, iar pe mine care m-am văzut în alergare nebună la înălțimea aceea, m-a cuprins o frică, m-am așezat bine în fotoliu și mă gândeam: de vapor am scăpat cum am scăpat, dar de aici nu scap teafăr, cu deosebire simțind izbiturile ce se produceau la diferitele cotituri prin oraș și în urma căror credeai că trenul o să sară de pe şine și va cădea de la o înălțime considerabilă. Curând însă nervii mi s-au deprins și cu lucrurile acestea nepățite, căci îndată ce ieșirăm din oraș, s-au întins drumurile cele drepte și deci trenul alergă fără ca să simțești mult mișcările lui.

Prin unele orașe drumul de fier nu e făcut la înălțimi, ci e clădit pe pământ solid aşa că strătaie diferite străzi. La fiecare stradă este câte un păzitor care stă într-o căsuță de lemn, așezată pe niște stâlpi înalți. Aci păzitorul primește la bun timp avizul despre sosirea trenului, când el apoi sună un clopot, iar barierele pentru închiderea circulației se

lasă ermetice. Câteva clipe în urmă și sosește trenul; să nu crezi însă că cu un mers mai precaut, ci își menține aceeași iuțeală de fulger. Între multele lucruri o împrejurare și se pare iarăși curioasă, anume: fiecare tren are un clopot și îndată ce se apropiie de o stațiune, clopotul acela e tras încontinuu până ce a părăsit orașul respectiv.

/17/ Notez că toate liniile ferate din America sunt îngrădite cu sârmă, așa că vitele ce pasc nu se pot apropiă de linie. Și dacă se întâmplă să se rupă vreun stâlp fără ca să se observe la timp, iar vitele ar ajunge pe drumul de fier unde ar putea fi strivite, societatea respectivă îți dă despăgubirea cuvenită, contrar legilor noastre care într-un astfel de caz mai și pedepsesc pe proprietar, după ce a suferit și paguba. Bineînțeles, paguba se plătește dacă ea se face numai ziua, nu într-o noapte, când mecanicul nu poate observa viața din depărtare.

A doua zi noaptea am ajuns în Chicago. Stăruind mult diaconul, că să rămân aci 1-2 zile spre a mă odihni, am mers împreună la locuința domniei sale, unde am găsit un preot, care vorbea bine limba germană și cu care m-am întreținut foarte plăcut. A doua zi observasem că în acest edificiu era și o capelă, iar preotul Kanski⁶², azi episcop, era plătit de diacon, anume pentru a ținea de două ori pe zi

---

⁶² Francis Kanski, preot catolic, hirotonit episcop al Bisericii Catolice Americane în anul 1926 de către mitropolitul Frederick E. J. Lloyd. (n.n.)

serviciu. Aflasem de la preot că diaconul Zawistowski avea moșii mari, iar venitul îl întrebuința întreg spre scopuri filantropice. În această locuință mai erau 6 odăițe cu câte un pat, masă, scaun, dulap. Fiecare odaie era ocupată de câte un bătrân neputincios. În refector era o masă lungă, care era veșnic încărcată cu mâncări, aşa încât în decursul zilei veniau câte 30-40 persoane neputincioase de se hrăneau. La ocazii diferite, acești neputincioși primeau și îmbrăcăminte – și acestea toate de la un Tânăr de 20 ani, care simțea o adevărată fericire, știindu-și prisosul său întrebuințat în felul acesta sublim. După petrecerea de două zile în acest oraș colosal, am pornit spre Canada. Ajungând în St. Paul, am fost nevoit să aștept 7 ore /18/ după un tren care ducea direct la Winnipeg (Canada). Stând în sala de așteptare, posomorât la gândul așteptării acesteia lungi, mă agrai un domn în limba română. Îmi spuse că e sârb din Banat și că în acest oraș sunt mulți români. După ce se îngrijii de păstrarea bagajului meu, mă conduse la locuința sa, de unde a telefonat domnului Simeon Secărea, fiului părintelui din Jibot⁶³. Aceasta venise imediat la știrea că a sosit un preot român. M-a condus de aci la locuința domniei sale, făcându-mi timpul petrecerii aci cât se poate de plăcut. Seara am luat trenul așteptat. Era în luna dec[embrie], dar prin Statele Unite nu ninsese până acum. Apropiindu-ne însă de Canada,

---

⁶³ Azi Şibot, sat în județul Alba. (n.n.)

începea a se observa tot mai mult timpul iernii – căci din ce mergeam pământul era îmbrăcat într-o haină tot mai groasă de zăpadă. Până la St. Paul, aveam la cupeurile de la tren numai un rând de fereștri; de aci înainte erau două, în Winnipeg se așezaseră trei rânduri, ceea ce arată că în părțile acelea trebuia să fie un frig colosal. Din St. Paul călătoria mi-a fost cât se poate de neplăcută, după ce n-am putut schimba cu nimeni nici o vorbă; și când vedeam cum alții își petrec timpul conversând, îmi ziceam că eu sunt cel mai prost om de pe aci, și mi-am propus, ca să-mi dau toată silința la învățarea limbii engleze.

Ajuns a doua zi în Winnipeg, aci era un frig mare. Nu vedeaui oameni decât îmbrăcați în blâni și cu ghete calde. Winnipeg e capitala statului Manitoba și un centru din care se ramifică liniile ferate în diferite direcții. Prin gară, nu se afla nici un hamal, aşa că am fost nevoit a-mi lua bagajele, parte – desăgește – parte /19/ în mâini. În Canada preste tot nu găsești hamali, fiind considerat acest serviciu de degradator, ci fiecare își duce bagajul său, mult, puțin, cât îl are fără ca acest lucru să fie pentru el jenant.

De aici am plecat pe seară direct spre Dysart, locul destinației mele. A doua zi pe la orele 3 sau 15 după cum se număra acolo, la tren fiind întrebuințat sistemul de 24, trebuia să sosesc la loc. Însă am sosit numai pe la orele 12 (24) din noapte, întâmplându-se un incident, ce la noi nu ocure. Anume, din cauza gerului colosal înghețase apa

în rezervorul la locomotivă în mai multe rânduri, aşa că trenul trebuia să se oprească, altă dată câte două ore, până a se putea delătura acest neajuns.

În fine, zdrobit, aproape bolnav de oboseală, sosesc și în Dysart. Credincioșii mei fiind însțiințați din Winnipeg despre sosirea mea, mă așteptără cu toții la gară. Eu credeam că voi găsi un oraș mare, cu lumini electrice, tramvai și alte comodități, dar când colo văd multimea de oameni cu 2-3 felinare de mâna, iar altă lumină nimic. Eu bineînțeles nu cunoscusem pe nimeni, dar ei, cercetând din vagon în vagon, au dat de mine care mă necăjeam cu coborâtul greamantanelor. Bucuria lor nu și-o pot descrie. Așteptaseră de la orele 3 d[upă] a[amiază] știind că atunci trebuia să sosească trenul și nu s-au mișcat niciunul până a nu sosi trenul, ca să fie ei pe deplin convinși că le sosește preotul. Am tras la un român care-și avea locuința în centru și aci apoi am făcut cunoștința lor, mai stând de vorbă până la orele 2 din noapte, când fiecare ne-am căutat de pat. Somnul însă nu s-a legat de mine /20/ fiindcă tot la intervale mici treceau trenuri, cari cu clopoțele și cu larma lor, nu-ți dădeau pace să închizi ochii, cu deosebire că nu stau mai departe de gară decât 150 – 200 pași și nu eram preste tot deprins cu această larmă. Dimineața, când m-am ridicat din pat, văzusem pe credincioșii mei că se pregătesc cu toții de plecare. Tocmai prindeaui niște „zmei” de cai la niște sănii foarte elegante. În blănile lor și în săniile cu caii

aceia, nimeni n-ar fi zis că sunt muncitori de pământ, ci niște conți. Ei stau toti departe de centrul, de la 1 – 12 mile engleze, iar în centrul, afară de gazda mea, mai era numai un român, care avea prăvălie, dar și acesta s-a tras mai pe urmă la fermă.

* * *

Pentru ca să poți avea o idee despre împrejurările de pe aici, trebuie să fac mai întâi câtuși de puțină geografie. După cum știi, Canada e o colonie engleză și face parte din Imperiul britanic. Odinioară erau stăpâni aici francezii, dar fiind nevoiți a o ceda englezilor, acum ei au rămas numai cu două insule mici: St. Pierre și Miquelon. Întreg nordul Americii, afară de Alaska și Groenlanda alcătuiesc Confederațiunea canadiană. Țara aceasta este autonomă și se guvernează independent de legile Angliei. Aici libertatea nu este numai un simplu cuvânt și toate așezămintele omenești se dezvoltă la adăpostul unor legi din cele mai democratice. Felul de ocârmuire de aici a favorizat emigrările chiar și de francezi, dintre cari **/21/** se găsesc și azi cam 2.000.000. Orașul Quebec (Chibec) are o multime de monumente din trecut, ce-i dau înfățișarea unui vechi oraș franțuzesc și impune admirăriunea p[entru] națiunea franceză. Această a rezistat 2 veacuri unor încercări de deznaționalizare din partea englezilor.

Domiiniunea Canadei s-a înființat în realitate numai la 1 iulie 1867, cuprinzând atunci unirea a 4 state: Ontario, Quebec, Nova Scotia și New Brunswick. De atunci s-au mai adăugat provinciile: Prince Edward Island, Manitoba, British Columbia, Alberta, Saskatchewan și Yukon Territory.

Mlaștinile înghețate și sterpe de pe malurile Oceannului Glacial nu produc nimic decât poate ceva lichen, păsunea renilor, a câinelui polar și a boului moscat. La sud de acest ținut sunt imense păduri, dese, de brazi și molini pitici în care se vânează o serie de mamifere pentru blana lor. Ursul american, viezurul, jderul, samurul, castorul etc. dau niște blăni scumpe. La sud de pădurea boreală și la adăpostul acesteia, împotriva vânturilor reci, este un pământ negru, în care rodesc minunat: *grâul, secara, orzul și ovăzul*. Se mai fac și sămănături de *in* și *câneapă*, apoi în teritoriile mai calde și *tutun*. În jurul Niagarei sunt multe dealuri cu vii și livezi de pomi. În afara de câteva provincii, precum Quebec, Ontario și cu deosebire British-Columbia pomicultura aproape nu se cultivă din cauza iernii lungi și a gerului colosal ce stăpânește în decursul a 4 - 5 luni. Cu toate acestea nu e anotimp, când oamenii din ținuturile mai reci să fie lipsiți de fructe proaspete, aducându-se acestea c. d. din Br[itish]-Col[umbia].

Tara aceasta este bogată cu tot felul de mine, precum: fier, aramă, argint, aur, nichel, apoi mari câtimi de petrol. Mulțumită unui sistem de vămuire, industria e bine dezvoltată.

Acum să-ți arăt câteva date statistice după Geor[ge] F. Cram⁶⁴: Populația Canadei în anul 1901 era de 5.371.315 suflete, iar în anul 1909 de 7.184.000 suflete. /22/ În anii 1910, 1911 și 1912 numărul locuitorilor a crescut uimitor prin imigrările în masă. Imigrările se fac în toate anotimpurile, dar primăvara ele sunt în toiul lor. Atunci vezi multime de trenuri încărcate cu toate națiunile din Europa. Guvernul înlesnește cum nu mai se poate aceste imigrări, reducând taxele trenului cu 4-5.00%, iar spiritul practic al englezului a inventat, pentru cupeurile în care călătoresc imigranții, un fel de paturi, care la nevoie se desfac și se pot aşterne, iar ziua se încheie, având aspectul unor dulapuri aşezate pe ambele părți ale cupeului, deasupra șezuturilor.

În cursul anului fiscal 1909 (care se termină totdeauna la 31 martie, valoarea importului și a exportului a fost de cor[oane]⁶⁵ 2.856.343.825. Taxele vamale din periodul acesta au ajuns la suma de cor[oane] 240.298.960, iar cele din periodul trecut la cor[oane] 291.655.375. Statisticile

---

⁶⁴ George F. Cram (1842-1928), combatant în Războiul civil din Statele Unite ale Americii, a creat și condus o firmă de cartografie, care, de altfel, a fost și prima firmă americană care a publicat un atlas. (n.n.)

⁶⁵ Fac socoată în cor[oane] ca să nu fi nevoie să calculez cu dolari.

băncilor canadiene din anul ce s-a finit, la 30 iulie 1909, arată active de cor[oane] 5.266.359.595; pas[ive] 4 miliarde 350.961.610. Capitalul replătit de aceste bănci în perioadă zisă a fost cor[oane] 487.182.160. Frumoase sume, ce zici?

De la confederația statelor, construcțiunile căilor ferate au luat un avânt de neînchipuit – de la Oceanul Atlantic la cel Pacific, de la nordul provinciei Edmonton la teritoriul Peace River. Ca și în Statele Unite, drumurile de fier nici aici nu sunt ale statului, ci ale diferitelor societăți. Aceste societăți, în schimbul teritoriilor ce statul le-a cedat lor (aproape jumătate din pământul cultivabil), au luat obligamente, ca să taie drumuri de fier în toate direcțiunile, îňlesnind prin acest mijloc imigrările. Ușor ne-am putea îňchipui, că nimeni nu /23/ ar fi aplicat a primi de la stat darul de 160 acre pământ, când acea moșie ar fi îndepărtată de 100 km. de gară. E de înțeles deci pentru ce se găsesc linii ferate prin deșerturi, în cari nu vezi decât unde și unde câte o stațiune, câte o locuință a proprietarului de vite, apoi cirezi cu mii de vite cornute și multime de cai, iar încolo pustiu.

Peste 60 corporațiuni ale drumurilor de fier de o importanță mai mare sau mai mică – dintre care unele sunt linii pentru trenuri de marfă cu numeroase ramificații – își au drumurile lor, care traversează Canada în lung și în lat. Cele mai principale linii sunt: GTR (*Grand Trunk Railway*) CPR (*Canadian Pacific Railway*), care

traversează Canada de la Oceanul Pacific la cel Atlantic; *The Canadian Northern, Grand Trunk Pacific, The Intercolonial & Temiskaming și Northern Ontario*. Anul 1909 a văzut terminându-se și al treilea Continental, traversând preriile și *The Canadian Northem Railway* aleargă acum la vest de Edmonton, semnându-se și o convenție în urma căreia CNR are să taie linia de la pasul Yellowhead la Vancouver o distanță de 600 mile engleze ter. = 990 km. Mână în mână cu construcția și expansiunea grandioasă a căilor ferate canadiene, industria fierului și a oțelului a crescut în volum și importanță. În 1909 valoarea importului fierului, oțelului și a fabricatelor lor era de peste 250.000.000 cor[oane].

În privința productelor, industria fierului e întrecută de industria productelor de alimente, a cherestelei și a fabricelor de textile, dar ea totuși zace la baza tuturor; căci iar o lipsă a fierului ar paraliza curând serviciul de transport, ar aduce la amortea căldură toate fabricile din țară și ar reduce la minim produsele fiecarei ferme, după ce pământul acolo se lucrează tot cu ajutorul mașinelor.

În cursul alor foarte puțini ani din urmă, dezvoltarea resurselor mineralelor bogate în aur au luat un avânt colosal: Ontario, Yukon, British Col[ombia] și provinciile maritime – toate au contribuit apoi la dezvoltarea de resurse.

/24/ Cobalt, Larder Lake, Elk Lake City și Gowganda – în comparație numirii noi pe hartă – reprezintă fiecare

o bogătie de metale prețioase, care nu se poate calcula nici aproximativ. Peste tot însă exploatarea minelor nu se poate face după cerințe din cauza lipsei mari de brațe de muncă.

Agricultura canadiană

Canada, fiind o țară eminentă agricolă, e natural ca interesele agriculturii să constituască cel mai mare capital – acum și în viitor. Se exploatează și ocupă în continuu districte noi de către imigranții coloniști, cari ani de ani vin cu sutele de mii. Întreg teritorul cultivabil al Canadei e împărțit în „Township-uri” iar acestea se subîmpart în secții și acestea în ferme. O fermă e de 160 acre⁶⁶. De comun, o fermă e a statului, iar alta a societății căilor ferate. Fiecare bărbat, care a trecut de 18 ani, în urma unei simple cereri, primește de la stat o astfel de fermă, având a plăti odată pentru totdeauna 10 dolari. Condiția: în decursul celor trei ani ce urmează să facă arătură pe 30 acre, să-și clădească pe ferma primită o căsuță și grajd cât de simplu, apoi să locuiască cel puțin 6 luni în an pe acea fermă. Această din urmă condiție e pusă pentru ca să nu poată ocupa o fermă un locuitor din oraș, care ar lua-o numai ca după 3 ani să o poată vinde, trăgând astfel o sumă frumoasă. Primitoarul fermei poate să petreacă restul

---

⁶⁶ Un acru = 4.000 m².

de 6 luni la orașe, lucrând cu caii și câștigând astfel cam 5-6 dol[ari] (25-30 cor[oane]) pe zi. După 3 ani, împlinind condițiile puse, i se eliberează un contract, fiind de aci înainte stăpân absolut pe acea fermă, putând să o țină și pe mai departe sau, dacă nu-i convine locul, să o vândă și să-și cumpere alta în alt loc. Două ferme nu primește de la stat nici un individ în felul arătat. Dacă însă un părinte sau o văduvă are d[e] e[xemplu] 2 feciori cari au împlinit vârsta de 18 ani, primește atât tata, resp[ectiv] văduva, cât și feciorii, fiecare câte o fermă, deci 3 ferme.

Te vei întreba: cum va putea lucra un om acel pământ, care e cu totul lipsit de mijloace. Iată cum: încrederea în omenia omului acolo e foarte mare. Mai înainte mijlocea statul, ca cei lipsiți să capete vite de lucru, mai cu seamă cai, 1-2 vaci cu lapte, mașinăriile necesare, apoi toți articlui de trai, /25/ până și tabac, fără ca omul să dea un ban. Bineînțeles, el avea să restituiască prețul celor primite, decursiv și mai cu seamă i se cerea în anii roditori. Apoi credite dau acolo toți comercianții, fără a te fi văzut vreodată; e de ajuns să știe numai că ai primit o fermă și care e numărul fermei și că te-ai aşezat pe ea. Pe cât de mare este încrederea în omenia omului, pe atât sunt legile de severe față de cel ce nu-și poartă omenia. Nici un creditor nu cere, ca din capitalul necesar la existența ta, să-i plătești datoria, ci numai din prisos. Dacă e un an rău, nici un creditor nu-ți bate la ușă (n-are dreptul s-o facă!).

nici nu-ți trimite provocare pentru plătirea datoriei; dacă însă e un an bun, fără a aștepta vreo provocare, te duci la creditor și-i solvești după puteri întreaga sumă sau o parte a ei. Dar de mers trebuie să mergi, căci altcum, văzându-te îndărătnic, fără nici o judecată, te provoacă executorul să duci la grajdul din cutare oraș 1 pâr[ech]e cai sau alte vite, iar omului i se dă termin 8-15 zile, în care timp vitele sunt ținute la grajdul resp[ectiv], ca să-și achite datoria respect[ivă], să facă o altă învoială cu creditorul, la din contră i se licitează vitele. De opozиtie nu poate fi vorba. Cazuri de acestea însă se întâmplă foarte rar.

Iată acum și o scurtă statistică a agriculturii canadiene:

Din teritoriul ocupat în anul 1909, în mărime de aproape 90.000.000 acre, peste 20.000.000 acre au fost semănate cu grâu, secără, orz, ovăz și in. În 1909 s-a recoltat: grâu de toamnă 25.700.000 bushel⁶⁷, iar grâu de primăvară 212.686.000, total 238.386.000 socotindu-se 25.22 resp[ectiv] 21.39 bush[el] pe acru. Ovăzul, socotind în medie 38.15 b[ushel] de acru, dă o cantitate de 524.919.000 b[usheli] și secara în m[edie] 30.55 b[usheli]= 84.975.000 b[usheli].

/26/ În cursul anului 1909 Canada a exportat slănină și șuncă în preț de cor[oane] 54.177.220; unt în preț de cor[oane] 8.607.180 – și brânză în preț de 111.923.330. Pe

---

⁶⁷ 1 bushel(bușăl) = 36 litri.

lângă acestea, s-a exportat o cantitate colosală de blânuri, din cari singur orașul Quebec a exportat în preț de c[irc]a 14.000.000 cor[oane].

Lucrările agricole se fac în felul următor: pentru semănatul de primăvară pământul se pregătește vara. Țăranii folosesc pluguri, mașini pe roate, cari sunt trase de câte 4 cai puternici, cele cu 1 brazdă, iar cele cu 2 sau 3 brazde de câte 6, resp[ectiv] 8 cai, cari nu se prind „înaintași”, ca la noi, ci toți în rând. Toate ac[este] pluguri au un șezut de unde mâni caii și de unde lucrezi și cu mâinile și cu picioarele, așezându-l după cum cere terenul sau ridicându-l cu ușurință și la repezeală când observi un bolovan în calea lui. După arătură, pământul se fărâmițează cu un fel de discuri puse în rând câte 6-12. Și aici, precum și la grapă, la mașina de semănat, de cosit, de greblat, de secerat, omul nu e nevoie să alergă după cai, ci șezând mâna căii, aşa că nu e expus la oboseală mare. De altcum, ei nu lucrează din noapte în noapte precum facem noi, zicând că aceasta e o maltratare atât pentru om, cât și pentru vite, ci ei prind dimineața, fix la 7, și desprind seara, la 6 ore, având pauză de 1 oră la amiazi.

Vei înțelege că un singur om cu ajutorul acestor unelte practice e în stare să lucreze o moșie mare. Lipsă de ajutor are el cu deosebire la secerat. Mașina seceră și aruncă snopii legați gata, dar apoi aici e nevoie de un om sau doi pentru ca să adune snopii, câte 10-12 la un loc,

așezându-i cu spicul în sus și asta pentru ca să se mai coacă, după ce ei seceră grâul în stare mai necoaptă, de cum facem noi. Cei norocoși de a primi astfel de ajutor, îl plătesc la zi cu $2\frac{1}{2}$ dol[ari] /**27/** (= 12 cor[oane] 50 f[ileri]), masă și pat. Servitorii au leafa de la 30-50 și chiar și 60 dol[ari] (= 150-300 cor[oane]) pe lună și întreaga întreținere. Unui servitor i se dă sub îngrijire 4 cai cu cari are să lucreze. Alte vite nu mai e deobligat să îngrijească. E de notat, că acolo servitorul nu se privește de o unealtă, cu care poate manua stăpânul după plac, ci de un ajutor scump, fiind în consecvență și tratat egal cu ceilalți membri ai familiei. I se dă odaie cu pat curat și masa o ia împreună cu stăpânii.

Grâul secerat stă în grămezi, așezat după cum am amintit cam trei săptămâni, indiferent dacă plouă sau e timp frumos. De aici înainte începe treieratul. Proprietarul mașinii de treierat are, după cum e de puternică mașina, 8-12 care pe lângă ea, cari adună grâul de pe câmp și îl aduc spre treierare. Mașinile acelea sunt admirabile. Locomotiva trage pe drum după sine mașina, rezervorul pentru apă (un vas cilindric mare de fier, pus pe 4 roate, tot de fier și pe care la funcționarea mașinii îl trag caii, aducând apa necesară) și o casă așezată pe roate, în care, pe lângă paturi, mai e și mașină de gătit mâncăruri etc. Așezate pe loc, carele aduc din toate părțile grâu și de obicei se aruncă din două părți snopii, iar cuțitele taie legăturile lor și batoza

își face slujba. Paiele sunt suflate pe un fel de horn, aşa că de oameni la treierat nu e nevoie, afară de cei de la care. Locom[otiva] se încălzește cu paie, nu cu cărbuni – deci o mare economie în materialul de ars (combustibil), luând cu deosebire în considerare faptul că acolo paiele nu valorează nimic. Deasupra batozei e aşezat un fel de măsurător, care seara îți spune cât grâu, resp[ectiv] ovăz, sec[ară], orz etc. s-a îmblătit peste zi, aşa că nu mai e nevoie a ținea altă evidență. Proprietarul grâului are să se îngrijească de care pentru transportul grâului treierat. Aceste care, de asemenea, au întocmire foarte bună. Coșul lor e un fel de ladă lungă și în el încap de la 40-100 bushel. Fundul din apoi e întocmit aşa că, trăgând de pe şezutul cu arcuri din partea de dinainte (indispensabil la toate carele de povară) de un mâner, el se deschide automatic. Grâul de lipsă la semănat și întrebuițarea în casă – propr[ietarul] îl cară în magaziile sale, iar restul, de obicei, îl duce la magaziile ce sunt la fiecare gară. Acestea sunt niște /28/ clădiri foarte înalte numite „elevator”, cari au mașinării pentru vânturaturul grâului aruncându-l p[ână] la 30 m., pentru a nu se încinge. Carul se mână în internul acestei clădiri, unde, la mijlocul ei, e podul – cântar. Aici se cântărește carul cu vizitu și cu conținutul lui; sucind de o roată, podul se lasă cu partea dinapoi a carului încet în jos, iar vizitui trăgând de mâner, fundul se desface și grâul se varsă în magazie. Pe urmă se cântărește carul desertat de grâu și se

numără prețul grâului. La fiecare gară – fie ea cât de mică – sunt câte 2-3, resp[ectiv] 4-5 astfel de „elevatoare”.

După cum vezi, acolo n-are să-și rupă țăranul oasele cu ridicatul și purtatul sacilor de aci până colo. Grâul se plătește după calitate. În anul 1911 se plătea de la 75 centi până la 1\$ dolar bushel (= 3 cor[oane] 75 b. - 5 cor[oane]). Se întâmplă însă adesea ca prin locuri mai așezate, prin văi, să brumeze înainte de a se coace grâul, cauzând scăderea prețului lui la jumătate. Tot aşa se întâmplă și cu ovăzul, orzul, secara și inul. Timpul reg[ulat] al semănătului e mai. Se socotesc cam 90 zile pentru creșterea și coacerea grâului. Dacă în timpul acesta nu se coace din cauza ploilor, cari de altcum nu mai sunt necesari în lunile iun[ie], iul[ie], aug[ust] se așteaptă la o recoltă slabă, pentru că dacă mai cu seamă prin jumătatea a doua a lunii august va ploua ziua, se așteaptă cu siguranță ca noaptea să brumeze, iar grâul necopt va fi pălit și deci prețul lui poate fi cel mult 55-65 c[en]t[i] bushel. Sunt însă cazuri foarte rare ca să brumeze la locuri ceva mai ridicate, ci numai celea mai așezate sunt expuse acestui neajuns.

Am amintit mai sus că în afară de unele provincii, în Canada iarna e foarte lungă și geroasă. Din pricina aceasta, semănături de toamnă se fac numai în părțile cu climă mai domoală, iar încolo se seamănă numai primăvara. Porumb se cultivă foarte puțin, iar în regiunile cu veri scurte numai un fel de porumb văratec, care produce câte

5-7 roduri – un fir – însă nici acest porumb nu se coace, ci îl întrebuiștează numai pentru fier. Cartofii și varza însă, apoi celealte legume de grădină prosperează admirabil. În prov[incia] Sask, unde eram eu stabilit, precum și în multe altele, dominează în decursul lunilor de iarnă un ger, cum noi nici ni-l putem închipui și care ajunge /29/ până la 60° sub zero (Fahrenheit).

Stabilită odată iarna (prin luna octombrie, altădată și numai în no[iem]b[rie]) – zile calde nu mai vezi, ci ține un ger continuu, cu foarte mică variație. Totul, ceea e neplăcut, e că suflă un vânt, nu ca la noi, cu întreruperi, ci zile, ba săptămâni, de-a rândul încontinuu, iar vântul acesta venind de cătră polul (de) nord, natural că e foarte geros. Streșine picurând nu vezi acolo; soarele nu are puterea ca să dezghețe. Zăpada nu se topește deloc în lunile de iarnă, ci o ninsoare se grămădește peste cealaltă, aşa că până prin aprilie stratul ei e enorm de gros. Ziua, cu deosebire prin dec[embrie] și la încep[utul] lui ianuarie, e foarte mică. Să nu-ți închipuiești, că ai putea rezista gerului aceluia în hainele noastre de iarnă, fie acelea cât de calde. Singură blana e apărătoarea omului în un drum, fie acela și numai de 1 oră. Fără blană ai fi în pericolul de a degera, 5 minute nu ești în stare a sta cu urechile descoperite, iar fără șușoni calzi, plus ghete căptușite să nu crezi că te poți preumbla ¼ oră. Fermierii obișnuiesc a purta un fel de ghete, fără (călcâie) tocuri, cu turetcii lungi, căptușite cu

blană de oae (cam la fel cu ale eschimoșilor). Natural că acest fel de ghete apără mai bine ca oricari altele de ger. Blănilor, ce se poartă acolo, sunt de urs, lup, un fel de câine, viezuri, mai multe feluri de capre, de vidră și multe alte animale, cari la noi nu există. Unele dintre aceste blăni sunt – pe lângă călduroase – și foarte frumoase, purtându-se cu părul în afară.

Pe la sfârșitul lui aprilie, dar mai cu seamă prin mai, un vânt din sud, care face de se desfac și munții de gheată, din regiunile polare, cari cauzează multe nenorociri pe mare și cari au cauzat și scufundarea colosalului vapor „Titanic” – topește deodată toată zăpada și, fără să te aştepți, curând încolțește iarba verde. Continuă apoi o căldură plăcută, care contribuie la creșterea foarte repede a cerealelor. După 2-3 săpt[ămâni] de la semănatul grâului, acesta îți ajunge aproape la genunchi și merge tot aşa crescând /30/ până ce, în timp relativ foarte scurt, și în locuri câtuși de puțin bune se înalță peste 1,60 m.

Se poate afirma că în regiunile aceleia nu există primăvară și toamnă. După topirea zăpezii încep și cădurile, cari în unii ani sunt foarte mari, iar încetând acestea, începe gerul. Vara, în care am stat eu acolo, nu a fost prea dogoritoare. Plăcută însă nu am putut-o numi, căci din cauza șesurilor colosal de întinse, degaje un vânt destul de vehement, iar când înceta acesta te năpădeau milioane de țânțari, din care cauză foarte mulți bărbați,

cu deosebire în drum și la lucru, poartă voal. Tânțarii aceștia se formează pe la milioanele de lacuri mai mici sau mai mari. Aproape fiecare moșie are câte unul sau mai multe astfel de lacuri, unde se pot vâna în abundență rațe sălbaticice. Sunt însă și zile, ba săptămâni, când ești scutit și de vânt și și de Tânțari. Acele zile sunt cum nu se poate mai plăcute. Serile sunt în general plăcute. Pe cât de mică e ziua în timp de iarnă, pe atât de scurtă e noaptea în timp de vară. Dimineața, pe la 2 ore, e deja lumină care ține până seara, aproape de orele 10.

Economia de vite

/31/ Dacă Canada a ajuns azi acolo, că în toate provinciile ei sunt exploataitori harnici ai solului ei fertil, dacă în toate părțile se desțelenește pământul acela negru presărat în foarte multe regiuni cu pietrii rotunde, doavadă că odată își întinseseră apele dominațiunea lor și asupra acestor teritorii, această stare îmbucurătoare se poate mulțumi numai politicii sănătoase a guvernelor, legilor de colonizare, în urma cărora un om lipsit de orice avere materială, ba chiar și de primele mijloace ale traiului, a devenit cu timpul, prin muncă cinstită la o avere, pe care în patria sa nu ar fi putut-o câștiga nici 10 generații din neamul său.

Până în timpul mai recent însă, afară de câteva provincii, precum: Ontario, Quebec, Nova Scotia,

Brunswick, Br[itish] Columbia, locuitorii ei erau numai indienii băştinaşi. Şi dacă se mai aflau şi câţiva locuitori de alt neam, aceştia nu se ocupau cu agricultura, ci numai cu economia de vite. Îţi poţi închipui necazul acestor locuitori când au văzut măsurându-se şi construindu-se drumurile de fier. Ei îşi vedea libertatea lor îngădătită, căci ştiau că trenurile vor aduce şi alţi locuitori, cu cari vor avea să împartă teritoriul ocupat de ei. Ei au făcut multe atentate contra acestor drumuri, subminându-le şi nu puţine au fost /32/ trenurile şi podurile aruncate de ei în aer. Indienii, cari prin colonizare priveau de-a dreptul o dezmoştenire a lor, răpindu-li-se țara, în starea lor sălbatică, comiteau cruzimi faţă de colonişti. Dar legile foarte severe au pus curând capăt acestor stări şi azi dominează acolo o linişte şi înțelegere, cum rar se va mai găsi undeva în lume.

Economia de vite se practică şi azi pe o scară foarte întinsă. Dacă azi provinciile sunt populate, încă nu se poate vorbi de lipsă de păşune, din contră sunt teritorii foarte vaste, cari formează păşunea animalelor. Sunt şi azi multime de mari proprietari, cari se ocupă cu deosebire cu creşterea vitelor, având cirezi cu mii de vite cornute, herghelii cu multime de cai de soiuri diferite. Apoi fiecare fermier posedă vite, nu numai cele necesare la lucru, ci şi altele pentru prăsilă. Acei cari pot număra la casele lor mai puţin de 10 vite mari (şi 4-6 cai) se numără între cei mai săraci. Sunt şi între românii noştri unii cari în

răstimp relativ foarte scurt au ajuns la 40-50 boi și vaci și 15-20 cai, ba alții au și mai multe vite. Pentru ca vitele îndepărțându-se și amestecându-se cu altele străine să nu se piardă, fiecare proprietar își are un insigniu eliberat din partea guvernului cu care arde vitele sale. Celea, cari nu sunt întrebuințate la muncă, nu sunt hrănite în grajd nici iarna, ci ele trăiesc mai mult sub cerul liber. Se hrănesc parte cu iarba dezgropată cu piciorul de sub zăpadă și care rămâne de peste vară în abundență, parte apoi cu paiele rămase pe câmp. Acolo paiele nu sunt /33/ întrebuințate în grajd pentru hrană, ci numai ca așternut și deci nici nu sunt cărate acasă, ci după treierat se lasă pe câmp. În cirezile acelea mari, vitele mai plăpânde își mai găsesc, pe lângă hrană și scut contra viscolelor. Pentru noi e într-adevăr înfiorător a vedea acele vite expuse vântului și gerului acelui colosal. Și când am văzut prima dată niște cai încărcați pe șelele lor late cu un strat gros de zăpadă, zisesem că e imposibil ca aceste animale să nu piară. Însoțitorul meu însă zâmbi și-mi arată alt grup de cai cari jucau prin omăt. Toate vitele sunt din cale afară de rezistente contra gerului. Trăiesc în iarna geroasă tot sub cerul liber, fără nici o îngrijire, iar primăvara sunt frumoase și grase.

Sunt o mulțime de soiuri de vite cornute, dintre cari voi descrie pe scurt numai trei. Cel mai comun se aseamănă foarte mult cu vitele noastre elvețiene. Boii

sunt foarte puternici și mai iuți ca ai noștri. Parte mare dintre ele nu au coarne, iar celealte au de comun coarne strâmbă, aşa încât capul lor nu are un aspect aşa plăcut ca la ale noastre, părul însă e la fel. Vacile dau lapte foarte bun și mult, îndoit ca ale noastre. Prețul acestor vite e, după concepția noastră, mic. Cei mai tari boi se puteau cumpără cu 100 \$ perechea, iar o vacă, de la care mulgeai 18-22 litri lapte la zi, o puteai lua cu 60-65 \$. Acest soi de vite dă și o carne foarte bună.

Cea mai bună carne însă o dă alt soi, care nu e bun nici de muncă și nici de lapte, ci se ține exclusiv pentru tăiat. Aceste vite încarcă atâtă carne pe ele încât nu-ți poți face idee și din cauza grăsimii devin diforme. Ele se vând după greutate, plătindu-se cu $5-5\frac{1}{2}$ c[en]ț[i] un pound (= 453 grame) greutatea vie. De la măcelărie o cumpărăi cu 7-8 c[en]ț[i].

/34/ Al treilea soi e unul pe care-l poți numi pitic. Vacile sunt cu puțini mai mari decât caprele noastre, au însă un uger care trece de genunchi în jos. Tot nutrețul ce-l consumă se preface în lapte, din care cauză și sunt aproape lipsite de carne. Acest soi e puțin răspândit și trăiește cu deosebire în părțile munțioase. Oile sunt foarte mari, cu o lână creață și foarte deasă.

Caii sunt de 4 feluri: cai pentru muncă, mari, foarte puternici, greoi la mers. Aceștia se întrebunțează exclusiv pentru muncă; 2) cai mari, lungi, ușori, foarte

sprinteni, rasă engleză, sănge plin; 3) rasa indiană, mijlocii la statură, din cale afară iuți, răbdurii și nepretensiivi și 4) rasa „ponny”.

/35/ *Legile*

Legile canadiene sunt foarte severe și se execută fără nici o considerare la persoană. Ai furat, indiferent dacă a fost o coadă de topor sau un ban, și se aplică o pedeapsă care cutremură pe oricare altul, care a avut și el intenția de a face la fel. Judecătorii din provincii nu au leafă lunară. De la ei nu se recere să aibă o calificație specială ca la noi, ci e de ajuns ca acea persoană, pe care o alege poporul, să știe carte englezescă. I se dă cărțile de legi după cari judecă, iar contra sentinței lui nu are loc apel. Avocații, de cari sunt foarte puțini prin contrele mai însemnate, n-au influență în astfel de cazuri.

În decursul unui an, cât am stat acolo, am asistat la două pertractări. Una a fost în chestia unui furt. Anume: un rus din jurul Dysart-ului avea în orașul vecin, Cupar, o amantă, care servea la hotel. Mergând să o viziteze, își agățase blana în antreu, unde erau și alte blâni de ale oaspeților restaurantului. Spre seară, când voia să plece acasă, luă, după spusele lui, din greșală, iar după toate probabilitățile intenționat, o altă blană mai nouă decât a sa. Observând păgubașul schimbul acesta, a reclamat

imediat hotelierului. Acesta știind că altul n-a mai plecat în urma rusului a înștiințat pe cale telefonică imediat pe polițist despre cazul întâmplat. A doua zi de dimineață și apare polițistul în Dysart, ia informațiuni despre ferma rusului și dă goană calului. (Observ aici că un polițist are un raion cât aproape un comitat de-al nostru. Polițistul e om cu o pregătire specială; are și cunoștințe juridice extinse). Rusul, temându-se de rău, a ascuns blana în o jireadă de paie îndepărtată, cam 1 km. de locuința sa. Ajungând polițistul la el /36/, făcu perchiziția casei și negăsind blana nici în grajd, a mers și la jireada de paie, de unde a scos-o. Imediat a luat pe rus înaintea sa și l-a adus în Dysart la judecător, un comerciant. Ceilalți ruși, auzind despre întâmplarea soțului lor, au venit cu toții, rugând pe polițist să-l pună pe picior liber, după ce ei vor pune o cauție de câteva zeci de mii de dolari. Zadarnică le-a fost însă încercarea, căci judecătorul căutând paragraful de lipsă, i-a dictat rusului pedeapsa: un an muncă silnică și de două ori pe săptămână bătaie.

Ce deosebire între legile lor și ale noastre! Multă vor zice că ele sunt neumane, că nu mai corespund gradului de civilizație la care a ajuns azi lumea și în special englezul, dar acela care afirma aceasta, cum ar crede asigurată averea și viața fermierului care e izolat de lume, stând vecinul său cel mai apropiat în depărtare de 10-15 km. de locuința sa? Cum și-ar mai putea găsi omul vitele sale

pe cari nu le vede decât din lună în lună, resp[ectiv] în unele locuri din toamnă în primăvară. Cum și-ar mai ști fermierul asigurată averea și viața, cu deosebire toamna, când păstrează în casa lui poate mii de dolari? La scutul acestor legi însă fermierul își părăsește la anumite ocazuni casa, unde-și lasă banii săi, mergând cu întreaga lui familie la vecinul cutare, unde-și petrece o zi sau o noapte, fără a se teme de furi. El își lasă vitele în grija sorții și dacă una s-a rătăcit, publică prin foi faptul ac[esta], indicând semnul ars al vitei, și aproape fără /37/ excepție vita se găsește. Fără teamă de a întâlni oameni răi în cale, el merge cu prețul bucatelor vândute în puterea nopții spre casă, prin preriile lipsite de locuitori.

Un caz care demonstrează admirabil infiltrarea poruncii a 6[-a] în canadian, e următorul: mergând ca de obicei, la ora 10 seara, pentru ca să-mi iau în primire poșta primită cu trenul de $9\frac{1}{2}$, șeful poștei, Mr. Nathal, îmi spune că i s-a adus o hârtie de 10 \$ care a fost găsită de un englez, lângă magazia de grâu. Se vede că un alt fermier, vânzând grâu, neavând destulă grijă la punerea banilor în buzunar, a pierdut acea hârtie, iar găsitorul a predat-o poștașului, ca să cerceteză după păgubaș, care a doua zi cetind publicația postașului a și luat-o în primire. Nu e lucru de mirare? O hârtie de 10 \$ la fel cu toate celelalte o găsește omul. El știe că nimeni nu l-ar putea dovedi dacă ar ținea-o pentru sine, dar vocea lui internă îi strigă: „Nu

e a ta! Tu furi! Nu se cuvine să păgubești pe altul!” – și ascultând de vocea conștiinței, el o predă autorităților ca pe un obiect găsit. Să admitem că vor fi puțini de caracterul acelui englez, dar oricât de puțini vor fi, totuși, sunt, dar să ne întrebăm câte astfel de exemplare de onestitate am găsi la noi, cu deosebire în pătura țărănimii.

Obiectul pertractării a doua la care am asistat a fost un caz nostrim. În Canada este legea că dacă un bărbat se dovedește a fi bețiv, soția sa n-are decât să ceară de la judecător ca să-l opreasă de la băuturi. Acesta publică imediat în o foaie, că e interzis a se vinde, respectiv a se duce respectivului, orice fel de băutură. Rubrica aceasta o cetesc cu mare atențune cărciumarii și liferanții de băuturi spirtoase și se /38/ feresc ca de foc a nesocoti acea opreliște a mai vinde respectivului beutură.

Sub o astfel de opreliște a fost pus și un comerciant din Dysart, Hopkins, un băiat, altcum foarte de treabă, dar de câtva timp îl stăpânise patima beției. Soția sa, o fostă învățătoare, ceruse intervenția judecătorului și bărb[atul] său deci câtva timp nu a mai primit din nici o parte băutură. Pentru ca însă totuși să poată ajunge la ceva băutură, comerciantul rugase pe un proprietar al unui grajd cu mai multe perechi de cai și trăsuri pentru transportarea călătorilor în diferite locuri, și cu care el era împrietenit, ca acesta să-i aducă rachiul dintr-un oraș vecin. Proprietarul îi adusese în câteva rânduri damigeana plină, dar odată

umplându-o într-un hotel din orașul învecinat, l-a luat la ochi un inspector de băuturi, care incognito circulă pe la toate localurile de băuturi. Sosind și acesta în Dysart s-a convins că rachiul îl adusese pentru Hopkins și în urmare a intentat imediat proces proprietarului de grajd. S-a judecat în pripă, primind proprietarul o pedeapsă de 60 \$ (cea mai ușoară amendă de felul acesta), pe cari a trebuit să-i depună imediat. Mutra pedepsitului nu ți-o mai descriu. A numărat banii spunând: „*This is my first and last business in this branche*” (Aceasta e prima și ultima mea ocupație în branșa aceasta).

Tot legea băuturilor oprește ca cârciumarul să dea în localul său unui individ atâtă băutură ca să se îmbete. În cazul acesta, cârciumarul poate fi amendat până la 800 dol[ari]. și ca să vezi ce respect mare are cârciumarul față de ac[eastă] lege să-ți spun o întâmplare. Moș Păun, un credincios de-al meu, băuse în cârciumă câteva păhărele de rachiu. Când să iasă își mai cumpărase o sticlă cu whisky (un rachiu tare de secară) pentru ca să aibă și acasă de osteneală. Intrând într-o prăvălie pentru ca să-și mai târguiască una alta, destupă sticla și trage câteva înghițituri. Ieșind afară, unde era o căldură mare, îl cuprinse betia și s-a lăsat pe o pajiste. Cineva anunțase lucrul acesta hotelierului, care, de groaza să nu nimerească un insp[ector] de băuturi, a prinș imediat caii la trăsură, transportând pe bătrânul până la locuința lui, de pe fermă.

Fiindcă vorbesc de cârciumă să îi-o descriu pe scurt. Localul unde se vând băuturi spirtoase nu e permis să fie de cătră stradă. În local nu sunt mese și scaune, ci până a-ți bea băutura din paharul tău, trebuie să stai /39/ pe picioare lângă raft. De către stradă e restaurantul pe o parte, iar pe alta sala de lectură și fumat. În restaurant nu se servesc băuturi alcoolice și nu e permis fumatul. În antreu sunt cuiere pentru agățatul hainelor, e lavoir pentru ca să-ți speli mâinile înainte și după masă și o toiletă pentru a-ți pune în rând hainele și părul. Peste tot trebuie să fie o curățenie mare, la din contră proprietarul e aspru amendat. În etaj e hotelul. Așa este cea mai simplă cârciumă din Canada.

Din multe alte legi admirabil întocmite, amintesc numai una ș[i] a[ume] a repausului duminecal. Pentru englez, dumineca e într-adevar ziua D[omnu]lui. Toate prăvăliile și cârciumele, cu excepția restaurantului, unde însă după cum am amintit nu se servesc băuturi spirtoase, sunt închise și care ar putea să vândă în ascuns ajunge sub o amendă bine simțită. Pe lângă aceasta orice lucru e oprit. Dumineca, înainte și după amiază, ei cercetează biserică, iar la masă sau seara stăpânul casei citește în fața tuturor membrilor familiei diferite pasaje din Biblie și apoi se cântă psalmi cu accomp[aniament] de pian, care lipsește din foarte puține case englezești. Ei, cari cu toții

cunosc Biblia, o consideră, cu tot dreptul, ca „o comoară” (magazie) a trecutului și un turn p[entru] iluminare fam[iliei], al viitorului. Pentru aceea nu e casă lipsită de aceasta comoară și fam[ilia] englezului spune: *E mult mai necesar a-ți aduce aminte de ceea ce e de făcut decât de ceea ce să nu faci în ziua Duminecii. Tu trebuie să-ți odihnești trupul și să-ți împrospătezi mintea; trebuie să preamărești pe D[umne]zeu și să ajuți oamenilor. Dacă faci aceste lucruri cu credință, nu vei avea nici timp și nici voință, ca să faci ceea ce nu ar trebui să faci!*

/40/ Premergând acestea să-ți vorbesc ceva acum și despre Români noștri de acolo. Partea cea mai mare din ei sunt originari transilvăneni, dar trecuți – ei sau părinții lor – în Dobrogea, unde mulți primiseră pământ de la statul român. Mai sunt unii și din Bucovina și prea puțini din România veche.

Aflând ei despre *pomana* ce se face în Canada cu pământul și că solul e foarte fertil, și-au vândut avereia pe un preț minimal, pornind la drum cu întreaga familie. Unii – puțini – dintre ei mai puteau arăta la sosirea lor ceva bani, dar cei mai mulți ajungeau aici fără o lăscaie.

Și vorbesc ca ex[emplu] numai despre o familie C. D. Familia aceasta e din Munții Apuseni, a trecut în Dobrogea, unde capul familiei se ocupa cu vinderea de rastele și cotorâști p[entru] bice încrustate, mai vânzând și cenușă de fag, necesară p[entru] leșie la spălat[ul] rufelor,

pe unde locuitorii erau lipsiți de acest lemn. A făcut el cum a putut [rost] de banii de călătorie și a sosit cu întreaga familie în Winnipeg. Aci nu mai avea nici un ban. Dar din Winnipeg până la Regina, de unde li se indică locul pentru alegerea fermei, mai era o dep[ărtare] de 1.650 km., și ca să facă pe picioare acest drum, fără să fie provăzuți cu d-ale mâncării nu se putea. Norocul lor a fost că cu ei împreună mai călătorise o altă familie, care mai avea ceva bani. Au cumpărat cu aceștia ceva alimente și au luat-o la drum. Ajungând în Regina, au lucrat la niște canalizări, câștigând astfel bani, încât au putut solvi cei 10 \$ pentru ferma ce și-au ales-o pe teritoriul Dysart-ului. Și știi unde a ajuns aceea familie? După 8 ani de muncă, starea materială a ei era, în 1911, când m-am reîntors din Canada, următoarea: 5 ferme (4 cumpărate) / **41** / 70-75 boi și vaci, 27 cai, apoi multime de porci și posezi. Aceasta era cel mai înstărit, fiind și cel mai vechi colonist român din ținutul acesta.

În ținutul Reginei cunoscusem un român bucovinean, căruia i s-a oferit pentru avere sa 350.000 cor[oane], socotindu-și mașinăriile și vitele ce le avea; el însă o ținea la preț mult mai înalt. Aceasta și-a făcut aceea avere în cursul alor 14 ani.

Coloniștii mai noi au și ei avere, în raport cu anii de muncă, aşa încât fiecare e satisfăcut cu situația sa și afară de unul, n-am auzit pe nimenea regretând părăsirea patriei

sale. Acest unul însă, I. Radu, care în Dobrogea poseda 100 ha pământ bun, care avea 4-5 argați la curte și care nu era deprins a lucra însuși pământul, vânzându-și avea mobilă și imobilă cu un preț bagatel, când s-a apucat de lucrarea fermei din Canada, mai avea 10.000 lei sau aproape 2.000 \$. Aceștia însă de abia îi ajunse p[entru] procurarea cailor de muncă și a unor mașinării absolut necesare, ba pentru ca să-și completeze toate mașinăriile și pentru ca să-și poată procura și unele vite cornute, a mai fost nevoie a contrage și un împrumut. Regretele lui aveau temei, căci din om înstărit ce era, ajunse a fi și dator. Dar altul era necazul lui cel mai mare. Pe când în Dobrogea, poruncea numai argaților cum să muncească pământul, aici trebui să-l muncească însuși, căci chiar dacă ar fi căpătat vreun servitor, nu-i dădea mâna ca să-i dea o leafă aşa mare. De felul acestuia însă sunt puțini, cei mai mulți n-au cunoscut în patria veche bogăția, iar aci au dat de ea.

/42/ La mulțumirea lor însă nu e numai avea care contribuie, ci mai mult libertatea cea mare și tratamentul de care sunt învredniți. Dacă vrei să cauți adevăratul democratism, îl vei găsi cu siguranță în Canada. Pune-te în poziția țăranului nostru, care în patria sa veche trebuia să se plece în fața oricărui slujbaș, de la scriitor de notar începând, care era ținut la distanță, care din „prost” și alte astfel de epite nu mai era scos, care muncea în întreg decursul anului și în fine

nu se alegea cu nimic, pentru că stăpânirii îi trebuie să dări multe, acel țăran ajuns acolo și văzându-se învrednicit de un tratament fin, văzând ca slujbașii politici îl stimează ca pe un adevărat factor contribuient la bunăstarea și înflorirea țării, că acei slujbași nu se consideră nicidecum a fi mai presus de el, închipuiește-ți ce balsam varsă pe sufletul lui aceasta deosebire.

Și ca să-ți demonstrezi și aici cu exemple, o să-ți aduc 1 – 2 din cele experiente de mine cât am stat acolo. Pe deputatul cercului Dysart nu l-am cunoscut până pe timpul verii, când a avut loc o alergare de cai. Dysart fiind un oraș în formățiune, abia de 4-5 ani, nu avea încă trotuare de asfalt, ci de scânduri groase, cari erau ridicate de la nivelul drumului 20-30 cm. Ieșind din locuința mea pentru a merge la hipodrom, văd doi oameni șezând la umbra casei vecine, pe trotuar și povestind împreună. Pe unul îl cunoșteam, era un fermier neamț, pe celalt însă nu. Însotitorul meu îmi spuse că e deputatul nostru. Acesta, fiind la rândul său informat de neamț cine sunt, s-a ridicat, a venit la mine și s-a prezentat. Am mers apoi împreună la hipodrom, conversând despre mai multe lucruri. Spunându-i că la noi un deputat nu se dimitea să de vorbă cu un țăran în felul cum stă el, îmi răspunse exact următoarele: „*La d[umnea]v[oastră] vor exista domni mai mari ca aici și poate pe deputat nu l-a creat același D[umnezeu]zeu, ca pe țăran, ci altul, de un rang*

mai înalt. Noi știm una, că adecă om e țăranul și om e ministrul; /43/ țăranul are același drept la trai, pe care-l are ministrul, care aici nu ar fi ministru, dacă n-ar exista țăranul. Și unul și celalt fac servicii țării. Pentru că D[umne]zeu a întocmit lumea în chip aşa variat în ceea ce privește pozițiile oamenilor, n-avem decât să-i fim mulțumitori și nu să-i zeflemizăm întocmirile Lui, dejosându-ne unii pe alții. Și eu sunt fermier și cea mai plăcută variație în ocupațiunile mele e ca să lucrez, când am timp, pe ferma mea. Și dacă mă vei vizita vreodată, să nu te prindă mirarea, găsindu-mă în grajd țesălând caii”.

Închipuieste-ți impresia ce a făcut-o acel om asupra mea. Notez că are avere de peste 1 milion cor[oane] și nu-i e rușine să țesală caii!

Alt caz. Credincioșii mei atât insistaseră pe lângă mine, ca să mă stabilesc pe timp mai îndelungat acolo, încât „mă luaseră de minte” – și mă gândeam la aducerea familiei. Știind că școalele acolo sunt puse cu totul pe alte baze, instrucția variind total de a noastră, m-am decis a cere sfat de-a dreptul de la ministrul cultelor și instr[uctiunii] publice privitor la doi dintre copii, care unul era în gimnaziu, iar sora sa în școala civilă, că adecă bine lucrez, făcându-i să întrerupă școala de acolo sau nu? Răspunsul a fost că cei doi copii să fie lăsați acasă, iar soția mea cu alte două fetițe mai mici să vină, căci

acolo pe lângă necunoașterea limbii vor trebui să înceapă din cap cu învățatul, diferând cu totul materialul de învățăm[ânt] al lor de al nostru. Spunându-i că, deși eu poate m-aș încărca la lucru acesta, pentru că copii rămași ar fi în bună grija la niște rudenii ale noastre, mama lor însă nu va face aceasta, el îmi răspunse: „*Atunci reîntoarce-te și D[omnia] Ta acasă!*”. Până vorbeam împreună, își ceru audiența un fermier. Imediat fu lăsat să intre. Bietul om însă, un țăran din Austria, văzându-se înaintea ministrului, își pierduse cu totul prezența spiritului și nu putea începe vorba. Ministrul observase imediat, îl pofti să șadă, îl întrebă perplexitatea lui, /44/ ce rod au dat bucatele și multe altele până ce omul își venise în fire și-și expuse necazul. Era vorba de un loc pentru clădirea unei școli. M-a surprins foarte plăcut scena aceasta și destăinuind ministrului aceasta surprindere a mea, îmi zise: „*Eu sunt din Anglia și cunosc bine stările din țara veche, Europa. La D[umnea]v[oastră] unui țăran poate i se deneagă intrarea la un ministru, fiind privit de un lucru inferior, nedemn. La noi însă e altcum. Vezi, omul acesta a venit de la ferma sa făcând un drum de 120 mile, dacă eu aş fi fost scurt cu el, se reîntorcea acasă, fără a-și fi putut aranja necazul și ar fi fost de batjocura celor ce l-au trimis aici. Eu cunosc timiditatea oamenilor și caut totdeauna să o delătur înainte de a începe omul să-și expună păsul!*”

Și acum judecă: cu cât mai mare domn e un cutare servitoraș de la noi, decât un ministru în Canada!

Vreai să știi și cum să fac petițiile la minister? Rupe, dacă ești necesitat, dintr-un carnet o foaie, scrie-ți cu creionul cererea, adresează cuverta ministrului și în foarte scurt timp vei primi răspuns. Nu-ți bate capul după titule ca Ex[celență] etc. căci astfel de titule nu se cunosc în Canada, ci intitulează-l simplu: „*Dear Sir*” (*dir sör* – Sc[umpule] D[omn]) și el tot „*Dear sir*” te va intitula. Această singură titulă o are ministrul ca și țăranul. La plecarea mea adusesem cu mine câteva scris[ori] – răspunsuri de la ministrul cultelor, pentru ca să arăt domnilor noștri cum știe răspunde un ministru de acolo. Azi nu mai am acele scrisori, mulțumită afabilității poliției de graniță de la Turnu Roșu, care cu ocazia unea însotirii până acolo a băiatului meu mai mare, care studiază în România, aflat de bine a-mi face și mie percheziție severă și găsind scrisorile acelea în portmoneu, au făcut caz grav din ele, luându-mă la întrebări, că /45/ cum ajung eu să corespondez cu ministrul din Canada, care e o țară dușmană noauă? Făcându-i atenții la datul scrisorii (1911) mi-au răspuns că datul poate să fie fictiv, iar conținutul lor ceva compromițător. Le-am explicat textul lor, dar n-a folosit la nimic, trăgând la îndoială adeveritatea traducerii, mi le-au confiscat, pentru a le trimite la cenzură, fiindcă nici unul dintre oficianți nu pricepea limba engleză.

În America peste tot și în Canada, în special, a lucra nu e rușine. Ți-am spus despre dep[utatul] [din] Dy[sart] care, ca și mulți alți colegi de-ai lui, lucrează la economia sa, dar un lucru te va mira mai mult, anume: ți-ar veni să crezi că un medic s-ar dimite să te transpoarte cu trăsura lui pentru o taxă oarecare la un loc, unde ai de isprăvit o afacere? Pentru noi cei din țara veche e acesta un lucru „exotic”, dar în Canada nu e lucru neobișnuit. Medicul acolo având puțin de lucru, fiind puțini oameni bolnavi, și aceasta în urma climei sănătoase ce dominează acolo. În timpul liber, se mai ocupă cu studiile, iar pentru variație mai lucrează și în modul arătat. Bineînțeles el nu e constrâns de necesitate, ca să facă aceasta, dar, pe acolo neexistând cafenele și alte locuri de distracții, cum sunt la noi, în tot orășelul, oamenii își caută distracții, cari nu le golesc punga, ci din contră le-o completează, cari nu le strică sănătatea, ci le-o întărește, cari nu-i face să urască lucrul, ci să-l caute. Iată ce zice senatorul A. J. Beveridge⁶⁸: „*Îndrăgește lucrul! Aceasta e prima condiție pentru a săvârși un lucru bine. Aceasta e și regula de aur a fericirii noastre. Îndrăgește lucrul și munca ta îți va aduce atât plăcere, cât și bani*”. D[om]nii de la „*Revista preoțească*” sunt sigur, că nu cunoșteau împrejurările acestea, când în anii trecuți condamnaseră

⁶⁸ Albert Jeremiah Beveridge (1862 – 1927), istoric american, membru al Senatului Statelor Unite din partea statului Indiana. (n.n.)

unele peisaje din o pastorală a înțeleptului cap bisericesc din Caransebeș, a Preasf[ințitului] D[om]n Episcop Dr. M[iron] E[lie] Cristea, în cari acesta îndemna preoțimea a lucra la economia de câmp.

Le dau însă întrucâtva drept și acelor domni, căci cu totul deosebite sunt părerile de la noi despre munca compatibilă cu poziția omului. Pe când unii mai înțelepți nu văd nici o dejosire în faptul că preotul ar munci și la economia de câmp, alții, cei mulți, ar găsi și în aceasta nodul în papură, pentru ca să taxeze pe respect, preotul român, ca om simplu, lipsit de cultură, pentru că doar oamenii culți nu au pielea dură pe mâni și beșici pe palme, nu umblă cu hainele prăfuite, ci întotdeauna curate. Exteriorul îl judecă acești ipocriți și nu interiorul. Ei nu consideră faptul că în milioane de indivizi cu palmele aspre rezidă caractere mult mai nobile, o cultură a inimii mult mai pronunțată decât a lor, cari își învălesc calitățile spirituale inferioare în haine scumpe, cercând în felul acesta a-și ascunde josnicia lor spirituală.

Nu în /46/ felul acesta însă judecă democratismul Americii. Acolo e om vrednic de stimă, acela care e harnic. „*Time cost money*” = timpul costă bani. Lucrează orișice vrei, lucră numai nu sta în neactivitate, nu petrece timpul scurt al acestei vieți prin acțiuni, cari nu aduc folos sănătății și buneistării materiale, prin preferința lucrurilor deșarte.

Stând astfel lucru fără îndoială că țăranul nostru de abia acolo simțește că trăiește ca om adevărat.

La sosirea mea acolo îmi spuneau cu o mare însuflare: „*Părinte! aici să vezi ce lume e, suntem siguri, că te vei stabili la noi, dacă vei cunoaște odată toate întocmirile din țara aceasta. Aici muncim numai pentru noi, dări aproape nu sunt, suntem apreciați și cinstiți de cei mai mari. Cuvânt de batjocură nu am auzit, iar oficianții tratează cu noi ca cu semenii lor.*”

Fără îndoială că democratismul are cea mai binefăcătoare înrăurire asupra lui, dar și starea materială la care ajunge, îl umple de satisfacție. Câți vor fi dintre ei, cari în patria veche n-au văzut poate niciodată o căruță, iar acolo toți umblă în trăsuri pe arcuri. Și dacă la început nu e în stare a-și cumpăra una nouă, totuși, își procură una mai uzată, ca „*să nu-și zdrobească oasele*” – vorba lor. La carele de povară, de asemenea, „*nu-și zdrobesc oasele*”, căci fiecare are câte un șezut cu arcuri. /47/ Hrana lor e cum nu se poate mai bună. Pe când aici o casă grea se mulțumește, dacă taie într-un an un porc, acolo îl taie când are poftă de carne proaspătă, iarna – vara. Dacă porcul e prea mare, îl împărtește cu un vecin al său, iar când se consumă toată carne, taie vecinul unul, dând împrumutul înapoi. Tot așa fac și cu carne de vițel, ba în timpul iernii mai taie și câte un junic, de 2-3 ani, împărțindu-l în felul arătat. Nu mai vorbesc de păsări, de cari au cu sutele, plus

că vânează găini sălbaticice de pe preerie și rațe, de cari sunt iarăși cu grămada pe lacurile fermei lor.

Toate acestea însă nu pot suplini lipsa de societate de cari sufere fermierul acolo. El e deprins ca în timp de iarnă, cu deosebire, să mai treacă pe la vecinul său, cu care să mai vorbească una – alta; acolo însă trecerea e foarte anevoieasă în timpul iernii, luând în considerare că vecinul său mai apropiat stă la 1 milă departe de el, iar prin troienii de zăpadă cu greu își face pârtia. Cu toate acestea, se întunesc, din când în când, mai mulți din jur, la unul sau la altul, unde consumă un butoi cu bere și diferitele mâncări pregătite de gazda casei. Asta o fac numai când timpul e liniștit, când e viscolos, ceea ce e foarte des, nimeni nu se poate mișca de acasă, ba altă dată e închis chiar drumul de la casă la grajd. Din pricina asta mulți dintre fermieri au o sârmă groasă, întinsă de la locuință până la grajd, ținându-se de ea când merg ca să îngrijească de vite, altcum ar rătăci. Îți vine poate greu să crezi lucrul acesta, dar e pură realitate. Chiar și în iarna cât am stat eu acolo, s-au întâmplat unele nenorociri de felul acesta. D[e] e[xemplu], la Earl-Grey, a patra stațiune de la Dysart spre nord-vest, un băiat voia să hrănească seara vitele, cu lampa în mână a mers spre grajd, dar a rătăcit, luând altă direcție. După o lungă așteptare, tatăl său, văzând că baiatul nu se mai reîntoarce, a mers să vadă de el. În grajd /48/ n-a ajuns nici acesta, ci întâmplarea a

voit ca să o apuce și el în direcția pe unde a apucat băiatul. Nici acesta nu s-a mai întors. Dimineața căutând mai mulți oameni după ei, i-au aflat degerați, pe jumătate îngropăți în zăpadă. Tatăl era deasupra băiatului, pe care-l ținea îmbrățișat. Se vede că tatăl aflase băiatul, dar acesta era deja degerat și în silințele lui de a-l ridica de acolo degerase și el.

Nu trebuiau multe până nu pățeam și eu o nenorocire. Anume, tot când se întâmplase cazul arătat mai sus, am fost chemat tot la Earl-Grey, unde sunt și 5 familii române, ca să botez un copil. Seara, la ora 10, plecasem cu trenul însotit de crâsnicul meu. La ora 11.30 sosisem în stațiunea E[arl] Gr[ey], unde ne aștepta tatăl copilului cu sania. Eu, văzând că bate un vânt puternic, am fost de părere ca să rămân peste noapte la hotel și numai dimineață să merg [s]p[r]e fermă. Omul nostru insista însă, ca să plecăm atunci, deoarece în cel mult 45 minute vom fi la loc. Crâsnicul meu, în fine, cercetând caii, mă îndeamnă și el să plecăm acum, spunându-mi că caii sunt foarte sprinteni și deci cele 4 mile o să le parcurgem foarte repede. Temerea mea însă s-a adeverit de temeinică. Cum acolo vântul mătură orice urmă, imediat după ce a trecut sania, nu se mai cunoștea nici atunci drumul, dar ne-am încrezut în cai, cari trebuiau să-l cunoască foarte bine, fiindcă îl parcurseseră de sute ori. Mergeam foarte repede, dar trecuse 1 oră și noi nu mai soseam.

Caii, de alergarea cea mare, spumegau, dar stăpânul îi tot îndemna. Îngrijorarea stăpânului era mare, dar a mea și mai mare, căci știau acum cu toții că am rătăcit. Numai după ce au trecut aproape două ore s-a observat o lumină în depărtare. Bucuroși că doară vom ajunge în fine la loc, caii sunt din nou biciuți, iar ei sărmanii rupeau ometii cu pieptul, făcând parte saniei. Ajungând la casa unde se zărea lumina, omul observase că noi am luat o direcție cu totul greșită. Ajunsesem adică la casa unui fermier neamț /49/ care era foarte departe de omul nostru. Fermierul ne sfătuise ca să rămânem acolo până dimineață, dar omul văzând că se mai luminează întrucâtva cerul spuse, că de aici, cu siguranță, nu va mai greși drumul. Am pornit-o deci înspre locuința omului și după alte aproape două ore de goană au ajuns la loc. Nu-ți mai spun de ce neliniște eram cuprins, văzându-mă rătăcind prin gerul acela colosal. Deși eram foarte bine îmbrăcat, cu două blăni, palton și haine calde de iarnă, totuși, de la o vreme simțeam înțepăturile gerului, și dacă călătoria mai dura ½ oră mă alegeam cu picioarele degerate. A doua și a treia zi a fost vânt cu zăpadă, așa încât nu puteai merge la sigur nici 5 pași. Am plecat deci spre casă a IV[-a] zi. În cele două zile, vitele omului nostru au mâncat numai câte o dată la zi, iar apa n-au văzut-o deloc, ci li s-a aruncat numai zăpada peste fân.

Nici un dulce deci fără amar. Pe când cele mai

multe lucruri sunt bune în Canada, clima e din cale afară (neplăcută) aspră, cu deosebire, dar în schimb foarte sănătoasă pentru omul nedeprins cu ea, cum bunăoară eram eu. Cu toate acestea, românii noştri nu se tânguiau, ci mai mult se arătau indiferenți față de acest neajuns, căci îmi ziceau: „*Dacă am cu ce nutri, dacă am cu ce-mi procura haine calde, am cai buni cari mă duc ca vântul dintr-un loc în altul, ce rău îmi poate face iarna? Adevărat că sunt adeseori nevoit a sta ca ursul în vizuina sa, dar în fine omul se deprinde cu toate și dacă grijile existenței nu-l muncesc, relele acestea externe le privește numai de lucruri secundare*”. Și când vorbesc de asprimea climei din Canada, cu jale mă gândesc la prizonierii noştri cari sunt în Siberia, știind că această țară e cam la același nivel ca și Canada și că și acolo, cu siguranță, va domina același ger, iar prizonierilor noștri știu că nimeni nu le dă blăni, ca să-i ferească de îngheț.

/50/ Cea mai multă alergare o aveam în timpul iernii. Bineînțeles că umblam numai când vremea era liniștită. Eram chemat pentru diferite servicii pe la casele creștinilor. Transportul se făcea în felul următor, astfel: cel mai apropiat mă lua cu trăsură, resp[ectiv] sania, din oraș până la locuința sa, ducându-mă apoi și la vecinul lui. De aci în colo, fiecare mă transporta până la vecinul său și aşa schimbam caii la fiecare casă, până ce mă vedeam ajuns a doua, resp[ectiv] a treia zi iarăși în oraș. Astfel de drumuri

făceam foarte multe; dar făceam și altele în depărtări mari, unde mergeam cu trenul până la cei 4-5 coloniști români din cutare localitate.

Între credincioșii mei erau și oameni cu mai multă carte. Amintesc aici numai pe unul, despre care am de spus mai multe lucruri. Era Dumitru Petrașcu, orig[inar] din România veche. Acolo era aplicat ca mecanic la trenurile statului, dar dornic de a învăța lucruri noi, o luase spre America. Când a ajuns la New-York, nu mai avea nici un ban. Și-a vâdut deci pardesiul, luând pe el 3 \$, cari i-au ajuns până ce și-a căpătat lucru. A umblat prin foarte multe provincii din Statele Unite, lucrând pe urmă într-o fabrică de mașini din Milwaukee, unde a ajuns de cunoștea perfect construcțiile tuturor mașinilor. Pe unde umbla, ziua lucra, iar seara mergea la școală, până ce își însuși perfect limba engleză. Trecând în Canada și luându-și și el o fermă, își clădi pe ea o casă cu etaj, lucră câtva pământ, iar pe urmă se ocupa mai mult cu clădiri de case, în cari era mare meșter. Avea o bibliotecă foarte bogată în cărți științifice și, când numai îi permitea timpul, ctea. Între altele ctea și scările alor foarte mulți medici renumiți și convins fiind de adevărul cuprins /51/ în acele cărți, începuse a-și întocmi traiul conform prescrierilor lor. Iarna, vara el făcea zilnic o baie rece. Foc în locuința lui nu făcea (pe un ger de 50-60°F!). Ziua erau ferestrele deschise, iar noaptea se acoperea cu mai multe cergi de

lână. Baia, în timpul iernii, o făcea în felul următor: apa era turnată în scăldătoare, de cu seara. Bineînțeles că peste noapte îngheța, ca osul dimineața, dar el spărgea gheața, se arunca în apă, apoi după ce ieșea, alerga de câteva ori prin odaie și repede se îmbrăca. Pe lângă aceasta, el ținea și o anumită dietă. D[e] e[xemplu] el nu mânca pâine de făină curată, ci de tărățe, apoi foarte multe legume. Se ferea însă de orice băutură spirtoasă.

Și știi unde a ajuns omul acesta? Pe când în decursul iernii, nimeni altul nu ar fi putut lucra în liber, el cioplea fără mănuși, cu capul gol. Mulți, dintre cari nu-l cunoșteau, ziceau că e „crazy” (= nebun). Mai târziu își cumpărase o mașină de treierat, pe care o mânuia singur. Sub îngrijirea lui, mașina funcționa aşa de bine încât nu erau rari zilele când făcea 150-180 \$ (750-900 cor[oane]) venit curat.

Pe lângă celealte calități bune, mai era și un creștin foarte bun. Cunoștea întrucâtva cântările bisericesti și înainte de a merge eu acolo, iar pe urmă le învățase după note și astfel mă serveam mai mult de el ca cantor la diferitele servicii. Înainte de plecarea mea s-a căsătorit cu o d[omni]șoară din Munții Apuseni. Cu firea lui blândă era iubit de toate națiunile din ținutiuâl acesta, iar fată de mine era singurul cu care puteam discuta diferitele chestiuni serioase și care m-a ajutat foarte mult la împlinirea misiunii mele.

Oameni de omenie mai erau mulți, ba pot zice că toți

credincioșii mei, ceea ce mi-a adus multă mângâiere în grijile mele pentru familia rămasă peste țări și mări.

Te vei întreba acum: ce făceau acei oameni în lipsă de preot până a nu merge eu acolo, când trebuiau să boteze, îngroape etc.? Răspund: Total lipsiți de preot n-au fost, căci era un călugăr, Arhimandrit, în orașul Regina, trimis de Mitropolia din Iași. Acesta venea din când în când, 2-3 ori în an, și în Dysart, îndeplinind aci diferite servicii religioase. Venea aşa rar pentru că parte nu i se renta, parte nici nu era în stare să ajungă pretutindeni, căci până era singur, avea un raion mai extins decât Ungaria. Ca să-ți descriu mai în detail /52/ viețuirea de aci a acestui călugăr cu rang aşa înalt, e incompatibil cu această lucrare, dau deci numai câteva date în ceea ce-l privește. Avea puțină școală de la sate, servise în armată ca sergent major, iar pe urmă se călugărise. Când locuitorii români din Regina petiționaseră la Mitropolia din Iași pentru trimiterea unui preot, el s-a înștiințat, că primește acest post, e nevoie să merge în Canada. A fost avansat la Arhimandrit, prevăzut cu ornate, vase și a[ltele] trebuincioase la serviciile preoțești, apoi cu banii de lipsă pentru călătoria cu expresul și vapor accelerat, dându-i-se și o frumoasă sumă pentru a avea de cheltuială pe drum. O ajuns la destinație. Din acțiunile lui ulterior s-a putut deduce cu siguranță, singurul lui scop era câștigarea de bani mulți, ceea ce de altcum i-a și succes. Ca să afirm

că acel om trăia în conformitate cu prescrierile tagmei, cărei îi aparținea, durere! nu pot, ci din contră, orice l-aș numi: *gheșeftăr, bonvivant, chefliu* și poate ceva mai rău, călugăr însă nu. Făcea dese abuzuri cu privire la prescrierea canoanelor, dar notez că numai unde i se plătea. A încheiat căsătorii clandestine, ba mai mult, a dat binecuvântarea bis[ericească] la căsătoria unuia, a cărui soție legiuitoră împreună cu copii lui trăiau în România și așteptau zadarnic reîntoarcerea lui, cu o femeie al cărei bărbat legiuitor, de asemenea, era în viață, care stare de altcum el bine o știa, acestea nu-l alterau întru nimic, numai plata grasă să fi umblat. Că a luat pentru cununia unui nepot cu mătușa sa, fără dispensație arhierească, 240 cor[oane], nu a fost pentru el caz de mustrare a conștiinței; nu a fost pentru că un astfel de om nu are conștiință.

Câtva timp după sosirea acestui păstor în Canada, îi urmase al călugăr, Benedict Iliescu, trimis tot de Mitropolia din Iași pentru românii din Rouleau. Acesta, îndată ce a sosit, s-a căsătorit cu o fată din Bucovina și în starea aceasta a /53/ îndeplinit, în conțelegere cu prietenul său E[vghenie] U[ngureanu] din Regina, toate serviciile religioase. Nu-ți mai descriu deprimarea acelor creștini ajunși pe mâini aşa nelegiuite. Au încercat ei cu arătări la Mitropolie, dar toate au rămas infructuoase, până ce în urmă, totuși, s-a dat crezământ oamenilor și E[vghenie] U[ngureanu] a fost rechemat la mănăstire, iar

B[enedict] I[liescu] a fost caterisit. Ca pedeapsă pentru neleguiurile sale, E[vghenie] U[ngureau] a fost numit superiorul mânăstirii Cocoș⁶⁹! B[enedict] I[liescu] a disconsiderat caterisirea bis[ericească] și practica și pe mai departe funcțiunile preoțești. Așa a ajuns de a botezat, cununat și înmormântat și în Dysart. Știind că funcțiile unui astfel de individ sunt invalabile, am cerut sfatul de la Ven[erabilul] Consistoriu arhid[iecezan] în privința unor cununii și înmormântări săvârșite de numitul călugăr caterisit și aceasta la îndemnul oamenilor, cari cereau ca să îndeplinească două oară acele funcții. Răspunsul a fost că da, e cu cale ca eu să cunun, resp[ectiv] să citesc dezlegarea la morți, nefiind serviciile aceluia om valabile. Tot ca pe atunci însă primește un credincios, care scurt timp, înainte de venirea mea întrebase la Mitrop[olia] din Iași, dacă e valabilă cununia lui săvârșită de B[enedict] I[liescu], răspunsul că, deși B[enedict] I[liescu] a fost caterisit de mai mult ca un an, dar acestuia, neaducându-i-se la cunoștință acea caterisire, cununia se poate privi de valabilă. Observ însă că E[vghenie] U[ngureanu] a fost însărcinat cu publicarea în bis[erică] și înștiințarea lui B[enedict] I[liescu] despre caterisirea lui, ceea ce scrisoarea menționa, acela numai scurt timp înaintea plecării sale, după cum am fost informat, și făcut-o. În locul lui U[ngureanu] a fost trimis alt călugăr, Gh[enadie]

---

⁶⁹ Mănăstirea se află în județul Tulcea. (n.n.)

Gheorghiu, care afară de vocea bună nu posedă nici o altă calitate recerută unui preot. Materialist la culme, ținta lui supremă era câștigarea de averi mari. Se și ocupa el în chip neîntrecut cu cumpărarea și vinderea de loturi pentru zidit case în intravilan și alte gheșefturi de felul acesta. Mai având și defectul de a fi valitos (el) și mai cu seamă având cam multe „cumetre”, după cum se exprima, a ajuns în scurt timp în conflict cu poporul și cu deosebire oamenii mai de treabă nu puteau tolera vietuirea lui, incompatibilă cu chemarea preoțească și aceasta, cu deosebire, fiind făcuți atenți din partea englezilor din acel oraș. Rușinea românilor și-a ajuns culmea când începuse să vorbească și gazetele despre „preotul român”, ba când unii dintre ei au fost nevoiți să-l trage și în judecată pentru calomnii și alte nedreptăți. A urmat pârî și arătări /54/ la Mitropolie, pe urmă rugări, ca să fie înlocuit cu om onest, dar nici una n-a avut rezultat, căci călugărul spunea că are la Mitropolie un unchi, Arhiereu, care îl sprijinește. Numai după ce în locul meu nu se aflase al preot și când a fost serios amenințat din partea parohienilor din Regina, el a părăsit acel post și a mers în Dysart.

B[enedict] I[liescu] încă a fost înlocuit cu altul. Acesta, după toate probabilitățile, era un om care se încredea numai în puterea brațelor sale, ceea ce a dovedit-o cu ocaziunea, când se întâlnise odată cu B[enedict] I[liescu] într-un hotel. În urma declarării lui B[enedict]

I[liescu] că el nicicum nu va abzice de preoție, ajunseseră la bătaie. Și-au smuls mai întâi reciproc bărbile, apoi s-au prins de „chici” (căci le purtau amândoi) și în fine au ajuns la ciomege, până ce au sărit servitorii hotelului de i-au despărțit. Îți poți imagina rușinea îndurată de bieții români, când a doua zi, toate gazetele arătau bătaia dintre cei doi preoți, făcând haz mare. Ei, de altcum, n-au stat mult certați, căci după cum aflasem, preoteasa lui B[enedict] I[liescu] îi împăcase.

Mai erau apoi 2-3 călugări scăpați de la muntele Athos, cari sub pretext că voiesc să zidească o mănăstire în provincia Alberta, întreprindeau dese colecte printre credincioși. Colectele întotdeauna au fost rodnice, mănăstirea însă nu se mai făcea. Pe un astfel de călugăr îl întâlnisem la reîntoarcerea mea într-un oraș în Statele Unite (Gary, Ind[iana]). Mare mi-a fost mirarea când am aflat, că acest om de trei luni cutreieră St[atele] U[nite] și adună sume mari de bani pentru edific[icarea] mănăstirii. Obținând de la poliție un vardist român, Șandor, cu ajutorul căruia l-am silit a-și arăta documentele, el a scos o hârtie scrisă de un grec, simplu monah de la Munt[ele] A[thos], în care acesta spunea că resp[ectivul] e om de omenie și că a fost în cutare schit. Alte documente și cu deosebire o indemnizare de la vreun Arhiereu p[entru] zidirea unei mănăstiri, conform cerințelor Pravilei, nemaigăsind la el, căpitanul poliției i-a făcut perchiziție,

confiscându-i banii găsiți în pantofi și predându-i fondului p[entru] copiii orfani. Suma /55/ găsită asupra lui era destul de mică (12 dol[ari]), căci se îngrijise omul ca ceilalți bani să-i lase în îngrijirea unui cârciumar, ceea ce eu o aflasem ulterior. Bineînțeles a fost escortat din acel oraș și îndrumat să se reîntoarcă la locuința sa. Despre alt călugăr ce l-am întâlnit tot în St[atele] U[nite] îți voi vorbi la alt loc.

Am regretat și regret și acum că Mitropolia din Iași nu se îngrijește de trimiterea unor oameni probați și, lucru principal, căsătoriți, deci preoți mireni, căci credincioșii, cari cu deosebire de la un monah aşteaptă o viață liniștită, o purtare blândă și cuviincioasă, văzând nelegiurile și destrăbălările acelor „preoți”, e lucru natural ca să-și părăsească legea lor strămoșească, căzând de bunăvoie în cursele „nazareilor”, sabatiștilor și a multor alte secte, cari vânează acolo după suflete de credință ușoară. Astfel de indivizi, durere, sunt foarte mulți și dintre români și numărul lor crește cu cât crește și numărul preoților nevrednici. Și, D[oam]ne, mult ar putea face un preot vrednic cu acei creștini!

Dar să las acestea stări neplăcute, cari de altcum aruncă o umbră dурeroasă asupra tagmei noastre. Englezii, cari se interesau de confesiunea noastră, după ce am ajuns în starea ca să le pot explica în limba lor diferite dogme de ale noastre, aprobau această lege, ba unii o îndrăgiseră,

încât în fiecare Duminică îi vedeam la biserică mea. Erau apoi mulți germani, cari cercetau această biserică, mai cu seamă după ce mai procurasem și o mulțime de icoane, unele pictate pe pânză, iar altele cusute cu fir, apoi diferite sculpturi care o împodobeau. La plecarea mea ajunsese a fi cea mai frumoasă biserică din ținuturile acelea și nu erau rari cazurile, când era tixită de credincioși de 5 confesiuni, anume, pe lângă ai noștri, protestanți, anglicani, rom[ano]-cat[olici] și gr[eco]-cat[olici]. Aceștia din urmă erau rutenii imigrați din Galitia și care cunoșteau limba germană. La zile mai însemnate țineam predici și în limba germană, ceea ce îi mulțumea foarte mult pe nemți și pe ruși. Când înmormântam pe câte un rus, predica și iertăciunile le țineam totdeauna nemțește, Evanghelia o citeam rusește, iar toate cântările funerare erau executate de ei în limba lor. M-a mirat foarte mult numărul mare al cântăreților, care cunoșteau toate glasurile și care cântau foarte plăcut. Tenoriști erau puțini, cu atât însă mai mulți basiști excelenți.

Dacă mai întreba cum m-am simțit în cursul acelui an, cât am stat în Canada? – ți-aș răspunde: abstragând de la grijile ce le purtam familiei rămase în patrie /56/ viața mi-a fost cât se poate de plăcută și aceasta pe lângă satisfacția că misiunea mea nu a fost infructuoasă și din cauză că eram cu iubire încurajat din partea tuturor națiunilor din acea localitate. Nu-ți pot descrie simțăminteile de cari

eram cuprins la plecarea mea, când peronul gării era tixit de lume de diferite limbi, îndesându-se ca să-și ia rămas bun de la mine.

* * *

Din Dysart am plecat cu gândul ca să vin direct acasă, însă din ce mă apropiam de Statele Unite, mă persecută întrebarea: oare bine faci tu, ca să te depărtezi din America, fără ca să o cunoști mai de-aproape? La mergerea mea după cum am amintit, am zăbovit în Philadelphia, Chicago și St. Paul. În timpul cel scurt, cât am petrecut în acele orașe, nu m-am putut alege cu altceva, decât cu uimirea despre casele cele înalte, despre circulația zgomotoasă și despre diferite alte lucruri externe, ce le observi la prima privire. Vroiam deci să cunosc mai de-aproape această țară nouă și eram de convingerea că făcând astfel, capitalul cel mic cu care eram înarmat și pe care trebuia să-l spesez spre scopul acesta, îmi va aduce astfel de dobânzi, încât din ele se va forma un capital intelectual însutit de mare. După vizitarea mai multor orașe prin care stam câte 4-6 zile și în cari cercetam toate lucrurile mai demne de văzut am ajuns în Chicago. Nu-ți voi descrie lucrurile văzute în alte orașe, ci voi insista numai asupra unora văzute în Chicago, acest oraș Tânăr – 75 ani – și în care se poate vedea totul ce America poate produce. Și ca să ai o idee

cât de palidă despre acest oraș grandios, îți dau o mică statistică. Vei găsi aici o mulțime de teatre și opere, dintre care mai însemnate sunt: 45 - biblioteci mai renumite, 37 [...]⁷⁰, gări pentru persoane 31, gări pentru marfă 27 + 33; spitaluri 70; institute de caritate, azile pentru orfani, pentru neputinciuși etc. 97; inst[itute] p[entru] educ[ație] 135; bânci 99; cluburi (literare, muzicale, p[entru] arhitecți, p[entru] atleți, p[entru] artele fine, p[entru] femei etc.) 62; consuli din țări străine 34; comp[anii] p[entru] telegraf 7; oficii pentru vapoare cari /57/ traversează Oceanul 9; cimitire 42; monumente, curți, mai rămân statui etc. 40; parcuri și alte locuri publice 135. Notez că în numărul acestora se cuprind numai cele mai însemnate. Numărul bisericilor nu l-am putut afla.

Chicago a fost înființat la 4 aug[ust] 1830, încorporat ca comună la 11 febr[uarie] 1835, ca oraș la 4 mart[ie] 1837. În 1800 numărul loc[uitorilor] din micul stat Illinois era de 2.458. Pe locul unde e azi oficiul central al poștelor era în 1834 vânătoare de lupi. Instalația cu gaz s-a introdus prima dată la 1850. Prima gazetă a fost tipărită la 26 noi[embrie] 1833. Orașul are o lungime de 26 mile pătrate și o lățime de 15 mile, aria totală de 190 mile pătrate. La 1871 orașul a ars aproape complet. Focul s-a iscat din cauza unei vaci, care a răsturnat un felinar de stradă, din care s-a iscat apoi focul, care a durat de la 8 oct[ombrie] până în 10 oct[ombrie],

---

⁷⁰ Cuvânt indescifrabil din cauza deteriorării documentului. (n.n.)

stins fiind de o ploaie torențială și care a consumat rodul de pe 2.100 acre pământ, a distrus total sau în parte 18.000 case și a lăsat fără adăpost 100.000 locuitori. Estimarea pagubei a fost peste 200.000.000 \$.

Chicago e destinat a fi primul între orașele din America. Are abatorii cele mai mari din lume. E cel mai mare târg de cereale din lume. E cel mai mare centru de căi ferate din lume. Are cele mai fine hoteluri din lume. Are cele mai mari clădiri p[entru] oficii din lume. Are o arie mai mare ca și orice oraș din Am[erica]. Are cea mai mare capacitate de elevat din lume. Are cele mai multe fabrici p[entru] unelte agricole din lume. Are cele mai multe fabrici p[entru] mașini trebuincioase la expl[oatarea] minelor. Are cele mai mari edificii comerciale din lume. Are cea mai mare circulație a bibliotecilor din St[atele] U[nite]. Are cele mai mari percentage de rezerve ale băncilor din America.

/85/ Ca un titlu de glorie al administrațiilor orașelor din America, în general, și a orașului Chicago, în special, trebuie privit faptul că prin îngrijirea lor se lucrează atât de mult pentru sănătatea și posibilitatea de recreații a tuturor locuitorilor. Administrația orașului Chic[ago] a făcut foarte multe pentru așezarea de parcuri. În toate părțile acestui oraș găsim parcuri: în nord *Lincoln Park*, care a costat orașul peste 27.000.000. cor[oane], în alte părți: Humboldt Park, Garfield Park, Douglas P[ark], Washington P[ark],

apoi din cale afară marele Jacquson P[ark]⁷¹ și m[ulte] alt[ele]. Adm[inistrația] orașului însă nu a fost mulțumită cu aria acestor parcuri, deși s-ar putea cădi ușor pe ea un oraș mărișor de-al nostru, ci prin a[nul] 1904 a încredințat un comitet special cu crearea de noi parcuri în partea sudică a orașului, punându-i la dispoziție pentru scopul acesta mijloace colosale. Chiar sudul e locuit, cu deosebire, de către clasele mai sărace și desertul străzilor sale e într-adevăr apăsător. Comitetul acesta a creat, în cei dintâi 3 ani, 14 parcuri de mărime între 6 și 14 acre. El a plantat pomi, a așezat lacuri mai mici, el a scos la iveala ca prin farmec poieni cu iarba, straturi cu flori, tufișuri și alte plante ornamentale /86/ și el nu și-a mărginit activitatea numai la părțile orașului cele mai noi, ci a străbătut cu ea până în părțile cele mai teribile ale orașului Chicago, anume până în inima „packingtown”-ului (a părții de oraș unde se produce carne) până în laboratoarele societății *Pullman*⁷² și ale fabricilor de oțel, până în cele mai disgustătoare părți, unde fabricile se țin lanț și acoperă cerul cu funinginea și fumul lor, până aci și-a întins el put[erea] de înfrumusețare. Ceea ce dă însă activității comitetului acestuia o însemnatate cu totul deosebită, e împrejurarea, că se fac toate încercările posibile ca să pună aceste parcuri în serviciul celor mai

---

⁷¹ Jackson Park din Chicago. (n.n.)

⁷² *Pullman Palace Car Company*, cunoscută societate americană, fondată de George Pullman, având ca obiect de activitate fabricarea vagoanelor. (n.n.)

variate scopuri de folos comun și ca prin aceasta să facă pe fiecare din ele ca un fel de cămin poporal. Natural, că prima și principala menire a parcurilor e totdeauna aceea, de a oferi maselor poporului ce locuiește împrejurul lor recreațiune. Padinile cu iarba nu sunt îngrădite cu grilaj, fiecare poate umbla pe ele, copiii pot sări și juca pe ele cât vreau sau se pot tăvălii în draga voie. Nisipul de pe docurile cele mari pentru jocul copiilor e un fel de nisip numit „*torpedo sand*”, care nu e ridicat cu pulbere nici în zile cu deosebire vânturoase. În Chic[ago], care poartă, cu dreptul, numele de oraș vânturos, e împrejurarea aceasta de o însemnatate deosebită. și în parcurile noi din sudul orașului sunt foarte multe locuri pentru tennis, lângă acestea însă locuri pentru tot felul de jocuri cu mingea, lacuri pentru bărci și pentru patinat, coline pentru săniat în timpul iernii, paviloane p[entru] muzică, băi pentru înotat, săli de gimnastici, case în care primești mâncare, biblioteci poporale și săli de lectură, odăi pentru cluburi, săli pentru reuniuni și totul ceea ce numai ai putea să dorești. Sălile de gimnastică se deosebesc în acelea pentru vară și acelea pentru iarnă. Din tot soiul e o parte numai pentru femei și fete, cealaltă pentru bărbați /87/ și băieți. Aceste săli sunt zilnic mai multe ore deschise, mai de multe ori după amiază și seri întregi. și pentru ca să pună tuturor coroana, sunt în fiecare seară profesori, resp[ectiv] profesoare de gimnastică și pe locurile de joc, conducători de joc, fiindcă ele numai

atunci sunt cercetate și de aceia cari altcum nu le-ar cerceta. Și băile pentru înnotat se bucură de complăcerea cea mai mare. Cea mai mare baie pentru înnotat s-a înființat în Mckinley Park, e de 365 de picioare lungă și 165 p[icioare] largă. Dacă au fost în apă un anumit număr de oameni, apa aceea se scurge, întreaga baie se curățește radical și bazinul iarăși se umple cu apă proaspătă. Prosoape și pantaloni de scaldă, pentru fete și femei costume de scaldă, se ofer gratis și sunt după fiecare întrebuiță spălate și sterilizate în spălătoriile proprii ale comitetelor parcurilor. Și pentru ca să se ofere în timpul verii și copiilor mici, cari încă nu pot să înnoată binefacerile apei reci, există în fiecare parc o scaldă anumită întocmită, de o lungime de c[irc]a 33 m., largă de 17 m. și a cărei afunzime se urcă de la 15 cm. la margine până la 45 cm. la mijloc. Pe locurile de jos pentru copii, pe cari le-au așezat parte în umbră, sunt grămădite cantități mari de nisip, pentru a clădi cetăți și forturi sau pentru a coace turte și a face orice le-ar procura copiilor plăcere. Aici mai sunt și leagăne agățate sus în număr mare. Că acestea parcuri publice nu pot ieși la cale fără săli de lectură și biblioteci poporale, e în Statele Unite, cari au dezvoltat ființa bibl[iotecii] pop[orale] la înăltimea cea mai mare, până aci necunoscută în nici o țară din lume, aproape lucru de sine înțeles. Sălile de cetit, lect[ură], cari se pot găsi aproape în fiecare parc sunt deschise până la 10 ore seara. Ele sunt întocmite și cu gust, au ferestre mari cu

priveliști frumoase, spre lacuri, spre păduri și straturi de flori etc. Scrieri periodice de /88/ tot soiul sunt expuse, de asemenea, se pot ceta aci și cărți, și unele săli de lectură sunt împreunate cu biblioteci ramificate ale „bibliotecii publice” celei mari a orașului Ch[icago] încât poți lua cu tine acasă și cărți. Si săli pentru adunări sunt în edificiile parcurilor, în număr abundant. Ele servesc unui scop dublu: ori adunărilor mari (d[e] e[xemplu] pentru seri de petreceri poporale împr[eună] cu declamări etc.) ori pentru petreceri cu joc. Ele sunt p[entru] aceea prevăzute la o parte cu podiuri cari sunt decorate cu palmi sau alte plante frumoase. Multe dintre ele sunt întrebuințate de 4 ori pe săptămână pentru petreceri cu joc, pe care le conced bucuros, fiindcă conducerea poate îngrijii de aceea, ca să nu se întâmple oarecari depășiri. Si odăile mai mici de club sunt întrebuințate foarte mult. Aici își țin reuniunile ședințele lor: reunioni de discuțiuni, cluburi literare, reunioni de vecinătate și toate numeroasele reunioni de sodali și ucenici, cari au fost înființate de căminurile poporale. Căci acelea din urmă sunt, în orașele cele mari din America de Nord, sub numirea de „*Social Settlements*” foarte lățite și săvârșesc în liniște totală un op infinit de dificil, însă neobișnuit de important al reappropriierii claselor poporului, cari prin deosebirea venitelor și a stării sociale sunt rupte de prezent în două tabere, aproape dușmănoase. Influența cea bună a parcurilor asupra

populațiunii și anume asupra imigrantilor, cari formează o parte foarte mare a populației din Chicago, se manifestă în modul cel mai variat și de abia s-ar putea aprecia. Cu deosebire dovedește poliția, că atât purtarea populației celor adulți, cât mai mult a copiilor a devenit cu totul alta de la deschiderea parcurilor. Înainte de aceasta, poliția trebuia să arresteze aproape în tot momentul copii, fiindcă comiteau necuviințele cele mai mari. Ei erau lipsiți /89/ de supravegherea părinților, cari lucrau în fabrici și umblau haimanale prin străzi fiindcă nu știau ce să înceapă acasă.

De când însă s-au deschis parcurile, copiii își pot găsi aici ocupații, felurite, minunate⁷³.

Cluburile pentru femei⁷⁴

/99/ Ființa cluburilor, care s-a dezvoltat de abia în a II[-a] jumătate a secolului al XVIII-lea într-o instituție stabilă pentru interese spirituale și politice, după ce la început cuprindea numai uniri sociale, nu s-a împământenit nicăieri în alt loc aşa de mult ca în țările cu limbă engleză. Numai pe pământ anglo-american a aruncat gândul la club rădăcini mai adânci; numai acolo

⁷³ V[ezi] pag. 99, *Cluburile pentru femei*.

⁷⁴ Acest capitol a fost adăugat ulterior de către autor. Nota sa de la această pagină, indicată mai sus, pentru a se urmări continuarea inserată la p. 99 în documentul original atestă aserțiunea noastră. Pentru cursivitatea textului noi am așezat-o în continuare. (n.n.)

s-a dezvoltat într-un pom al vieții, care a purtat fructe adevărate. Acolo cluburile au devenit purtătorii vieții spirituale, sociale și politice; au devenit o legătură între cei de o profesie, între lucrători spirituali și prieteni de partid, între centre de întreprinderi filantropice. Și chiar mai mult decât la bărbați la femei. Deși acestea au început să se organizeze în cluburi de abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, căci încercările din deceniile trei și patru în Anglia și America nu au dus la scop și au dovedit că timpul lor nu a sosit, ființa clubului p[entru] femei s-a dezvoltat fabulos de repede, cu deosebire în lumea nouă. E de mirat, ce exerciții multilaterale cuprind cluburile p[entru] femei americane. Unele se ocupă cu cultivarea membrelor lor, altele cu o activitate practică pe diferite terene sociale, altele iarăși au făcut din interesele ce au influență asupra binelui corporal și spiritual al copilului un studiu special. O categorie de cluburi mai pregătește femeile pentru datorințele lor civile, și anume aşa că lucrează cu o cale și pentru binele public, comun, al orașului; iarăși alte uniuni și-au pus de ţintă ridicarea poziției lucrătoarelor prin exemplu și ajutorare și a le educa spre ajutorarea de sine. Cum că pe lângă acestea există și cluburi pentru femei, care reprezintă exclusiv interese profesionale sau puncte de vedere curat politice și în fine și atari care caută ca toate acestea exerciți să le unească, e lucru explicabil.

Acel club p[entru] femei, care a fondat ființa

modernă a clubului și care a pășit în viață în New-York la 1868, poartă numele „*Sorosis*”⁷⁵ și e un adevărat club exemplar atât prin multilateralitatea, cât și prin (excelența) superioritatea organizației sale. El a întemeiat despărțăminte pentru studiul literaturii, al /100/ istoriei și al artei, al limbilor antice și noi, al științelor naturali, al filosofiei, pedagogiei, economie și aşa mai de parte. El a făcut cele dintâi cercetări după copiii găsiți și a caselor pentru copiii găsiți, și a publicat despre acestea comunicate aşa de detaliate încât urmarea a fost că în New-York s-au înființat deodată două orfeline; el a făcut primele anchete despre poziția fetelor din prăvălii în New-York și a publicat comunicate, în care acei proprietari de prăvălii, care erau umani, au fost menționați cu laudă; de la el a emanat și primul comunicat colectiv despre admiterea femeilor la universitățile engleze și la altele, care în anul 1876 a fost înmânat, pe lângă o petiție pentru admiterea femeilor la studiu, Universității din New-York și la Columbia-College. Scurt, el a reprezentat pretutindenea interesele femeilor și a încercat ca să ajute în tot locul, și despre felul cum i-a succes de bine, nu o dovedește numai în florirea-i proprie, ci imitațiile extraordinar de multe, ce a găsit. Au urmat, mai întâi, în statele mai cultivate ale estului, apoi pe rând în întreaga Uniune, fondări de Cluburi literare, sociologice,

⁷⁵ *Sorosis* a fost primul club feminin profesional din Statele Unite. Inființat la New-York avea, inițial, în componență 12 membre. (n.n.)

pedagogice, politice și.a. și aceste cluburi au înființat școli și orfeline, au întocmit locuri pentru joc, au înființat grădini pentru copii și școli p[entru] ferii. Ele au căutat ca să procure intrarea învățăturilor igienei în casă și în școală, în publicul orașenesc; ținerea în curățenie a străzilor, sădirea de pomi și împodobirea cu flori și verdeată a curțiilor școlilor, întemeierea grădinilor publice sunt în multe cazuri oful cluburilor. Ele întind femeilor din clasele mai inferioare mâna ajutătoare, caută ca prin comunicație în persoană să cunoască lipsurile și să le previe în forma unei ajutorințe de sine libere. Scurt, ființa clubului s-a dezvoltat în lumea cea nouă în partea lui cea mai bună; el a ajutat la cultivarea femeii, i-a deschis ochii pentru daunele, pagubele, sociale ale timpului prezent, i-a arătat în ce fel aducător de folos (obștesc) își poate ea întrebuința /101/ puterile sale și a trezit spiritul corpului între femei.

În raport cu succesele s-a ridicat și numărul cluburilor p[entru] femei americane în fel aşa de gigantic, încât în anul 1910 cele peste 2.300 cluburi pentru femei cu c[irc]a 1.000.000 membre s-au putut uni într-un singur corp (*General Federation of Women's Clubs*).

Poate cea mai interesantă și de folos obștesc e categoria cluburilor pentru lucrătoare. Scopul acestor cluburi e ca să ajungă prin conlucrare la mijloace pentru emancipare, la ocaziuni pentru comunicare socială și la dezvoltare de ținte mai înalte, mai nobile.

Această definițiune e acceptată de Liga cluburilor pentru lucrătoare. Ca și celealte cluburi, posed și aceste localități confortabile în care se țin cursuri p[entru] fierăt, cusat, croitorie, manuale, de literatură, limbi, stenografie, p[entru] scrisul cu mașina, p[entru] cânt, dans, și alt[ele]. Tot asemenea, dispun ele și de localități cu biblioteci, localuri unde se servesc pentru un preț minimal mâncăruri gustoase. Tot asemenea, li se ofere *soareuri*, cu declamări, producțiuni muzicale și joc. Și dacă la acestea organizațiuni iau parte de multe ori și femei de alte poziții sociale, deja din motivul simplu, fiindcă lucrătoarele însile nu au totdeauna timpul fizic pentru a lua parte la acestea, totuși se vor vedea în comitet a fi dintre ele cele mai multe de față. Comitetul se poate alege peste tot numai de ele și nu e permis a se întâmpla nimic fără consensul lor. Precum toate cluburile pentru femei, așa formează și cluburile lucrătoarelor niște republici mici cu oficii p[entru] administrare, cari exprimă voința majorității și sunt în felul acesta înșcoliți în mod parlamentar.

Că ce succese au aceste instituțiuni, e ușor de închipuit. Pe lângă cultura ce o primesc femeile, pe lângă îmbunătățirea poziției materiale, pe lângă conștiința eului, a demnității sale personale, în urma căreia între lucrătoare și aristocrată nu se observă deosebirea cea mare, nu există umilința degradatoare a celei dintâi față de cea din urmă, precum e la noi, femeia mai primește o creștere liberă, dar

morală, mai educată ca mamă și economistă bună și i se infiltrează din belșug simțul filantropic.

* * *

/57/ După cum vezi, orașul acesta (Chicago), care azi numără pes[te] 2.000.000 loc[uitori] a luat în răstimpul acesta, relativ foarte scurt, o dezvoltare uriașă. Și la aceasta a contribuit de sine înteles capitalurile. E de altcum ca pentru noi cei din „țară veche” interesant felul cum se înfințează acolo un oraș: se cumpără terenul care se parceleză în loturi. Se croiau strădele drepte și foarte largi, se asfaltează trotuare și apoi după zidirea fabricii de cătră resp[ectiva] societate, care suportă toate spezele cu întocmirea străzilor și parcelarea loturilor, se și începe edificarea de case pe loturile cumpărate de particulari. Loturile acestea la început sunt ieftine, ceea ce îndeamnă pe anumiți speculanți să cumpără cu sutele din ele, pentru a le vinde mai apoi cu prețuri înzecite. Unii fac în felul acesta **/58/** bogății mari. De comun, dezvoltarea acestor orașe se face cu repezelă mare. Așa orașul Gary, Ind., în apropiere de Chicago, în curs de 7 ani a ajuns la 33.000 locuitori. Are o fabrică în care lucrau, în a[nul] 1912, 17.000 lucrători. E o topitorie de otel și tinichea. Conducându-mă un inginer, cu care stam împreună în un quartir, prin acea fabrică nu-mi venea să cred, că lucrează

mai mulți decât cel mult 2-300 oameni, căci numai îi – colo se vedea câte un grup de lucrători. E drept că numai vizitarea turn[ului] de oțel a durat peste 4 ore și în acest răstimp, pe lângă multe grupuri de lucrători, vom fi trecut. Singură această fabrică avea 116 locomotive, cari trăgeau vagoanele pe liniile proprii ale fabricei în dif[erite] direcțiuni. Informându-mă despre plata lucrătorilor – am aflat, că aceasta variază între 2 și 8 \$ pe zi. și fiind vorba de această fabrică, cred că nu e ne la loc, ca să-ți descriu pe scurt o convorbire avută cu directorul ei. Aflând aceasta, cu ocazia cererii permisiunii de vizitare, că sunt străin, și-a exprimat dorința ca la reîntoarcere să mă abat pe la el. Când după vizitarea fabricei am mers în biroul său, el mă primi foarte afabil, întrebându-mă de unde sunt. Î-am indicat patria, dar el insistase să-i spun ținutul. Anunțându-i că e Hunedoara, el îndată îmi răspunse: „*Da eu cunosc Hunedoara, am fost acolo, precum de altcum am fost în toate părțile lumii, unde sunt mine de fier. Aveți acolo mine de fier și topitorii. Mi-a descris apoi mai multe lucruri din țară, spunându-mi, în fine, că el, când era angajat la altă societate, prin a[nul] 1905, a trimis oțel și fier în Ungaria și acel material, cu toate că era de o calitate mai bună decât cel produs în țară, s-a vândut mai ieftin ca acesta. La întrebarea mea făcută cu mirare, că cum e posibil lucrul acesta, când ei plătesc pe lucrători dela 10-40 cor[oane] pe zi, apoi spezele de transport sunt*

aşa de mari, pe când la Hunedoara resp[ectiv] Ghelar se găsesc lucrători plătiţi şi numai cu 80 fil[eri], iar care lucrător va fi plătit cu 5 cor[oane] la zi (1 \$ după banii din Am[erica]) acela e angajat la cel mai greu lucru şi poate fi numit fruntaş între lucrători. El îmi răspunse: Ai văzut cum sunt de rari lucrătorii în fabrica noastră şi după cum ai spus ţi s-a părut că d-abia vor fi 2-3 oameni, cu toate – că sunt peste 8.000 ziua şi tot atâti noaptea. Sunt rari muncitorii fiindcă partea cea mai mare din braţele trebuincioase /59/ o suplinesc maşinăriile. Deci pe noi materialul ne costă foarte puţin. Adevărat, că plătim bine pe muncitori, în schimb însă cerem de la ei să se nutrească bine şi fiind bine nutriţi aşteptăm ca să şi lucreze cu tărie. Deosebirea dintre noi şi D[umne]v[oastră] e că noi avem maşinării excelente şi muncitori buni, harnici, pe când D[umne]voastră nu aveţi nici pe unele şi nici pe alţii. Cum poate să muncească cu putere un om, care nu are cu ce se hrăni, care vede carne din săptămână în săptămână ori poate nici atunci. Unui astfel de om îi lipseşte energia şi rezistenţa fizică şi ce e mai mult e încontinuu descurajat, fiind apăsat de grijile vieţii. Mai apoi şi alt neajuns la D[umne]v[oastră]. Priveşte la casele aceste în cari îşi au funcţionarii birourile. Aşa-i că ţi-se par sărăcăcioase în raport cu palatul în care sunt ocupaţi mulţimea de funcţionari ai fabricii din Hunedoara, mai cu seamă luând în considerare numărul mai mult ca înzecit de mare

al lucrătorilor de aici. Avem puțini funcționari; inginerii noștri nu fac pe domnii, ci se ocupă serios de lucrul lor. Lefuri groase și multe nu avem să dăm la funcționarii cari nu ne sunt indispensabili și prin urmare suntem în stare să plătim mai bine pe muncitori”.

E atât adevăr în explicările acestea. Pe lângă altele m-a atins plăcut și o informație de-a inginerului amintit, cu care locuiam împreună, anume: e strict interzis, ca să se clădească în apropierea fabricii localuri cu băuturi spirtoase. Lucrătorul n-are voie a duce cu sine băuturi, iar cel ce se dovedește de vardiștii care sunt postați la intrarea în fabrică, că ar fi băut ceva e dat afară, pe motivul, că omul, care gustă alcool înainte de a începe lucrul, resp[ectiv] în decursul lucrului, nu e destul de precaut; îi poate prinde mașina un membru sau poate chiar să-și piardă viața și atunci societatea trebuie să despăgubească membrul pierdut, resp[ectiv] viața lui cu multe mii. (Cu toate aceste măsuri de precauție însă se întâmplă zilnic nefericiri).

De altcum, contrar practicei europene, în întreaga Americă de Nord nu vei găsi localuri cu băuturi spirtoase pe lângă nici o gară, ci cel mult dacă găsești restaurant, unde /60/ vei găsi mâncăruri, nu însă și băuturi spirtoase. Și fiind vorba de acestea băuturi, cred că nu este nevoie să-ți descriu mai amănunțit luptele ce se dau în America contra lor, căci în privința aceasta știu că ai citit de multe

ori prin ziare. Amintesc numai că și azi se dau lupte mari pentru estirparea băuturilor alcoolice. Anumite consiliuri comunale, resp[ectiv] un cerc mai mare sau chiar conducătorii unui stat încep lupta câștigându-și mai întâi partizani, iar când numărul lor e suficient pentru ca să majorizeze pe aderenții alcoolului, se declară *dry* (drai) = uscat, adică în comuna, cercul, resp[ectiv] în statul întreg nu mai e permis a se vinde nici un fel de băuturi spirtoase, iar cel ce ar putea să ignoreze această opreliște, dă de hac cu poliția, care-l osânدهște fără cruce.

Pe timpul când eram în Gary, Ind., un avocat, Matew, încercase să-și câștige partizani pentru introducerea de „*dry*” în acest oraș. Aflând despre sosirea mea aici, a venit la mine ispitindu-mi dispoziția în privința aceasta. Bineînțeles, eu din capul locului i-am promis că-i voi da tot sprijinul posibil înctru realizare țintei sale, angajându-mă să insista pe lângă credincioșii mei, că la o eventuală votare, toți să fie pentru închiderea cârciumelor. În curând mă secundaseră câțiva dintre fruntași, dar când a fost vorba de mulțime, am întâmpinat dezaprobată pe motivul că ei lucrează din greu și deci le e indispensabilă băutura. În van au fost toate demonstrațiunile mele, că în alte locuri doar e tot aşa de greu lucrul și totuși oamenii înțelepți au hotărât estirparea băuturilor, dovedit fiind că ele contribuie, nu la întărirea fizicului, ci la slăbirea lui și a spiritului. Notez că „*dry*” se introduce mai cu anevoie în locurile unde sunt

naționalități, cu deosebire din țara noastră, și dacă totuși succede luptătorilor acelora nobili, ca să învingă, parte mare dintre români, nemți, unguri, slovaci etc. părăsesc acel oraș și-și caută lucru într-o fabrică dintr-un oraș, unde e „wet” (cit[it] uet) = umed, ud. În Statele Unite „dry” a prins aşa multă putere încât jumătate din locuitorii lor trăiesc pe teritorii unde nu se vând băuturi spirtoase și e de prevăzut, că nu mai e departe timpul când America, odinioară sălbatecă, va deveni cea mai cultă, cea mai ideală țară din lume.

/61/ Fiind aici vorba de consumarea de băuturi spirtoase să-ți descriu și unele impresii câștigate pe urma cercetării mele la lucrătorii de diferite națiuni. Românii, în genere, beau mai mult decât s-ar presupune că e de lipsă și o bună parte dintre ei consumă cea mai mare parte din câștigul lor pe astfel de băuturi. Ei venind acasă din fabrică murdari, negri de funingine, etc., lucrul cel dintâi e că se apucă de băutură. Cinează ceva și apoi iarăși trage din sticla cu bere, până ce adoarme. În multe locuri am observat lada cu bere sub pat. Dimineața, buimăcit la cap, necurățit, luându-și ceva de mâncare, pleacă iarăși la lucru. Alții, cu deosebire dintre cei mai tineri, seară de seară merg în aşa-zisa sală de biliard, unde își joacă toți banii agonisiți. Să nu-ți închipuiești, că ei joacă pe bani mărunți, cum se întâmplă la noi, ci, în loc de crăițari, pun dolari. Am cunoscut câțiva tineri care câștigau 5-8 dol[ari] pe zi,

dar care a doua zi după fiecare plată nu mai aveau bani pentru tabac în buzunarul lor. Aceştia săzându-se fără controlul părinților sau al altor rudenii, când își simțesc pungile pline de ademenitorii dol[ari] se dedau la desfrâu, joacă cărți în apartamente ascunse de ochii poliției, unde se introduc și femei destrăbălate, care apoi îi jupoiae de sumele ce le-au rămas neînstrăinate prin jocul de cărți. Acest fel de oameni sunt cele mai dejosite și cele mai demne de compătimit fințe. Orice bun simț e șters din inima lor; frica de D[umne]zeu și rușinea de oameni ce maicele lor le-au infiltrat în ei din frageda lor copilărie sunt înlocuite cu ateismul și obrăznicia. La părinții lor nu se mai gândesc ori cel mult atunci, când dați fiind afară din fabrică în urma mișeliei lor, le scriu că sunt bolnavi de atâtea luni de zile, că și-au spesat toți banii agonisiți prin spitale, că să facă ei de unde pot [rost] de bani de călătorie, pentru ca să se reîntoarcă acasă etc. Aceştia, cum ușor îți poți închipui, nu cunosc nimic de biserică, de preoți, care se încearcă a-i aduce iarăși la calea cea salutară, ei mai mult zeflemează biserică și aşezămintele ei.

În Gary am cunoscut un băiat, cam de 23 ani, ai căruia părinți au fost cu totul deposedați de avereia lor pentru datoria ce au făcut-o trimițându-l în America. Ajuns aci și simțind tot din 2 în 2 săptămâni] buzunarul plin cu dol[ari] și-a uitat în curând că lăsase doi părinți neputincioși și bolnavi în coliba /62/ sărăcăcioasă din Munții Apuseni,

că acei părinți au luat un împrumut ipotecar de 400 cor[oane] pe puținul pământ ce-l aveau, ca să-i poată satisface cererii lui de a merge în America, de unde făcând bani prin hărnicie, îi va scăpa și pe ei de mizerie. Și-a uitat de toate acestea și dedându-se la desfrâu, prăpădea banii agonisiți. Când părinții îl rugau să le trimită și lor ceva bani, că sunt pe pragul peririi, el le răspundea, că în curând o să le trimită o sumă mai mare, din care vor mai putea face față cheltuielilor și vor mai putea achita și din datoria lui. Au trecut însă 3 ani și suma aceea nu mai sosea. Tatăl bolnav murise, iar mama lui fu în curând scoasă din casă, care împreună cu puținul pământ s-au licitat pentru datoria la bancă. Și crezi că la această veste, Tânărul nostru a avut vreo muștrare de conștiință? Nu! Ci după spusa altora, el s-ar fi exprimat: „*acum poate muri și ea căci e bătrână!*” Dar câtă decepțiune pe bieții părinți, cari doar în el și-au pus nădejdea unui trai mai liniștit și mai fără griji la bătrânețele lor și ce amărât le va fi sufletul, când văd perirea morală a fiului lor și pe urma acesteia și cea materială a lor!

Spre norocire numărul acestor exemplare nu e mare, ci cei mai mulți sunt oameni harnici, cu care direcțiunile fabricelor sunt mulțumite, ba ei chiar sunt preferați față de mulți alții, și care păstrează bani frumoși.

Însă la decadența celor slabî de înger sunt, în locul prim, unii cârciumari, cu deosebire români, care nu respectă legile și se știu aşa bine feri de pedeapsă.

Pretutindenea legea repausului duminecal oprește orice vânzare de băuturi, aceasta însă nu împiedică pe cârciumarii numiți de a vinde în ascuns băuturi. Prin ușa de din dos, căci cea din față e încuiată, se adună lumea dornică de chef și joc de cărți și aci își lasă partea mare din agoniseală lor. Cunosc un local și vor fi multe de acestea despre care mi s-a spus că are o sală subterană, unde își fac mendrele desfrânații. Vardistul intră în „saloon”, vede că toate sunt în rânduială, e curat, nu se găsește om beat și nici gâlceavă nu există, el însă n-are idee că sub el se comit cele mai scârboase josnicii morale. Și cine sunt proprietarii, resp[ectiv] arendașii, acestor localuri? Să nu crezi cumva că /63/ sunt americani; nu! Ei sunt în bună parte români, din care mulți acasă au fost servitori, iar acolo câștigându-și ceva capital, au edificat sau le-au arendat un astfel de local. Câștigat odată licența p[entru] vinderea de băuturi spirtoase, cutare fabricanți de bere îi aranjează „salaoonul” cu raft oglinzi mari și alte mobile – cu condiția să cumpere berea de la el. Mobilele acestea rămân însă proprietatea fabricantului. Sunt însă între cârciumarii români și oameni vrednici, care au ajuns la averi frumoase și cari nu permit în localurile lor destrăbălări de felul descris mai sus.

În timpul cât am stat în Gary, avusesem câteva neplăceri cu un cârciumar român stabilit în apropierea bisericiei. Omul acesta, un fost servitor pe la sașii din satele

din jurul Sibiului, în zelul lui de a strânge avere, mersese aşa de departe încât fără nici ojenă şi frică de pedeapsă atrăgea în cărciumă sa dumineca dimineaţa pe oamenii care veneau cu gândul ca să cerceteze biserică. Şi ca să nu însir multe din faptele murdare ale sale, îţi amintesc că nici chiar în dimineaţa zilei când s-a sfînşit biserică nu s-a putut retenie de comiterea obrăzniciei de a da băuturi oamenilor. Pe când preoţii serveau în biserică în faţa celor câtiva credincioşi, muzica cânta în birtul lui, care gema de lume. Şi la finirea slujbei, ştii unde au colectat epitropii banii pentru biserică cu diacul? În cărciuma lui Ilie Stoia! ... Şi cum biserică e afară din oraş, unde sunt puţine case răsfirate, poliţia se abate foarte rar pe aici şi deci nu l-au prins cu ocaua mică, iar dintre români, iarăşi nimenea nu voia să-i facă necaz pentru desconsiderarea legii repausului duminecal. Pe mine însă mă revoltase faptul acesta şi am insistat pe lângă el, ca barem înainte de prânz să ţină birtul închis. El însă se apără cu cuvintele: cum să ţin închis chiar atunci când pot avea şi eu ceva câştig, căci oamenii ieşind de la biserică se abat pe la mine pentru 1 pahar, 2 de bere, iar în zilele de lucru nu-mi trece băutura ca acelora din centru. I-am spus că tocmai aceasta nu-mi convine, ca adică oamenii ieşind din casa lui D[umne]zeu să intre de-a dreptul în /64/ cărciumă, şi făcându-l atent, că conform legii, care dă voie bisericiei, în a cărei apropiere se află o cărcimă să ceară închiderea ei, şi deci dacă nu ascultă de

sfatul meu, ușor se poate întâmpla ca să-și piardă birtul. El însă își practică obiceiul și pe mai departe.

* * *

Am zis că fac o comparație între lucrătorii români și cei americani. Am amintit că sunt mulți români apucați pe cărările stricăciunii, dar sunt și oameni vrednici. Să-ți descriu acum și viața muncitorilor americanii. Eu stam în Gary în quartir la o doamnă bătrână, văduva unui profesor universitar, care, deși înaintată în etate și deși dispunea de bani frumoși, avea un quartir cu 5 camere mobilate de închiriat și da și vipt acelor ce locuiau la dânsa. Cu mine la masă mai erau, pe lângă inginerul despre care am vorbit mai sus, și 4 lucrători simpli din fabrică. Pentru cameră și vipt plăteam fiecare câte un dol[ar] pe zi. Lucrătorii aceia aveau din plata lor de câte $2\frac{1}{2}$ dol[ari] pe zi, dimineața la 5 ore luau dejunul acasă, iar prânzul, pachetat de seara, îl duceau cu sine. Seara la $5\frac{1}{2}$ când veneau din fabrică, murdari, ca oricare lucrător simplu, cel dintâi lucru al lor era că făceau câte o baie, își schimbau hainele, iar la 6 ore eram cu toții la cină. După cină citem gazete, apoi ori se duceau la vreun cinematograf, ori făceau o preumblare până la orele 8, sau apoi când era timp urât rămâneau acasă și citeau cărți scoase din bibliotecă, ori apoi discutau despre diferite lucruri. Adeseori se întruneau

mai mulți făcând muzică. Nu mai fac mențiune apoi despre deosebirea colosală în ceea ce privește gradul de cultură al lucrătorului /65/ român și al celui american. Băutura spirtoasă nu consumau lucrătorii despre cari vorbisem niciodată. În genere, americanii sunt robuști, bine făcuți și se hrănesc foarte bine – lucru de căpetenie la ei. Deosebirea deci între acești domni lucrători e: românul se hrănește mai slab, trăiește mai mult în necurăție, bea mult, – americanul mănâncă bine, bea puțin sau deloc, consideră curățenia ca primă condiție pentru o viață sănătoasă, se cultivă puțin prin citirea de cărți și ține mult la demnitatea lui. Mulți dintre români au luat exemplul de la americani în ceea ce privește modul de trai, ceea ce se și cunoaște la ei, pe manierele lor, pe curățenia hainelor și în fine pe fețele lor, care trădează o nutriție rațională.

Vor fi însă și dintre americani oameni decăzuți, care ajung în urma patimilor lor în mizerie. Procentul acestora e însă disparant față de cel al altor națiuni.

* * *

Dacă ar mai nutri și astăzi careva părerea, că americanul ar fi numai un materialist și un vânător de dolari, lipsit de orice idealism, acela ar face foarte bine, dacă și-ar revedea radical acea părere. În realitate, americanul își are idealismul său tot aşa ca și oricare altă

națiune aleasă, numai că al lui e de altă natură: El nu constă în privirea estetică și în complăcerea devotată față de sublime icoane ideale, cari stau întocmai ca și stelele, deasupra lumei pământești neatingibile și neajunse, ci el constă în tinderea practică după idealuri mai apropiate, pe care le poate ajunge, după perfecționarea eului său și perfecționarea ființei publice (comunității generale) și anume perfecționarea cu ajutorul cultivării generale, cu ajutorul îmbogățirii științei și a îndreptării judecății sentinței (a verdictului), pe scurt - cu ajutorul învățatului și a cetitului. Se vorbește mult, și după părerea mea cu tot dreptul, că nicăiri în lume nu se cetește mai mult decât în America. Și nicăiri nu se pun la dispoziție mijloace aşa bogate și comode pentru îndestulirea publicului cetitor, ca acolo. Americanii, cu tot dreptul, pot fi mândri de bibliotecile lor publice. Fiecare orașel își are biblioteca sa întocmită conform cerințelor, cu săli de lectură pentru bătrâni și tineri, cari sunt întrebuiințate de toate clasele de bărbați și femei, ba și de copii. În orașele mari însă bibliotecile sunt însă niște edificii cu totul splendide, distinse prin frumusețea lor arhitectonică, precum și prin tehnica perfectă a aranjamentului lor intern.

/66/ Cunoscută e biblioteca grandioasă de la Capitoliul din Washington, care poate emula cu oricare palat regal în privința splendoarei și a aranjamentului expensiv,

care posedeață deja peste 1 milion cărți și care mai are loc pentru alte milioane. După ea stă biblioteca publică din Boston, care cu cele 80.000 volume ale ei, e cea mai mare colecție particulară de cărți din lume. În New York edificiul bibliotecii – o structură de marmură în cel mai nobil stil bizantin (grec) - poate fi privit de cel mai frumos edificiu al orașului. Și în Chicago biblioteca e o clădire *Renaissance* din marmură *carrarică* cu ornamentație bogată de mozaic; ea are două săli mari de lectură, una cu 2.000 cărți spre întrebuințarea liberă (întreaga colecție de cărți cuprinde 300.000 volume) și una cu 1.200 gazete și reviste din toate țările culte. Și fiecare dintre aceste biblioteci orășenești își are în diferite puncte ale orașului ramificații, filiale lor, și multe localități de unde se distribuie cărți, prin cari împrumutarea cărților e făcută foarte comodă și locitorului din extremitatea mai îndepărtată a orașului. La procurarea de cărți nu ești nevoit să aștepți o zi până a le putea lua în primire, cum se întâmplă în alte părți, ci prin organizaționi și tehnici ingenioase e dată posibilitatea, ca în puține minute să ajungi în posesia lor. Urmarea tuturor acestor întocmiri salutare e, că în America cetește fiecare, nu numai gazete, ci și cărți, și nu numai cărți pentru distrație și beletristică, ci și de cele instructive și științifice. În felul acesta, cultura nu rămâne numai un privilegiu pentru clasele mai înalte, ci ea devine un bun comun al poporului; ea nu despărțește rangurile unul de altul, ci le

leagă unul de altul, în năzuință comună după progres, după adevăr și claritate. Și dacă ne întrebăm, că de unde pot lua clasele muncitoare timp pentru atâta cetire, enigma aceasta se poate dezlega prin aceea, că muncitorii nu chefuiesc; orele libere după terminarea muncii și în duminici, pe care la noi nenumărați bărbați și tineri la petrec la masa din sala birtului, bâcsită cu un aer otrăvicios, americanul le petrece în sala publică de cetire sau acasă la cărțile sale, câștigându-și astfel un avantaju îndoit: își îmbogățește spiritul și punga.

Dacă la noi bunăoară ar fi interzise în duminici orice consumație de băuturi spirtoase, apoi orice petrecere: teatre, concerte, ba chiar și fumatul de /67/ țigarete, precum acestea sunt interzise și sunt pedepsite în o bună parte a Americii, multimea ar privi această opreliște drept un atac insuportabil față de libertatea individuală și ar protesta contra ei cu rezoluțiune. Americanul însă nu protestează, ci el știe să oculească legea într-un fel care nu e lipsit de un anumit umor. Sp[re] e[xemplu]: dacă cârciumele în duminici sunt încheiate de cătră stradă, el își găsește la nevoie intrarea prin ușa de din dos. Sau, dacă, conform legii în seara de duminică e permis numai un „*sacred concert*” (concert sacru), sub numirea acestuia vei găsi adesea producându-se comedii etc. Dar oare pentru ce se folosește americanul de aceste ocoliri ale legii? [...]⁷⁶

---

⁷⁶ Text indescifrabil din cauza deteriorării documentului. (n.n.)

Nu are ea oare o populație atât de democratică, atâta influență asupra croitorilor de legi, ca să delăture astfel de legi molestătoare tuturor patronătoare sau să opreasă *da capo* alcătuirea lor? Aici de fapt avem o enigmă, a cărei dezlegare poate e a se căuta în împrejurarea, că alcătuirea legilor depinde mai mult de voința cetățenelor americane decât de a cetățenilor. Sunt femeile, acelea păzitoare severe ale spiritului puritan, care stau după legile stricte p[entru] abstinенță, iar bărbații se acomodează acestor exagerații, fiindcă în general ei recunosc de salutară influență femeilor asupra moravurilor sociale și deci și în caz singuratic se tem a lucra contra ei. Și dacă acolo femeile întrebuiștează din când în când vaza lor socială într-un mod excentric, ele nu fac altceva, decât ceea ce fac doar toate partidele politice. Pentru că însă femeile în America în genere se bucură de stima cea înaltă, aceasta e tot atât de bine motivată ca și salutară; nimeni care cunoaște împrejurările nu va contrazice acestea.

Femeile au fost în America de la primele colonizări engleze începând, păzitoarele (fidele) credincioase ale spiritului puritan. Înținând cu tărie la curățenie și temperanță, la disciplină și morală în casă, ele au plantat aceste virtuți, iar societate din generație în generație și prin aceasta i-a susținut, menținut, izvorul puterii și al sănătății, care și la creșterea repede a bogăției nu a permis a se infiltra moleșirea prin trai fără griji și lux. Și când în

primele decenii ale secolului al 19-lea s-a simțit necesitatea unei cultivări a spiritului mai înaltă și mai liberă, și când ea a fost nutrită prin poeti și meditatori nobili, ca /68/ Longfellow și Emerson, tot femeile au fost în prima linie, care au substituit și îngrijit această tendință ideală de cultură, pe când bărbații în goana de lucru fără odihnă de abia mai găseau timp liber (și plăcere pentru îngrijirea acelora). Așa s-a întâmplat apoi, că femeia e privită de americani ca purtătoarea și preoteasa sublimă a idealurilor religioase și morale, a celor estetice și intelectuale, ale căror valoare înaltă el însuși o recunoaște și ale căror (însușiri) adoptări îi sunt în realitate făcute posibile prin mijlocirea femeilor.

Pe când el și-a rezervat pe seama sa afacerile și politica, a cedat (voluntar) de bunăvoie femeii prevalența în toate celelalte departamente ale vieții sociale. De aici apoi mândria (*self-consciousness*) cea liniștită și sigură, care dă comunicației ei sociale cu bărbații trăsătura frumoasă a unei ingeniozități senine, în care se împerechează grația și demnitatea, timiditatea cât și zburdălnicia arogantă sunt excluse. Dar să nu se creadă cumva că femeile americane ar neglija datorințele lor față de căsnicie pentru interesele lor ideale față de cultură. Din contră, ele sunt în genere econoame eminente. Pe când la noi femeile de la orașe și din clasele mai inferioare țin de imposibil a-și săvârși lucrul casei fără ajutorul unei servitoare, ba unele consideră chiar

ca o degradare pentru ele, punându-se la orice lucru. În America din lipsă de servitoare, familiile din clasele mijlocii și din cele mai de jos nici prin gând nu le trece a-și încredința lucrul lor altora.

Am amintit că în timpul cât am stat în Gary, Ind., eram în quartir la o doamnă, văduvă unui profesor universitar, bine situată. Această femeie, fără nici un ajutor, pregătea mâncare pentru 6-8 persoane și îngrijea și curăța 7 camere. Oare s-ar întâmpla lucrul acesta la noi?!

Că ce influență binefăcătoare exerciază stima înaltă față de femei asupra decorului întregii vieți sociale, despre aceasta omul se poate convinge zilnic în America. Viciul nu va lipsi nici acolo, însă în public, cel puțin, nu-i permis să se ivi niciodată și nicăieri în chip obraznic. Orice femeie poate umbla ziua – noaptea pe stradă fără acompaniament bărbătesc și nepurtând seama de a fi expusă la priviri sau expresiuni nerușinante. În vitrinele /69/ librăriilor și ale altor prăvălii nu vei găsi nicăieri expuse scrisori sau icoane scandaluoase. În teatre se predau de altcum multe farse proaste și istorii criminale care îți zbârlesc părul pe cap, însă obscenități și drame picante de adulterii sunt excluse de pe scene, pentru că publicul le-ar respinge cu indignare. Ziarele sunt pline de anunțuri senzaționale, ele însă evită orice picanterie sexuală, care putea purta în casele cetățenilor veninul moral, pentru a otrăvi sufletele poporului și al tinerimii.

Scoala

/69/ Pe frontispiciul edificiului bibliotecii din Boston se află inscripția: „*Comunitatea pretinde cultivarea poporului ca garanție pentru ordine și libertate*”. O trăsătură din cale afară caracteristică pentru America modernă e entuziasmul pentru tendințe după cultură, care dominează pretutindenea și în toate clasele populațiunii și care și-a găsit expresia în dezvoltarea grandioasă a ființei, instrucției și a bibliotecilor. Interesul primordial și mai apropiat trebuia să se manifesteze într-o democrație, ca cea americană, în perfecționarea școalelor poporale. În întreaga țară, cu excepția statelor sudice, cari au rămas cu multe lucruri înapoi, găsim școale poporale, cercetarea cărora și în celea mai multe cazuri și rechizitele de învăț[ământ] – sunt libere. Mai mult decât oricare altă întocmire a fost școala pop[orală] aceea care a împăcat clasele, rasele, diferențele limbilor și ale religiei și cari a format din cele mai variate părți constitutive o națiune unitară. În școala popor[ală], copilul, al carui leagăn a stat la Vistula sau la Tíbru, percepе gândurile democrației americane; aici este el educat ca cetățean american, pentru că nu comunitatea săngelui, ci aceea a anumitor idei mari a format națiunea americană. În timpul mai nou s-a fundat și un sistem al unor școli medii publice, libere,

care în statele de est a fost adus în legatură organică cu universitățile statului. Trebuințele cultivării maselor le îndestulează seratele pop[ulare] literare și peste mai mult ca toate bibliotecile publice organizate în mod grandios. Bibliotecile poporale pot figura cu mai mare drept ca semne ale Americei moderne, decât „zgârie norii”⁷⁷.

Amintisem că la sosirea mea în Canada îmi propusesem a-mi da toată silința pentru învățarea limbii engleze. Și pentru ca să-mi ajung acest scop, am început să cerceta școala. Mergeam laolaltă cu începătorii, nu doar că să fac lecțiile lor, căci eu primeam cu totul altele, ci ca să învăț pronunțarea corectă. Limba engleză, în genere, e greu de pronunțat, nu însă și de învățat pentru un român, care mai cunoaște limba latină și știe și pe cea germană. Foarte mult mi-a ajutat la învățare și domnul Petrașcu, care, după cum amintisem, o vorbea literar. Progresul a fost uimitor. După 4 luni începusem să învărți printre englezi, dintre care mulți nu credeau că nu cunoșteam limba lor înainte de venirea mea în Canada. Instrucția acolo se face în fel cu totul diferit de al nostru. Totul e o distracție; prin glume și asemănări, prin povestiri plăcute și ușor aperceșibile spiritului elevilor, ei învață cetiul și scrisul. Deși în orele prescrise sunt încontinu ocupați, ei nu simțesc nicicând

---

⁷⁷ Fragmentul a fost adăugat ulterior de către autor, fiind scris la finalul documentului, cu adnotarea ca să fie inclus la pag. 69 din original. (n.n.)

oboseală. Ieșirea în pauză se face în cântări, jocul și intrarea tot asemenea. Relațiunile dintre învățător și elevi sunt cum nu se poate mai prietenești, intime; el e, în realitate, privit ca binefăcătorul lor, ca prietenul și omul cel mai încrezut al lor. E cunoscut, că nicăieri în lume nu se dă o libertate mai mare copiilor, decât în America (în Stat[ele] U[nite] nici părinții n-au voie să-și bată copiii lor); sunt zburdalnici afară de școală, când însă s-a început instrucția dominează cea mai desăvârșită ascultare. Disciplina nu se ține cu trestia (care de altfel lipsește din școală), ci mândria personală și socială e infiltrată în elev în aşa grad, încât la comiterea unei transgresiuni e de ajuns pentru el o privire severă sau un cuvânt dojenitor, pentru ca și cel mai mic dintre ei să plece capul și să roșească la față. Iubirea și stima aceasta a elevului față de învățător e infiltrată de părinții aceluia. /70/ Englezul nu-și sperie copilul său cel mic, când acesta comite o faptă nepermisă, cu cuvintele: „Las că te dau eu pe mâna dascălului” – cum o fac românii ,ci: „dacă nu te porți cuviincios, nu-ți dau voie să mergi la școală!” – Ca să rămână acolo un copil fără carte, e esclus. Și cum aproape toți copiii locuiesc departe de școală, alții la 6 km, ei vin dimineață cu trăsurile cu cari se reîntorc seara. Vezi în altă trăsură câte 4-5 elevi, iar vizitiul e tot unul dintre ei. Lângă școală sunt grajduri unde rămân caii până după terminarea prelegerii.

În America dominează mai mult coeducația, ceea

ce înseamnă principiala unire a sexurilor la instrucție, mai cu seamă la cea de la institutele de învățământ mai înalt. Acest aranjament se găsește de un timp mai lung sau mai scurt în mai multe țări. Vechi e însă în St[atele] Unite. Pentru primele generații ale coloniștilor, ea a fost un lucru de tot natural: parte din motive de spații, parte din cele economice, dar și mai cu seamă fiindcă în acele prime timpuri aspre nu era nevoie de o diferențiere a instrucției pentru băieți și pentru fete, și fiindcă nu se intenționa a despărți, fără motiv, sexurile cari în viață sunt aşa de avizate unele la altele – s-a născut de sine *coeducația*. Ea a rămas în dezvoltarea ulterioară a raporturilor americane ceva de la sine înțeles și în majoritatea covârșitoare a școalelor poporale, medii și a celor înalte șed an cu an, împreună în aceeași zi, băieți și fete. O despărțire după sexuri are loc în aceste grupuri de instituțiuni foarte rar, pe când la universități, unde la noi se face coeducațiunea, în America, de comun, se despart sexurile. De câteva decenii s-a arătat în America o pornire contra coeducației. Părerile teoretice însă pot fi extinse atât de mult, coeducațiunea se menține acolo în mod practic, mai departe, și majoritatea covârșitoare a națiunei voiește această formă a instrucției; ea va fi primită acolo ca „naturală, dreaptă, corespunzătoare obiceiurilor țării, potrivită pentru ambele sexuri și – mai puțin costisitoare”.

Din America coeducațiunea a fost primită în a doua jumătate a secolului trecut și în Europa. Cu deosebire în țările nordice prinde rădăcini tot mai puternice. În anul 1876 Palmagren⁷⁸ a întemeiat în Stockholm *Palmgrenska Samskolen*, unde ambele sexuri se împărtășesc egal de instrucție. Institutul cuprinde în sine gimnaziul, /71/ gimnaziul real și școală reală superioară și funcționează de peste 40 ani cu un succes tot mai crescând. Ea a fost și este și azi încă școală privată. Ideile propagate de ea au demonstrat însă atâtă putere, încât în a[nul] 1904, Camera deputaților a primit aproape unanim o lege, după care statul avea să se înființeze în 14 orașe școli reale pentru ambele sexe. Multă complacere află școlile de felul acesta și în Norvegia și Danemarca, iar în Finlanda ele sunt un mijloc puternic pentru lățirea și întărirea culturii naționale față de oprimarea rusească.

Și iată cum Dr. Harris⁷⁹, conducătorul de la „Bureau of education” din Washington documentează avantajul sistemului de coeducațiune.

1) Instrucția comună e mai ieftină, în special una în orașe și regiuni mai puțin populate, instituții despărțite pentru băieți și fete ar cauza spese îndoite.

2) Disciplina școlară devine mai ușoară și

⁷⁸ Karl-Edvard Palmgren (1840-1910) a fondat școala *Palmgrenska Samskolen*, fiind și primul ei director. (n.n.)

⁷⁹ William Torrey Harris (1835-1909), pedagog, filosof și lexicograf american. (n.n.)

se ameliorează evident acolo unde, în loc de clase despărțite, se aranjază de cele mixte. Coeducațiunea moralizează băieții și face pe fete mai conosante. Fiecare sex îngrijește de sine mai mult în prezența celuilalt și câștigă în ținută. Fanatismul și neatențiunea fetelor se ameliorează tot aşa ca și spiritul de contradicție și bontalitatea băieților.

3) Școala cu coeducațiune continuă numai ceea ce s-a început în familie, unde frați și surori sunt crescuți unii lângă și prin alții. Condiționarea naturală a unui sex prin celălalt, suplimentul reciproc al talentelor și atitudinilor lor ajunge prin educarea comună la conștiința elevilor. Unilateralitatea se evită, sexurile învață să stimă și să înțelege reciproc în sferele lor. Fete, care pe teren spiritual s-au măsurat ca băieții, sunt mai târziu mai puțin cochete și mândre.

4) Instrucția se promovează; rezultatele ei în școlile mixte sunt mai bune. Unde sexurile sunt divizate se formează metode unilaterale pentru școlile de băieți și metode p[entru] școli de fete, care nu stau în echilibru: în școli p[entru] băieți imprimare mecanică, o instruire și învățare curat inteligibilă, interese materiale unilaterale; în școli p[entru] fete în exactitudine și nesiguranță a învățătorului/rei, prea puternica insistare asupra senzualității în instrucție, lipsă de realitate. Tonul sănătos dominează numai în clasele mixte.

/72/ 5) Aplicarea de a se ocupă în gând cu celalt sex, în școale, unde băieți și fete au fost împreună crescuți din anii copilăriei, e, după experiențele făcute, mult mai mică, ca în altele. Deprinderea lucrării zilnice împreună face sexurile a fi mai indiferente unele față de altele. Apariția externă e apreciată mai puțin, când vin în chestie numai valori spirituale. Cunoașterea greșalelor și a avantajelor reciproce fac judecată mai sigură și mai motivată. Fiindcă emulația are loc curat numai pe teren spiritual, tensiunea sexuală se reduce în anii de dezvoltare. Aventuri amoroase pretempurii sunt în școlile mixte mult mai puține ca acolo unde sexurile sunt separate cu strictețe și puterea de imaginațiuie e vie.

Aceste declarații ale lui Dr. Harris sunt rezultatul altor mii de întrebări, ce le-a făcut aproape la toate școlile. Ele au și rămas deci aproape fără contraziceri. și dacă totuși s-au ridicat și se ridică în America voci contra educației comune, aceasta o fac nu numai cei ce se tem de preponderența sexului feminin în ceea ce privește numărul celor ce frecventează universitățile. și cum Tânărul american e scos mult mai de timpuriu de sub tutela părintilor și prin aceasta e tratat mai curând ca persoană independentă, el părăsește adesea școală la anii 17-18, pășind în viața profesională, pe când fetele își continuă în număr mult mai mare studiile până la terminare, ceea ce corespunde poziției sociale a femeii americane.

Americanul observă strict proverbul: *non scholae sed vitae discimus*. În general, școala lor are o bază mult mai practică decât a noastră.

/97/ E foarte interesant să vezi, cum în țara aceasta, unde energia omenească produce cei mai (puternici) viguroși bărbați – se procede la educația spre puterea de acțiune. Deja din primii ani de școală se caută a se trezi în elev râvna de a se ocupa cu lucruri folositoare, dezvoltând pentru tinerimea mai matură instrucția lucrului manual, care e pretutindenea obligatoare, spre o instrucție metodică de atelier. Apoi o zi liberă peste săptămână oferă copiilor ocaziunea de a se ocupa cu oarecare lucru favorit; elevii cei mai săraci folosesc timpul spre a câștiga bani. Aranjamentul e pedagogiente foarte prețios, fiindcă tineretul se deprinde de timpuriu ca să-și valoreze timpul liber îm mod producător de câștig. Și ordinea școlară ținetește într-acolo, ca să formeze caracterul moral; ea e ținută mai mult în sensul unei constituțiuni și e planuită de elevii însăși cu ajutorul învățătorilor.

/98/ Fiecare clasă își alege însăși supraveghetorul și custodele și ajutorul acestuia. Prin deseale alegeri noi, i se oferă fiecărui posibilitatea de a cunoaște deosebitele oficii. Supravegherea trebuie să îngrijească, ca să fie ținută ordinea. Și amenzile de ordine se dictează cu ajutorul învățătorilor din partea elevilor. Împrejurarea însăși, că tineretul ia însuși parte la compunerea ordinei școlare are

ca consecvență, că elevii învață a o resimți (recunoaște) nu numai ca pe o siluire externă, ci mai mult ca pe o necesitate externă și e de cea mai mare importanță pentru întreaga concepție morală a vieții.

Cea mai metodică educațiune spre puterea morală de acțiune e dezvoltată în școala etică pe care a înființat-o Felix Adler⁸⁰ în New-York. În această școală, pe lângă constituția proprie și afară de instrucția din atelier, mai e introdusă și instrucția morală pentru elevii mai maturi. Aceasta consistă în discuțiuni (con vorbiri) regulate despre toate chestiunile și conflictele conviețuirii zilnice. Teme ca curătenia, ordinea, adeveritatea, dreptatea, se discută în mod fundamental; însemnatatea lor mai profundă pentru conviețuire li se aduce la conștiința copiilor. Prin instrucția aceasta elevii se introduc în cerințele morale și se îndemnă de timpuriu la conlucrarea și clarificarea lucrărilor sociale – etice ale vieții. Scopul acestei instrucții e, ca să crească pionieri ai progresului moral, de cari are nevoie atât de presantă societatea modernă⁸¹.

/72/ Se învață și acolo limbile moarte precum și franceza și foarte puțin germana, însă mai mult se insistă asupra matematicilor, istoriei, geografiei etc.

---

⁸⁰ Felix Adler (1851-1933), profesor, lider religios, reformator social. (n.n.)

⁸¹ Fragmentul a fost adăugat ulterior de către autor, fiind scris la pag. 97 și pag. 98 din documentul original, cu adnotarea ca să fie inclus la pag. 72 din original. (n.n.)

Ei nu învață cu plăcere limbi străine și foarte rari sunt persoanele cari îți vorbesc franceza și mai rari germana și aceasta fiindcă nu simțesc trebuința absolută de a le învăța, căci oricare naționalitate, care merge în America, văzându-se /73/ sub ocrotirea acelui democratism admirabil despre care acasă nu-și putea face nici idee și văzând că subzistența ei e asigurată prin bunăvoiță patronilor și văzând că i se dă ocaziune ușoară și ieftină de a învăța limba engleză, prin frecventarea școlii de seara, ține de datorință să o și învețe.

Am citit mulți articoli prin ziare, în cari se zeflemizează pregătirea unora, cari ajung acolo avocați, notari publici, ba chiar și ingineri etc. Se spunea d[e] e[xemplu] că pentru cutare e de-ajuns ca să fie în o cancelare avocațială, pentru ca în urmă să ajungă însuși avocat. Că se întâmplă lucrul acesta – o admit. Însă informatorul respectiv, ori nu e bine orientat, ori apoi retace intenționat lucrul de căpetenie, că adecă respectivului diurnist i se dă posibilitatea a-și câștiga cunoștințele necesare în cursurile universitare care se țin seara. Să considerăm numai la noi: câte talente se îngrop din cauza neputinței părinților de a-și ținea băiatul eminent la școală ori apoi din cauza morții pre timpurie a părinților lui! Tot aşa se întâmplă și în America: unuia îi moare tatăl, iar el e nevoie să întrerupă școala cautându-și un loc, unde muncește pentru ca să se susțină pe sine și pe

mama sa, resp[ectiv] frații mai mici, pe altul părinții nu-l pot ajutora până la finarea studiilor, deci se aplică și acesta într-o cancelarie, resp[ectiv] la un industriaș sau altundeva. Nu e însă împăcat cu întreruperea studiilor și când i se dă putința, fie la tinerețe, fie în anii bărbăției, el cercetează cursurile de seara și după finirea lor devine avocat, inginer și.a. Inginerul cu care locuiam împreună spunea la toată lumea, cu un fel de mândrie, că în tinerețe nu-i plăcea școala; tatăl său îl trimisese spre pedeapsă la o fabrică unde muncise 3 ani în rând cu cei mai simpli muncitori. După aceea fu avansat ca supraveghetor, în care stare se căsători. La etatea de 31 ani îi veni însă căința pentru neglijența lui de pe timpul când era școlar și, mai fiind îndemnat și de superiorii săi, se apucase de învățat. Ziua în fabrică – seara la școală. Azi e inginer la căile ferate.

Oricât ar zeflemeza unii acest croi de carieră, eu din parte-mi îl găsesc sublim /74/ și afirm cu tărie, că acel inginer, avocat etc., care pe calea aceasta a ajuns la diplomă e de preferat multora dintre cari pe cale normală și-au făcut studiile, pentru că:

1) Când se apucă de studierea pentru viitoarea sa carieră, mintea lui e mai coaptă și deci nu trece cu ușurință, fără să înțeleagă, peste diferite lucruri.

2) Făcând acest student întâi o pauză mai înde lungată, teoriile sunt pentru el niște lucruri ușor de priceput.

3) De comun continuă studiul întrerupt numai oamenii foarte inteligenți, cari iarăși numai funcționari inteligenți pot deveni și anume de aceia, cari își îndeplinesc cu conștiințiozitate chemarea.

Deci această „fabricație” de funcționari, după cum o numește un autor german, nu merită nicidcum desconsiderare, batjocură, ci mai mult, ea e demnă de imitat și din partea altor țări.

Funcționarii, după cum vei fi informat, sunt mult mai puțini, decât la noi. Ei la amiază nu fac pauză 2-3 ore, cum se întâmplă la noi, și după ce pe prânz acolo nu pun atât pond, ca pe cină, cei mai mulți dintre ei își iau dimineața cu sine un „sandwich” – pâine unsă cu unt, șuncă sau carne friptă, și-l consumă în cancelarie. Obiceiul nostru de a ne hrăni așa bine la prânz l-a combătut, de altcum, pe lângă mulți alții, Carnegie⁸², miliardarul, care cunoaște bine stările din Europa și care, rugat fiind de o persoană să spună, ce crede D[omnia] Sa pentru ce în Europa e nevoie de mai mulți funcționari decât în America?, el a răspuns într-o foaie, între altele, următoarele: „*Legile în Europa, în general, nu sunt destul de constante, au mai multe ieșiri, se pot explica în deosebite feluri, așa că o cauză cât de neînsemnată se poate complica încât îngreunează și înmulțește lucrul*

⁸² Andrew Carnegie (1835-1919), om de afaceri american, care s-a remarcat și prin operele sale de binefacere, fiind un mare filantrop. Foarte interesat de educație, a fondat numeroase biblioteci, școli și universități în Statele Unite, Marea Britanie și în Canada. (n.n.)

judecătorilor și deci neapărat trebuie înmulțit și numărul ajutătorilor funcționarilor”. Funcționarii înalți, ajunși odată în posturile lor, dau pe domni și în consecință au lipsă de multe ajutoare care să isprăvească diferitele lucruri, rămânând în sarcina lor mai mult numai exprimarea opiniunei și subscrierea hârtiilor. Ziua de lucru ei o consideră ca constând cel mult din 3-4 ore. Alt neajuns apoi și care în țara veche n-ar /75/ trebui nicicum să existe, e următorul: funcționarul intră de obicei în oficiu la 8, 9 sau chiar numai la 10 ore. La 12 ore ieșind din cancelarie merge la casa sa, unde îl aşteaptă un prânz copios. După ce mănâncă bine, odihnește puțin sau deloc și pe urmă merge în cafenea, unde își bea ceașca îndătinată de cafea neagră, mai joacă poate cărți sau billiard și vede cu un fel de neplăcere sosind ora oficiului. Cum poate un astfel de funcționar să muncească după prânz cu placere, când el îngreunându-și stomacul se mai ocupă în acea pauză lungă și cu lucruri predilekte, pe cari le iubește mult mai mult decât oficiul său. În orele de după prânz deci el simte un fel de oboseală sau mai bine zis o plăcere; lucrul îi e spre greutate și orele de oficiu i se par îngrozitor de lungi. Lucrul deci stagnează, dar trebuie executat, e nevoie de funcționari mai mulți.

Mulți vor fi, cari vor aproba motivările lui Carnegie. Dacă cercetăm însă cu luare aminte, vom găsi că de fapt e mult adevăr în ele, mai cu seamă, în ceea ce privește o parte a funcționarilor de la noi.

Cât privește apoi ținuta acestora față de publicul american, ea e cu totul alta, decât se practică la noi. Am fost vorbit despre felul cum a tratat ministrul cultelor din Canada cu un țăran austriac; ușor deci își poate face omul idee, cum trebuie să trateze funcționarii subalternii cu publicul, care e conștiu de democratismul cel mare în care trăiește.

Ca să înșir toate impresiile câștigate în timpul petrecerii mele în America, ar însemna, a lungi această scriere cu încă 3-4 părți. Mă mărginesc a mai face mențiune despre unele lucruri care pentru unul dintre noi par curioase. Pretutindeni vei găsi medici lucrând în „company”. Când cetești firma, în neștiința ta judeci acest fel de „company” că ar fi o curată speculă. Dacă intri însă în interiorul casei cu firma, vei da de un portar sau mai bine zis un informator, care te întreabă /76/ despre felul boalei. Aflându-l te îndrumă la ușa cutare, unde anume e medicul specialist, care te va căuta. Sunt deci la un loc medici, cari unii se pricep mai bine la boale de ochi, alții la cele de plămâni, iar alții la cele de stomac, de rinichi (rărunchi), etc. și în fine chirurgii.

În această asociație, americanul are mult mai mare încredere decât în un medic pretins „universal”, căci zice (și e adevărată afirmațiunea lui): cum poate trata pe un bolnav aşa cu pricepere un medic care în viața lui se ocupă

de toate boalele, cari pot cuprinde pe oameni, ca acela, care se ocupă tot numai de un fel de boală? Un „medic universal” niciodată nu va putea fi perfect în cunoștințele sale. El se poate asemăna cu un muzicant de la orașe, care se ocupă cu violina, flaut, piano etc., dar care niciodată nu va putea deveni un virtuos. De aici apoi încrederea cea mare, ce o are americanul în medicii lui și nu trebuie să ne prindă mirarea pentru fapta unui bogătan, în a[nul] 1913 petrecând în Italia împreună cu familia sa și căruia îmbolnăvindu-i-se fiica, a chemat telegrafic din America pe unul dintre medicii lui de casă. Cu siguranță va fi avut acest domn cunoștință despre anumite celebrități medicale ce le avem în Europa. I se vor fi recomandat medici celebri din Roma, Paris, Berlin, Londra etc. și care poate sunt mult superiori medicului de casă a lui, însă încrederea la vindecarea fiicei sale bolnave el o avea numai în acesta.

Astfel de „company” vei mai găsi și de dentisti și de avocați.

Un lucru, ce m-a atins neplăcut, sunt farmaciile. Departe de a fi, ceea ce sunt la noi, niște localități unde omul intră cu un fel de respect, ele în America peste tot sunt privite ca oricare altă prăvălie. Rari sunt farmaciile, cari vând numai medicamente, ci în celea mai multe vei mai găsi și pipe (lulele), portofele, tabacherii, bomboane de tot soiul cu reclame mari, în unele chiar „chewing tobacco”, un fel de tabac presat, amestecat cu dulceață,

din care rup cu dinții bucăți pe cari le amestecă în gură, un obicei răspândit, dar dezgustător și multe alte obiecte, a căror vânzare la un loc cu medicamentele sunt într-adevăr o degradare pentru branșă farmaceutică. Un farmacist de-al nostru cu greu s-ar putea familiariza cu o astfel de farmacie, poate unul care are în vedere numai specula. Mai vezi apoi farmacii în o sală cu un bijutier; farmacia pe o parte, iar bijuteria pe alta, tot asemenea cu un cofetar, orologier etc.

/77/ Cu cât m-au deprimat starea unor farmacii, cu atât mi-a cauzat uimirea față de o parte dintre prăvăliile orașelor mai mari. Vei găsi într-o astfel de prăvălie totul, de ce are nevoie omul, de la ac până la tot felul de mașinării, de la ață la cele mai fine stofe, chiar și exotice, de la mălai până la cele mai gustoase delicate, în fine totul, ceea ce ar dori omul să cumpere. Sunt acestea niște clădiri uriașe cu mulțime de etaje, unde te urci cu elevatorul sau scări purtate cu electricitate, aşa că nu e nevoie să le urci, ci te ridică ele îndată ce păsești pe o treaptă. Un astfel de magazin e un adevărat furnicar. Sunt mii de vânzători și vei găsii veșnic multe mii de cumpărători. Unele dintre ele își au automobilele lor, un fel de omnibusuri elegante, care staționează pe la diferite gări și cari te transportă la prăvălie gratuit, dacă ai ceva de târguit acolo. Toate prăvăliile de felul acesta văzute în B[uda]pesta și Viena, Berlin etc. sunt neînsemnate în

raport cu cele din America. Grandioase sunt apoi unele librării, care iarăși cuprind tot interiorul unei case de 7-8-12 etage. Te vor mai interesa apoi bazarurile (pravăliile) în cari toate obiectele se vând cu 5, resp[ectiv] 10 c[en]ți[i]. Vei găsi acolo lucruri cari, pe lângă multe altele, la noi costă de multe ori între 5 c[en]ți[i] – unelte pentru bucătărie, oale, cratițe etc., unelte trebuincioase la casă, apoi cărti, cari la noi ar valora cel puțin 2-3 cor[oane] una, note pentru voce și pian și multe altele aşa încât cu o sumă relativ de tot mică ești încărcat din ele.

* * *

Să-ți descriu acum pe scurt și aranjamentul pompierilor de acolo. Până în St. Paul, Minn[esota], nu-l cunoscusem. Aici domnul Simeon Secărea mă condusese la o astfel de stațiune a lor, de cari sunt foarte multe în orașe mai mari. Prezentându-mă șefului, acesta aflând că sunt străin a ordonat imediat ca să mi se arate toate lucrurile. În parter e o sală foarte spațioasă, unde sunt așezate în rând trăsuri pentru cai și automobile cu pompe, scări etc. Din sala aceasta se văd în fund multe uși prin care intri în grajd. La fiecare ușă e câte un cal, care cu excepția timpului când e hrănит, e veșnic cu frâul în gură. După ce admirasem toate lucrurile și mulțumind șefului pentru explicații, acesta, fără să știu, dase signalul de alarmă,

pentru ca să văd și repezeala cu care se lucrează. Eram tocmai în sala cea mare, când ușile de la grajd se deschid ermetic, iar caii aleargă în goană fiecare la locul lui, unde deasupra e atârnat hamul, care îndată e lăsat pe el. Pe mine mă prinsese groaza și temându-mă să nu fiu cumva strivit de copitele cailor, m-am postat repede lângă un stâlp de alamă, de cari erau mulți în sală. N-a trecut însă ½ secundă când mă pomenesc cu o izbitură în cap. Fără să am timp ca să caut de unde vine izbitura, văzui că pe fiecare din sulii ceilalți, se lasă oameni în jos. De la darea signalului până în momentul acesta n-au putut trece mai mult ca trei secunde și totul era gata de plecare. Signalele automobilelor urlau îngrozitor, iar clopoțele de la /78/ trăsuri erau sunate cu putere, semn ca să se ferească orice altă trăsură de pe stradă din calea lor, când se dă alt signal, care anunță că focul e localizat. Imediat s-a așezat totul, caii au mers fiecare la locul lor, iar oamenii s-au urcat în etajul unde și aveau paturile. Cercetând și acest apartament am observat, că fiecare pompier își avea pantalonii întocmiți în cizme, astfel că îndată ce se suna alarma, el trăgea de odată cu pantalonii și cizmele, își ia haina pe mâna și ca să nu mai înconjure, scoborând scările, se lăsau pe sulii de alamă în sala cea mare. Când trăsurile lor ies în stradă, toate celelalte trăsuri se dau bine la o parte, făcându-le lor loc. Cu cea mai mare celeritate, ce se poate închipui, ei ajung la foc și încep localizarea lui. E interesant cum se urcă la

etajele cele înalte. Trăsurile cari poartă scările sunt așezate lângă casă, se sucește de o roată, iau scările, încep a se urca până la o înălțime amețitoare. La moment pompierii sunt în vârful lor, pătrunzând prin ferestre pentru ca să salveze oamenii, resp[ectiv] alte lucruri de preț.

* * *

Despre felul cum se edifică acolo casele, veți fi cetit că se face „ca în America”. E de fapt uimitor întreg sistemul de construcție. La casele mai mari, întreaga schelă și a păreților e din fier, umplându-se apoi cu cărămidă de ciment, care pe ambele fețe are cavități (pentru circularea aerului). În timp foarte scurt vezi că încă un „zgârie norii” întunecă strada cu trupul său colosal. Multe din aceste palate sunt de admirabilă frumuseță arhitectonică, însă în cele mai multe părți, aceasta rămâne neobservată din cauza desimei caselor și apoi în urma fumului ce ieșe din motoarele automobilelor, care în curând înegrește întreg exteriorul acelor case. Dacă un astfel de palat ar zacea răzleț într-o grădină frumoasă, valoarea lui estetică ar fi însuit de mare. Cu toate că străzile sunt largi, soarele are foarte scurt timp intrare în ele, în aceste străzi, cari, având pe ambele laturi case cu 10-20-30 ori mai multe caturi, par a fi mai mult niște tuneluri.

Tumultul în orașele mari e pentru un străin curat

îngrozitor. Trotuarele sunt veșnic ticsite de public, care circulează în dreapta și stânga cu pași grăbiți. Tramvaiele sună asurzitor, automobilele fac gălăgie, care de care mai înfiorător cu sirenele lor; vizitii îndeamnă caii și cer loc; trenurile electrice de pe deasupra străzilor te îngrozesc cu huruiturile lor; băieții publică /79/ diferitele reclame cu strigătele lor puternice, în fine e un furnicar, care străinului îi procură o adevărată groază, cautând ca cât mai curând să iasă din el și alegându-se, pe lângă frica de a fi strivit, în cazul cel mai bun, cu o durere de cap. Eu cel puțin, de câte ori am cercetat un astfel de oraș, m-am reîntors cu acea durere.

Am avut ocazia să cercetez între multe altele și edificiul unui club, al cărui aranjament intern a costat 12.000.000 \$. În parter sunt săli foarte spațioase, cu mese și fotoliuri; pe unele mese rezervează de scris. Dacă voiești să scrii ceva n-ai decât să te așezi la o astfel de masă și să-ți faci corespondență. Vrei să odihnești puțin după o alergare prin oraș, n-ai decât să te așezi pe un fotoliu, unde poți și aștepți 1-2 ore. Ai să închei o afacere cu altul?, o poți face neconturbat de nimici în aceste localități. Te folosești deci de ele, fără ca cineva să te întrebe că ce cauți aici, ca de o proprietate a ta.

Vei găsi în acele orașe restaurante nemțești, întotdeauna ca în Germania, cu mâncăruri la fel, ungurești cu „paprika”, cu muzică de țigani, cu chelneri care aşteaptă bacșis gras (spre deosebire de cele americane, unde chelnerii nu

ți-ar primi bacșisuri sub cuvânt că e o înjosire pentru ei), apoi japoneze, chinezești, care toate își au întocmirile și mâncările ca în țara lor. În restaurantele chinezești nu ți se servește pâine, ci orez fierăt, încolo mâncările sunt destul de gustoase.

* * *

Să arăt acum după putință, cum și ce mănâncă un american mai înstărit. Mr. White, negustor de dantele importate, palid, de o vioiciune nervoasă, vine dimineață în refectorul locuinței sale elegante. Soției sale nu-i convine să se scoale „aşa de timpuriu” (la 8 ore). Dacă nu are copii, dejunează singur. Refectorul e, ca de obicei, foarte cu gust și luxos aranjat, mare, luminează într-un alb curat al măsariței, în strălucirea cristalului, al porțelanului și al argintului. El se așează și sună. /80/ Imediat apare Bridget, fata irlandeză (sau ea se numește Annia și e din Germania, sau Ingeborg și e din Suedia, sau Jeanna și e din Franța). Bridget e îmbrăcată într-un costum negru simplu cu manchete albe, cu guler alb, cu bonetă albă și cu șort alb. Totul e la ea strălucitor de curat. Ea poftește o bună dimineață și toarnă domnului White mai întâi un pahar cu apă de pe gheață. Fie iarnă ori vară Mr. White, ca și toți americanii, bea mai întâi un pahar cu apă de pe gheață. Apoi prinde gazeta de lângă el. Gazeta e, aşa

zicând, în programul dejunului americanului. Fără ea n-ar fi deținut dejunul. Gazetarul știa pre bine cum e citită foaia să de omul de afaceri american și se acomodează după aceasta. Pentru aceea, prima pagină conținea cele mai noi senzații din orașul, resp[ectiv] și din toată lumea. Fiecare poartă o titulă care constă mai adeseori din patru părți, în tipar deosebit, și care conține esențialul anunțului sub ea. Aceste titule le fixează la repezeală Mr. White și-și curăță într-aceea un măr. El citește și dejunează în același timp. Toți americanii dejunează astfel; majoritatea cu siguranță. Mr. White și-a curățat mărul, îl consumă și cetește mai departe în senzațiunile sale; Banca națională în căutare loc a bancrotat; directorul, un sfârșit pe părte și un băutor de apă de pe gheăță, a prădat banii cu o *maitressă*. Astă-l interesează pe Mr. White. Într-aceea Bridget servește *oat-meal* (ovăz curățit de coajă, pisat și fierb în lapte), într-o farfurie adâncă și ia farfuria cu resturile mărului. Mr. White începează pe un moment cu cetitul, presără zahăr pe *oat-meal*, toarnă smântână rece peste ea, amestecă totul laolaltă, începe apoi a sorbi repede, pe când continuă cu citirea gazetei. El e gata cu acest fel de mâncare. Unde rămâne Bridget cu rândul următor? El privește la orologiul său. Cerule – deja 5 minute după 8! Repede atinge mâna soneria /81/ electrică, Bridget apare (totdeauna fără să zică un singur cuvânt) cu cafea și *beafsteak* (câteodată e cotlet de miel sau pește

copt) și aluaturi calde și bucăți de pâine prăjită. Acum devine dejunul pentru Mr. White un lucru serios, o luptă fierbinte, o luptă între el și dejun. Va învinge el oare? Va putea el nimici oare pe toți acești dușmani, cari îi stau înainte, în timpul ce-l are la dispoziție? Numai curaj – va succede și aceasta, numai instrumentele de rumegat să-și facă dorința. Și iată că el le dă gata în timpul cel mai scurt posibil. El sare sus și părăsește cu grabă casa, pentru a veni în prăvalie. Gazeta continuă a și-o cetă pe drum. Dacă la 1 ora zbeară fluerele fabricelor, el intrerupe, încrețind fruntea, vânătoarea dolarilor. Afurisit lucru – el e aşa de bine în curent, în cea mai frumoasă facere de dolari – și acum trebuie să înceteze pentru ticăloasa de mâncare. El d-abia a mistuit cu chiu și vai aluatul fierbinte de la dejun, și el trebuie să-și umple deja, iarăși, din nou, stomacul, cum d[e] e[xemplu] se umple cuptorul dintr-o fabrică cu cărbuni proaspeți. Momentul estetic e cu totul dispărut: recreația, însăși plăcerea mâncării. O nouă încălzire pentru mașina de dolari cu 2 picioare, pentru ca roțile să se învârtească cu zgomot mai departe. Mr. White se duce la lift, zboară ca fulgerul în jos, își cumpără (la 1 oră) o gazetă de seară și galopează în restaurant, unde îl așteaptă un „businessmen's lunch”, al II-lea dejun p[entru] oam[enii] de afaceri și un *lunch* pentru vânătorii de dolari, pentru oamenii care nu au timp să mănânce liniștiți. Aici primește supă, pește, friptură, legumi, compot și, lucru de căpetenie,

apă de pe gheață. Prețul 40 c[en]t[i]. Însă adeseori e pentru Mr. White și semenii sei *businessmen's lunch* prea mult și durează prea mult. Atunci el se duce în restaurantul ideal pentru oamenii de felul lui, în aşa numitul „*Quick lunch room*” (localul unde se mănâncă repede). Numele spune totul. Aici el poate după pofta inimei sale să mănânce în galop, mai cu seamă dacă localul nu are mese, ci un fel de tarabă cu scaune înalte, lipsite /82/ de spate. Pe un astfel de scaun sare Mr. Wh. și își comandeaază o porție de *oat-meal* cu lapte sau un cotelet de miel, sau biscuiți cu lapte, sau alte prăjitură apoi pâine cu unt, cu tea, cafea, cacao sau chocolată. Înapoia lui, pe când el înghețează cele aşezate înaintea sa pe tarabă, stă deja un altul care impacient bate cu piciorul în scaunul lui. Atunci sugrumată Mr. White cu o iuțeală de automobil. Dacă a terminat, sare de pe scaun, pe care sare la moment celălalt, își primește marca sa cu socoteală și plătește cassarului. El ieșe cu conștiința voioasă că în 10 minute a terminat cu mâncarea. și totul laolaltă l-a costat numai 20-25 c[en]t[i].

Aplicarea omului de afaceri (și de aceștia sunt doar cei mai mulți) se întoarce peste tot cu plăcere spre localul „*Quick lunch on*” fiindcă seara îl așteaptă acasă un *diner* copios, după obiceiul american. Dacă Mr. White nu găsește plăcerea în localul acesta și vrea înainte de toate cu orice preț să șadă la o masă, îi mai stă deschis alt institut p[entru] vipt, curat american, renumita „*Dairy Kitchen*”

(bucătăria de lapte), strălucitor de curată, cu pereții ei lucitori, lustruiți alb. Acolo e totul dispus spre lapte, spre tot felul de pregătiri pentru „*dyspeptici*”. Însă există și pește pregătit în felurile, cari numai se pot închipui, acomodat anotimpului, apoi cotlete de miel și *steak*, atât de iubite în America. Serviciul se face aci de mâini gingeșe. Fetele extrem de curate (*waitresses*) nu stau însă cu oaspeții în raportul liberal, în cari se află chelnărițele în Europa. Începerea unei con vorbiri e pentru un Tânăr îndrăzneț un lucru dificil, deja pentru aceea, fiindcă acestea nu sunt localuri pentru petreceri. Dar lui Mr. White îi mai stau deschise și alte localuri unde poate mânca gratis, dacă voiește. Aproape fiecare *saloon* chiar și hoteluri și restaurante mai fine servește câte un „*free-lunch*” (prânz liber) constător din pâine cu unt, șuncă, cârnați, carne de vită friptă, o bună porție de brânză, diferite soiuri de salate, /83/ caviar, castraveți acri etc. Comandarea unui pahar cu bere îți dă dreptul de a mânca din aceste mâncări atât cât îți cade bine. El se servește singur. Și nu arareori î se servește ziua oaspelui o supă caldă, pe lângă mezeluri.

Vânătoarea zilnică după dolari a trecut și Mr. White vine acasă ca să-și iee „*diner-ul*” său. Aceasta se întâmplă la încheierea afacerilor, între 6 și 7 ore seara. Și Mr. White se socotește între oamenii fini, prin urmare își face pentru cină toaletă ceremonială, adică îmbracă un frac negru sau cel puțin un demifrac și pantaloni negri, chiar și

când manâncă singuri, numai el cu Mrs. White. Și Mrs. White se aruncă într-un costum de seară ca și când ar fi la străini. În decursul mâncării se petrec toate cât se poate de țeapă. Și aceasta e un semn al nobleței. *Dinerul* constă din mai multe plese, cari, spre disperarea lui Mr. White, se servesc încet. Nici chiar gazeta de seară nu-i este permis să o cetească. Aceasta ar fi un atac îngrozitor față de etichetă. Afără de indispensabila apă de pe gheață, se mai servește (iarna și vara), de asemenea, indispensabila *ice-cream* (înghețată) și la sfârșit cupele de cristal cu apă de *pepermint* pentru a-și clătări întrânsa degetele. Dacă Mr. White are o bucătăreasă irlandeză sau neagră, atunci vin verdețurile, toate fierite în apă sărată, pe masă și primesc d-abia prin adaos de unt, sare, piper (după placul consumantului) ceva gust. Mulți americani înstăriți însă prefer bucătăria franceză sau germană, cu toate că cea germană e pentru mulți americani cu stomac debil prea grea (*too rich*).

Dar, fie bucătăria americană, franceză ori germană, cu siguranță, nu vor lipsi niciodată bucate curat americane de pe masa l[ui] Mr. White, ca și de pe aceea a fiecărui american. Numai /84/ cât, aşa numita hrană din mare (*see-food*) se găsește mai mult în orașele de la litoralul mării, iar sudul cunoaște pregătiri anumite, care se găsesc numai în sud. Aci sunt de pildă „*oyster*”, cari în N[ew] Y[ork] se pot cumpăra aşa de ieftin încât le mănâncă și

lucrătorul cel din urmă. Acestea se mănâncă pregătite în moduri diferite: în supă, sau coapte, sau în *sauce* de tomate foarte tare piperat, crude, servite în pahare pentru vin sub numirea de „*Oyster - Cocktail*”.

La acestea se mai adaugă cele mai variate nutriminte de pești de mare în toate pregătirile ce și le poate închipui omul, d[e] e[emplu]: ca galuște de pește cu un *sauce* picant de tomate. Între mâncările pregătite din carne, de predilecție ale unui Yankee sunt: *steak* friptă pe grătar, tot aşa și cotletul de miel, apoi „*Roast beef*” (carne de vită) prăjită. Carnea trebuie să fie totdeauna pe jumătate crudă, fiindcă altcum își pierde calitatea ei cea bună. O mâncare preferată mai e renumita „*porc and beans*” - fasole albă fiartă, care apoi se aşează într-o oală de piatră cu carne de porc afumată, la care se mai adaugă sirop, oțet, muștar, sare și piper și se coace într-un cuptor ars moderat, timp de 6 ore. Aceasta mâncare are un gust admirabil. Nu este însă permis să fie prea seacă, ci mai curând zemoasă. Între verdețurile curat americane e aşa numitul *sweet-corn* (porumb dulce), verde, fierb în apă, apoi mâncat de pe cocean, cu unt proaspăt și sare; apoi tomatele în toate formele posibile: proaspete, tăiate, cu sare și piper, ca salata cu oțet, oliu, sare și piper; ca supă, ca legumi fierite (*tomato-stew*); ca pastete (scobite și umplute cu carne pisată). Infinit e șirul cerealelor, cari aproape toate sunt pregătite pentru dejun. Renumitul *oat-meal* (din ovăz),

se însiruie prăjitura de grâu (*wheat-cakes*), pregătită pe grătar sau într-un vas uns cu slănină, pe care o mănâncă ferbinte, unsă cu unt proaspăt și apoi îmbibată cu *syrup*. O mâncare cu totul proprie mai e apoi aşa numita „*welsh rabbit*”, care constă din aşa numita „*american cheese*” (brânză americană), topită deasupra jăratecului și servită apoi pe pâne prăjită. Nu trebuie trecute cu vederea /85/ apoi prăjiturile nenumărate cu fructe (*pies*) și renumita înghețată (*ice-cream*), pregătită cu fel și fel de sucuri de poame; apoi nenumăratele soiuri de fructe, dintre cari noi pe multe nu le cunoaștem deloc ori cel mult după nume.

Toate acestea le mănâncă Mr. White cu placere, însă și oameni mai bogăți decât el, precum și cei săraci. Ele sunt alimentele americanului peste tot, în orașe și la țară.

* * *

/89/ O însușire caracteristică a „*Yankee*”-ilor e că ei sunt un popor vesel. Ei sunt înainte de toate optimiști. Și pentru ce să nu fie? Ei locuiesc într-o țară extinsă, arhiplină de toate comorile cari se pot numai imagina, ei își câștigă banii încă tot în mod destul de ușor și îmbelsugat. Casa, școala și statul nu-i șicanează prin pretenții severe; ei nu sunt prea încărcați cu diferite științe, ci ei învață pentru praxă; și în cursul celei mai mari părți din an strălucește deasupra lor un cer albastru (ceea ce e demn de remarcat,

căci este cunoscută influența ce o are vremea asupra dispoziției sufletești). Din toate aceste motive „Yankee”-ul râde bucuros. Umorul, cu care râdeau ei ceva văzut, e de fel propriu lui, de fel american: liniștit, sec, însotit de un surâs liniștit. Foarte rar este el un umor tare și zgomotos. Și adeseori istorisitorul unei întâmplări comice nici nu contrage nici un mușchiu al obrazului său, ci rămâne cu totul deplin serios. Numai din strălucirea strengarească a ochilor săi se poate observa comicul existent. În felul acesta vorbește cel învățat, vorbește omul de afaceri, fermierul, lucrătorul. Pentru că precum ei sunt umoriști înnăscuți, aşa sunt ei și oratori înnăscuți. Ca și copiii (ori adulții peste tot) ei exagerează bucuros și sunt aplicați spre grotesc.

Aplicarea lor spre cele prea mari, gigantice, spre cele grozave, ca urmare a raporturilor de mărime în jurul lor, se face și aici valabilă. La întâmplări din viața publică se poate observa aceasta foarte des. Am avut ocazie să fiu martor la următoarea întâmplare: cu ocazia unei adunări electorale vorbea un candidat foarte serios, foarte fervent contra corupției politice. Se observa, că cuvintele lui făceau /90/ bună impresie asupra ascultătorilor. După ce a vorbit un timp oarecare, își scoase orologiul, pentru ca să vadă, dacă n-a sosit timpul să înceteze. Orologiul acesta era vechi, iesit din modă și de o mărime considerabilă. Ascultătorii observară imediat comicul la acest orologiu. Și când oratorul se

năzuia, în zadar, ca să desfacă capacul, creștea veselia în public. Însă, când din dărătul mulțimii se auzi sfatul prietenesc: „*Get a can opener, Tom!*” (*can opener* este un instrument cu care se desfac cutiile cu conserve) – s-a înalțat un râs zgomotos. Efectul vorbirii a fost total stricat. Altădată cu ocaziunea unei lupte într-o sală de gimnastică, favoritul John Hendriks a pus de s-a mai vândut înainte de începerea luptei o carticică care purta titula: „*Cum se poate câștiga la luptă*”. Privitorii găsiră faptul acesta foarte cutezător, cu o lovitură în comic și făcură fel și fel de observări despre acea cărticică. Dacă Hendriks nu ar câștiga, atunci totuși s-ar face derizoriu cu cartea lui! Însă Hendriks avu noroc. El aruncă după o luptă ferbinte pe contrar. Încetul cu încetul îi apăsa umerii spre pământ. Nepărtinitorul se tragea pe toate patru [părțile] în jurul celui ce era aproape învins, pentru ca să poată anunța imediat, dacă umerii acestuia au ajuns la pământ. Tensiunea în public era grozavă. Toți păreau că-și rețin respirația. Domina [o] liniște sepulcroasă. Deodată răsună o voce seacă și pe nas: „*Now, John, sell him your book!*” („*Acum, Ioane, vinde-i carte ta!*”). Tensiunea s-a dizolvat într-un râs urlător. Se vedea, cum, în arenă, John cel puternic își trase gura de la o urechea cealuilalt și cum musculatura sa teribilă se cutremura de râs. Se vedea cum și cel învins se scutură și cum se lăsă a fi apăsat și centimetru cel din urmă la pământ.

Același umor, totdeauna pe jumătate sau de tot serios, sec, grotesc și totuși natural, necăutat și fluent, izbucnește din oratorul public, cu deosebire din cunoscutul /91/ orator de banchete (*after dinner-speaker*). Darul artei oratorice umoristice e în America aşa de sus prețuit, încât a făcut pe mulți oameni de-a dreptul renumiți. Să luăm numai pe Chauncey Depew⁸³ (Depiu), directorul drumurilor de fier ale lui Vanderbilt și Senator în Washington. Un banchet de-al oamenilor mai marcanți, însemnați, de afaceri și al politicienilor nu era complet fără el. Când era servită cafeaua și fumul din „Havanna” cele mai fine se rotea spre plafond, se ridică oarecare orator, vorbind despre ceva și anunțând: „Domnilor, la toastul acesta va răspunde Domnul Depew”, urmând apoi aprobări viforoase; și, pe când toți se lăsau comozi în fotoliile lor, se ridică Depew și ținea câte o vorbire întrețesută cu multime de anecdote și întreruptă foarte des de salve de râs. Fără această calitate el nicicând nu ar fi devenit poporal. și renumitul umorist Samuel Clemens (semnează cu pseudonimul „Mark Twain”) se bucură de o faimă deosebită ca orator plin de umor la banchete și alte ocazii. Tot aşa e George McClellan⁸⁴, fost primar al

⁸³ Chauncey Depew (1834-1928), avocat a lui Cornelius Vanderbilt, dar și senator de New York în Senatul Statelor Unite al Americii în perioada 1899-1911. (n.n.)

⁸⁴ George McClellan, Jr. (1865-1940), politician, om de stat. A fost primarului orașului New York în perioada 1904-1909. (n.n.)

orașului New York, un orator glumeț. Dar numărul acestor fel de oratori este o legiune întreagă de la o margine a Statelor Unite până la cealaltă.

Forme proprii ia umorul american, când și fac glume pe cheltuiala altuia, în farse, pe cari unii le joacă altora. Forma se bucură în America de o complacere generală la tineri și bătrâni și este iarăși de a se explica insolența aproape copilărească în urma stării bune în care se află masele largi ale poporului, precum și din modul de gândire superficial. Să joace o farsă prietenului sau cunoscutului, altceva mai splendid nu-și poate cugeta „yanke”-ul.

O orgie adevărată de glume practice are loc cu ocaziunea alegerilor. Acestea sunt o ocazie binevenită pentru încheierea de prinsori cari de cari mai nebunești privitoare la candidații învingători. Cel ce pierde trebuie să-și radă o jumătate a mustații (dacă o are) ori trebuie să umble și stea în prăvălie timp de o săptămână îmbrăcat cu o haină întoarsă cu căptușeala în afară, ori trebuie se poarte pe învingător într-o roabă precedată de muzică, de trei ori prin anumite străzi, ori trebuie să împingă cu piciorul un cartof de-a lungul străzilor, ori trebuie să sune la W. K. Vanderbilt⁸⁵ /92/ și la mulți alți regi ai dolarilor și să întrebe că nu au camere de închiriat, sau trebuie să

---

⁸⁵ William Kissam Vanderbilt (1849-1920) a fost unul dintre membrii familiei Vanderbilt care s-a remarcat prin modul în care a condus Compania de căi ferate a familiei. (n.n.)

percurgă în cursul iernii, într-o anumită duminică o stradă anumită, în care circulația e mai mare, cu o pălărie de paie în sus și în jos, sau să mâne precedat de muzică prin cutare stradă un vițel și multe altele. Cu cât umorul e mai grotesc, cu atât mai bine! Un artist cunoscut din New York s-a prins odată, că el poate compune o operetă într-un act, în curs de 24 ore. Contrarii l-au încuiat într-o cameră, de către stradă, a unui hotel din Broadway, apoi au adus flașnetari cu flașnete cât se poate de discordante și muzicanți cu instrumente de tinichea și i-au pus să cânte care mai de care mai grozav înaintea ferestrelor, pentru ca să facă imposibilă compoziția. Jurnalele aduseră comunicări lumii cu icoane despre gluma aceasta. Întreg New York-ul se omoară de râs din cauza acestei glume practice reușite. Câștigul însă a fost pe partea artistului, care terminase cu succes opereta, ce s-a și jucat într-un teatru bun spre bucuria prietenilor și spre necazul contrarilor săi, care pierduseră prinsoarea, și spre satisfacția publicului și a presei. Aceasta a fost a doua „glumă practică”.

Pe lângă umorul privat (dacă mă pot pronunța astfel) înflorește în America bucuros râzătoare (în mod luxuos), umorul „profesional”, adică umorul pentru bani, umorul glumețului plătit anume din jurnale și foi (glumețe) umoristice. Fiecare gazetă mai mare edă duminica o foaie uriașă cu un supliment comic ilustrat, care în realitate e în sine o foaie umoristică. Pentru foile special umoristice

aceste suplimente sunt niște rivale foarte periculoase. De-abia și-a anunțat nașterea într-o foaie umoristică un comic nou, maestru bun în tâlcuirea glumelor și în dată e și prins de unul din ziare pentru foaia sa de duminica. Așa a pătit renumitul umorist – desenator Outcault⁸⁶. Aceasta este creatorul unei figuri, care i-a procurat renume național. Este figura unui „range” curat New York-an dintr-o familie bună, cu numele Buster (verbal: bastăr) /93/ Brown. Ștrengarul nexhaureabil în descoperirea unor „glume practice” curat americane, făcute pe socoteala părinților și a vecinilor săi. Pe de altă parte însă este un băiat așa de bun, încât fiecare trebuie să-l câștige cu drag. Companionul său fidel la toate ștrengăriile lui e un „Bulldog” comic, numit Tige.

Lucrul cel mai bătător la ochi este numai, că umorul american curge prin literatura mai fină ca o apă așa de modestă. Samuel Clemens (Mark Twain) încă nu și-a găsit un urmaș demn. Umorul Yankeeelor în cărți numai este așa de strălucitor, luminos, ca mai înainte. El are azi ceva mânișos ca la Rob. Grant⁸⁷ și John Barry. Mult mai puternic și mai veritabil izvorăște umorul „Yankee”-lor la anumiți umoriști mai mici, cari își publică lucrările lor cu predilecție în gazete și reviste. Mult admirat era la timpul

⁸⁶ Richard Felton Outcault (1863-1928), comic american. (n.n.)

⁸⁷ Robert Grant (1852-1940), scriitor american. (n.n.)

său C. F. Browne⁸⁸, care scria sub pseudonimul Artemus Ward, apoi C. B. Lewis, creatorul, neasemenabilul editor, al foii din Vestul sălbatec „*Arizon Kicker*” și al „*Cotton Blossom Club*” (clubul florilor bumbacului). Între cei mai tineri și-a căstigat prin umor avere și renume și George Ade⁸⁹ din Chicago.

Pe bină (scena) apare umorul Yankee-lor mai mult numai în haina nobilă a voudevilului sau al gustului mai fin. El își alege cu predilecție ca mijloc de exprimare farsa solidă cu cântari și dans și cu coniacul curat american, care e încă jumătate clown. Mulți ani de-a rândul a provocat Charles Hoyt⁹⁰ cu farse de felul acesta veselia concetătenilor săi. În timpul mai nou umblă menționatul G. Ade pe aceleași cărări cu același succes, și el este un umorist căruia îi aduce umorul în fiecare an o avere și care umblă în propriul său automobil – cupeu. Umoriști foarte bogăți, regii dolarilor (*Dollar Kings*), ai umorului.

Abatoriile

/94/ Un lucru, ce m-a mai pus în uimire și care întrece prin mărime și felul său pe toate cele din Europa, sunt abatoriile. Cel dintâi abator mare, ce l-am văzut, e

⁸⁸ Charles Farrar Browne (1834-1867), umorist american, ale cărui scrieri l-au influențat pe Mark Twain. (n.n.)

⁸⁹ George Ade (1866-1944), scriitor, ziarist american. (n.n.)

⁹⁰ Charles Hale Hoyt (1859-1900), dramaturg american. (n.n.)

în South St. Paul. E și acesta mare și care te uimește în multe privințe, dar cele din Chicago întrec toate așteptările. Necontenit, ziua și noaptea, sosesc pe grandioasele „Union Stock Yards” – adică pe arenele târgurilor de vite, mulțime de trenuri, cari aduc multe zeci de mii de porci, vite și oi. Toate acestea animale sunt destinate pentru industria colosală, pe care o exerciază „Packer”- ii în Chicago și prin cari ei transformează vitele vii în extract de carne și conserve. O singură firmă de felul acesta e în stare a prelucra zilnic 25.000 porci, 8.000 oi și 3.500 vite mari!

Vitele vin spre prelucrare de-a dreptul de la gări. Să urmărim un porc pe drumul ce acesta îl face la abator. Din vagon e lăsat într-o încăpere unde se află o placă gigantică, un fel de roată, ce se învârtește încet, și de care atârnă, în puncte deosebite, bucăți de lanțuri. Lucrătorul prinde porcul, îi aşează cu o dexteritate câștigată în cursul practicii îndelungate, bilțul de la lanțul de la roată după un picior dindărăt, și în momentul proxim porcul e tras în înălțime și după ce a ajuns la punctul cel mai înalt lanțul trece pe o shină, pe care alunecă de sine până înaintea unui om care ține un cuțit mare în mâna, pe care îl înginge cu o singuranță mare în inima porcului. Omul acesta nu lucrează ani de-a rândul altceva decât că junghie porci și mâna lui e aşa de exersată în privința lui, încât își execută meseria ca un fel de mecanism. De aici porcul omorât alunecă puțin la o parte, pentru ca să se scurgă sâangele în vase speciale. Apoi,

alunecă mai departe, pentru a ajunge în niște rezervoare grozave cu apă fierbinte. În aceste rezervoare /95/ se opărește și pe urmă vine transportat mai departe, până la un loc unde se îndepărtează tot părul. Dacă porcul e găsit fără defecte, el se transportă automatic pe altăшинă. El trece pe lângă oameni, cari mecanicește, ca și o mașină și cu aceeași preciziune, îndeplineșc unul și același lucru. Unul îi taie capul pe jumătate, celălat îi desface grumazii, al treilea creapă foalele, al patrulea scoate intestinele, al V-lea îndepărtează capul, al VI-lea creapă spinarea, și în întreg decursul acestor lucrări vin încontinuu inspectori de-a Statelor Unite, de-a statului res[ectiv] și de-a orașului, pentru ca să examineze intestinele sau carnea și dacă le e câtuși de puțin suspectă, o provăd cu un sigil deosebit. Carnea sigilată e transportată imediat în localități deosebite, unde e vizitată cu amănunțiune, și dacă s-ar găsi numai ceva de excepționat, carnea vine aruncată într-un aparat uriaș de fier, de unde devine inconsuabilă pentru oameni.

Carnea tăiată în sferturi e pusă pe niște care, cu ajutorul cărora se transportă în apartamentele pentru recit, unde în cursul alor două zile dispare restul cel din urmă a căldurii vietii, ce a mai avut-o animalul.

La fel cu porcii sunt tratate și oile.

Boii se aduc în alt mod de la viață la moarte. Câte doi sunt mânați într-un fel de scoc, cu padimentul pieziș. Virtuoși cu ciocanul în mâna merg de-a lungul scocurilor și

cu o lovitură sigură în capul vitei o doboară la pământ. Un părete de al scocului se ridică pe urmă în sus și cadavrul se răstoarnă într-un ambit, unde se aşeză un lanț în jurul piciorului dinapoi al vitei și pe o shină trupul e transportat automatic spre a fi făcut bucăți. În drumul său întâlnește acest corp pe lângă lucrători și 4-5 inspectori.

Activitatea în aceste abatorii mari nu se mărginește însă la tăiatul vitelor, ci lucru capital rămâne prelucrarea cărnii. Aceasta vine transformată în despărțăminte deosebite, în cârnați, /96/ în șunci, în carne de conservă, în slănină simplă, în untură, în extract de carne. Fiecare bucătică de carne e cercetată cu minuțiozitate cu ajutorul microscopului din partea alor o multime de persoane, parte mare dame.

În apartamentul pentru pregătirea cârnațiilor îngrijesc pisarea cărnii niște mașini gigantice. și aici sunt o multime de inspectori. Padimentul tuturor apartamentelor din fabrică e presărat cu o pătură de sare, pentru ca să tragă toate necurăteniile. Îndată ce sarea se murdărește, se înlocuiește cu alta nouă. Cu ajutorul unor mașini, admirabil întocmite, se fabrică un cârnat imens, care se împărtește de sine în anumite lungimi.

Conservele se fierb în niște cazane uriașe, ale căror singură încălzire recere la zi 11,000 măji metrice. Carnea pe jumătate fiartă se aşază în cane de tinichea, din cari se extrage aerul prin aparate „vacuum”. Apoi acestea vase

se lipesc și se pun în cazane deosebite, în cari se fierbe pe deplin conținutul lor. Pachetarea cărnii în tinichele o fac femei cu o iuțeală și siguranță de automat. Vase de tinichea, etichete, lăzi, sticle imprimate, toate acestea se pregătesc în acea fabrică. Așezăminte electrice, dintre cari una costă peste 20,000,000, prevăd toate stațiunile cu putere, precum și locomotivele, cari împing miile de care din o astfel de fabrică încوace și încolo, și cari sunt prevăzute cu aparate de răcit.

Aproape mai importantă și mai interesantă decât prelucrarea cărnii e întrebuițarea rămășițelor. Mai înainte se lăpădau astfel de rămășițe în preț de milioane, fiindcă nu știau ce să facă cu ele și aceste rămășițe devineau o calamitate pentru abatori. Astăzi ele aduc milioane și aduc aşa de mari venite, încât carnea se vinde acum cu 15% mai ieftin decât costă greutatea vie. Rămășițele acoper diferența și precum zice umorul american, un porc se întrebuițează într-un astfel de abator, în aşa fel și până la cel din urmă rest, încât /97/ din el mai rămâne numai grohotul.

O industrie minunată prelucrează singure intestinele animalelor. Din ele se scot producții cari joacă azi un rol mare în medicină, ca Pepsiu, Pancreastiu, aşa numitele preparate ale rinichilor laterali, și multe alte produse.

Cu deosebire din rinichii laterali ai oilor se scoate un product, Ischaemiu, care are în chirurgie o valoare neprețuită prin aceea, că a devenit un mijloc de oprit

sângele. Un (funt) pound dău acest material prețios la extragerea căruia sunt necesare 100.000 oi, costă cam 30.000 cor[oane].

Din coarne se pregătesc în locuri deosebite din fabrică: nasturi și pieptene, din păr se fac perii și se umplu perine cu el, unghiile și vinele, precum și oasele se întrebuințează spre facerea cleiului și a gelatinei. Untura se prelucră în glicerină ori în săpun, de la cel mai comun până la cel mai fin. Pieile se transportă în tăbăcărie. Sâangele și toate celelalte părți, chiar și cele mai neînsemnate, se duc în fabrică pentru a fi prelucrate în compost sau în făină de carne, care se poate întrebuința ca aliment pentru vite.

Cultura bumbacului

/102/ Despre agricultură în general, purtată în St[atele] U[nite] nu mai vorbesc, căci e știut de toată lumea că și aceea se practică în mod cât se poate de rațional, insist numai asupra culturii bumbacului.

E fapt, că deja înainte cu mii de ani înainte de Iisus au fost înființate țesătorii de bumbac în Egipt, precum o dovedesc aceasta legăturile mumilor. Chinezii își aduceau 3.000 ani a. Chr. materialul brut pentru țesătoriile lor din India și grecii „*Gangetikoi*”-i lor, cea mai fină muselină, de la Ganges. Cartaginenii au întemeiat manufacuri mari pe

Malta și țesăturile Insulei Cos⁹¹ au fost în antichitate foarte renumite. Maurii aduceau bumbac în Spania și venetienii au introdus țesătoriile de bumbac prin veacul al XIV-lea. Țesătoriile de bumbac însă au rămas totdeauna în urma țesătoriei de lână și cânepă, până ce cătră finea secolului al XVIII-lea au intrat în rândul producenților și St[atele] U[nite] a[le] A[mericii] și cu jumătate de veac în urmă trâmbițără deja faima în lume: „Cotton is King!” (bumbacul e rege).

Timpul recoltei bumbacului e o serbare de veselie pentru „*Sunny South*”, statele sudice ale Americii de Nord. Se începe o adevărată beție de bucurie. Totul ajunge la bani mulți. Culegătorul negru al bumbacului își poate mulțumi patima sa pentru diferite jocuri sociale iritante, ce le practică, femeile lor se pot învăli pe ele și copiii lor în haine de culori bătătoare la ochi și cultivătorul își poate trage remunerația lui pentru nouă luni de griji, muncă și nesiguranță. El își poate aduce în curat contul lui la marea industriaș, care, dacă nu cumva greșește în speculațiile sale, încă își tunde oița sa. Cambiile la bănci se lichidează. Întreg sudul înnoată în aur și comerțul și industria înfloresc.

Știința și descoperirea au făcut mult, pentru ca să pună pe agricultor în poziția /103/ de a-și mări recolta și a-și micșora spezele. Pe câmpul bumbacului însă au

⁹¹ Insula Kos, Grecia. (n.n.)

cam eșuat ambele. Semănatul și culesul bumbacului se manuează și azi tot aşa ca înainte cu sute și mii de ani. Doar plugul vechi de lemn a trebuit să cedeze celui modern, de oțel, și sămânța în loc de a se arunca cu mâna se aruncă cu mașina. Dar planta Tânără trebuie săpată cu mâna și tot aşa trebuie cules și bumbacul și nu e nici o perspectivă ca să se facă aici o schimbare. Până acum nu s-a găsit încă nimeni, care să fi rezolvat problema unei mașini pentru cules. Nenumărați indivizi au făcut încercări în direcția aceasta, nici unul însă nu a fost norocos. Fel și fel de invenții au fost încercate, niciuna însă nu s-a arătat capabilă, niciuna n-a lucrat aşa de ieftin, fundamental și repede ca negrul. Aici natura a împins un zăvor. În timpul din urmă s-a inventat două feluri de mașini p[entru] cules bumbacul. Ambele sunt automobile, una însă e mai practică decât cealaltă. Pe când la aceea sunt necesari 5 oameni, la aceasta din urma e nevoie numai de cărmuatorul motorului. Aceasta e mult mai perfectă decât cea dintâi. Cu toate acestea nu e în stare ca să culeagă fără a vătăma planta, resp[ectiv] fructele necopate. Recolta bumbacului începe prin sept[embrie]. Capsulele crengilor de mai jos se coc mai întâi, pe cand cele din vârf pot fi recoltate de abia prin mijlocul lui decembrie, dacă nu cumva gerul, care nu crucea adeseori nici sudul cu soare al Americii, comite o pagubă pustiitoare. O mașină ar trebui deci să fie în stare a deosebi fructul copt de cel necopt; că n-ar fi permis nici

să rupă frunzele, nici să atace trunchiul și, în fine, ea ar trebui să aibă o greutate minimală pentru a nu se cufunda în solul cel moale recerut la cultura bumbacului.

O astfel de mașină, cu o pricepere aproape omenească, după concepția noastră nu se poate inventa și aşa rămâne „*Darky*” (negrul) cultivatorului pentru toate timpurile indispensabil.

În timpurile mai vechi, înainte ca sclavii negri să fi eliberați cu sânge și fier, cultivatorul sta, natural, mai bine decât azi, când și poporul negru e cuprins de dorul după orașe mari. Pe timpul sclavismului, un negru se privea capabil de lucrarea alor cam 5-6 ha., azi însă e lucru mare dacă ai mai putea face pe un negru să lucreze mai mult de 4 ha. Mulți cultivatori încheie cu negrii contracte pentru a lucra (pentru jumătatea recoltei) în parte. El le ofere un număr oarecare de ha., corespunzător **/104/** numărului membrilor capabil de lucru din familie, le pune la dispoziție uneltele trebuincioase, vite pentru lucru, sămânță și gunoi, și pe viitor împart produsul recoltei. Alții iarăși plătesc cu bani orice lucru. Plata se face la 1-2 săptămâni sau la lună, însă e de preferat de a alege cele mai scurte perioade, căci memoria negrului e scurtă și neîncrezătoare și e lucru prudent a evita orice dispută. Dacă e iritat, el lasă simplu în baltă pe cultivator și aleargă la oraș, pentru a-și căuta acolo un lucru mai ușor. Pe plantațiunile mai mari primesc negri tot de ceea ce au nevoie pentru trai,

ceea ce le lipsește, ei primesc pe credit de la proprietarul prăvăliei cu tot felul de lucruri, până după recoltă, când își trag socoteala. Pe timpul recoltei e angajată orice persoană care e câtuși de puțin capabilă de lucru. A găsi puteri de muncă de ajuns e adeseori greu, fiindcă acum începe și serviciul pe (apă) fluvii, și societățile vapoarelor de pe Mississippi și ale afluenților lui dezvoltă o acțiune foarte vie, pentru a transporta bumbacul în centrele târgurilor. Ele își tocimesc lucrători tot dintre negri, pentru că aceștia sunt cei mai buni lucrători în branșa aceasta, ce se pot numai închipui. Ei își cunosc de altcum avantajele, o știu că sunt indispensabili, și pretind și primesc 80-120 dolari pe lună, pelângă întreaga întreținere. Când se încarcă vaporul, negrul lucrează ca o vită, întreg timpul, însă, când vaporul e în mers, el stă lungit și fumează.

Un câmp de bumbac copăt oferă o priveliște admirabilă. Frunzele sunt acum de culoare brună și au un fond foarte frumos pentru capsulele ce acum s-au desfăcut, cu puful lor cel alb ca zăpada și care atârnă lung ca niște cănaci. Din depărtare, omul crede că ar fi o câmpie ninsă și că negrii umblă îngropați în zăpadă până la umeri și numai dacă ne apropiem vedem că ei lucrează cu hărnicie. Fiecare poartă un sac mare pe umeri, care se târește lung pe pământ. De dimineață până seara el merge de la fir la fir punând bumbacul cules în sac. La capătul șirului stă un (corfa) coș gigantic, în care deșertează conținutul

sacului. Fiecare culegător, respect[iv] fiecare familie, are un astfel de coș al cărui conținut se cântărește /105/ în fiecare seară și fiecare lucrător primește plata în raport cu greutatea bumbacului cules. După ce deodată cu firele de bumbac e culeasă și sămânța lui, care trage cam 70% din greutatea întreagă, un om poate culege într-o zi (în comparație) foarte puțin bumbac curat. E acesta un lucru cu zăbavă, la care se potrivesc mai bine femei și copii, cari parte sunt mai ușori și mai repezi la mâni, parte mai mici și deci nu trebuie să se plece atât pentru ca să culeagă și de pe crengile celea mai dedesubt.

Îndată ce s-a terminat cu recolta dintâi, începe imediat lucrul din nou, a doua recoltă. și apoi a treia și, dacă se rentează, și a patra. Bumbacul cules e dus mai întâiu la „*Gin*”, o mașină de curățat, care își mulțumește originea unei întâmplări. Whitney⁹², un învățător al Yankees, din Savannah, inventatorul lui „*Gin*”, observase într-o zi un dulgher, când acesta tăia cu fierastrăul o gaură într-o ușă, după care era o grămadă de bumbac. Ferestrăul trăgea cu sine ațe de bumbac, când era pus în mișcare. Aceasta i-a dat lui prima idee, și după cugetări adânci și osteneli, i-a succes, ca să construiască o astfel de mașină, care a făcut posibilă curățirea bumbacului de semințe și alte corpuri, un lucru foarte costisitor, dacă trebuie să fie executat cu mâna. Din semințele bumbacului se presează ulei, care

⁹² Elie Whitney (1765-1825), inventator american. (n.n.)

adeseori poartă numele nenatural de ulei de măslini, și care e vândut adeseori ca cel mai fin ulei de masă.

După ce bumbacul a fost curățit în „*Gin*” se presează și leagă cu niște legături de fier, a căror construcție formează iarăși o ramură întreagă a industriei, totul se coasă apoi în saci, și toileta pentru călătoria în lume e gata. Cumpărătorii pentru neguțătoriile din New Orleans, Memphis, Charleton și multe alte locuri se prezintă, aleg marfa și încheie contracte.

Viața lucrătorilor în durata recoltei, trecând cu vederea în arșița soarelui, când munca e obosită, nu e totuși prea grea. În cursul întregii zile le urmează pe câmp căruțe cu apă proaspătă, mâncările sunt bune și copioase și li se lasă timp liber de ajuns pentru ca să mănânce în tihă. Cu toate acestea și cu tot câștigul cel bun ce-l au, /106/ negrii devin tot mai rari ca lucrători ai plantațiunilor de bumbac și Sudul va fi pus, în curând, înaintea problemei dificile de a procura compensație pentru negri.

Textul preotului **Gheorghe Henția**, expresie a experienței americane a autorului, reflectă mai mult fața civilizață, oportunitățile, progresul, deschiderea, perspectivele și prosperitatea societății nord americane, legile scrise și nescrise ale acesteia, adoptarea, respectarea și aplicarea lor, stilul de viață al americanului mai înstărit de la începutul secolului XX. Mai puțin sunt reflectate neajunsurile vieții de emigrant. Desigur, la nivel experiențial, se regăsesc sentimentele copleșitoare ale despărțirii de cei dragi, ale nesiguranței, singurătății, dorului și grijii față de cei rămași acasă, ale preocupării pentru insuficiența resurselor financiare sau a frustrării generate de incapacitatea de a te face înțeles și de a înțelege pe cei cu care intri în contact, oscilația între lumi și civilizații.

Pr. conf. univ. dr. **Gabriel-Viorel Gârdan**

Pr. lect. univ. dr. **Daniel Aron Alic**

ISBN: 978-973-595-756-8